NORMAN MCKENZIE

sosyalizm

KISA BİR TARİHÇE

SOSYALİZM

NORMAN MCKENZIE

SOSYALİZM

KISA BİR TARİHÇE

Çeviren :

A. Vural Öktem

Yarın
YAYINLARI

İNKILAP SOKAK 25/2
ANKARA

Günümüzün Meseleleri Serisi : 3

Temmuz 1970 de Ankara'da Hülya Matbaasında basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

Prof. Aydın Yalçın'ın takdimi	7
Çevirenin önsözü	11
Önsöz	13
Sosyalizmin meydan okuyuşu	15
Sosyalizm fikrinin doğuşu	21
Owen ve Çartistler	31
Fransa ve Almanya'daki gelişmeler	41
Marksist felsefe	51
Hayal kırıklığı yılları	59
Birinci Enternasyonal	67
İngiltere'de yeniden canlanış	79
Fabian'lar ve İşçi Partisi	91
Alman Sosyal Demokrasisi	101
Fransız İşçi hareketi	111
Lenin ve Bolşevikler	121
İkinci Enternasyonal ve Harp	131
Buhran yılları	145
Faşizme karşı mücadele	157
Bölünen Dünyada Sosyalizm	169
Seçilen Bibliyografya	185

TAKDİM

Sosyalizm son yıllarda Türkiye'de de büyük ilgi uyandıran bir konu haline geldi. Kitapçıların raf ve vitrinlerinde bu konuyla ilgili yeni yeni kitapların görülüşü, uyanan bu ilginin en şaşmaz delili. Üniversite çevrelerinde, basın ve siyaset aleminde, bu konuyu işleyen, izah ve tahlil eden ciddi eserlere karşı büyük bir talep mevcut. Telif ve tercüme olarak bu konuda yayınlanan bir çok eserin, daha çok propaganda hedefi güden, sathi ve taraf tutucu bir nitelikte oluşu, konuya karşı ciddi ilgi duyan, mütecessis okuyucu haklı olarak rahatsız etmektedir. Bunun yanında bazı değerli eserlerin, temel kaynak ve belgelerin, ciddi tahlillerin de zaman zaman okuyucuya sunulduğunu görerek seviniyoruz.

Eski asistanım Vural Öktem'in Türkçeye çevirdiği bu küçük kitap, Sosyalizmin bir fikir ve hareket olarak gelişme tarihçesini izah eden, derli toplu, muvazeneli ve objektif bir eserdir. Yazarı tanınmış bir İngiliz sosyalistidir. Kitabının sonunda verdiği kısa bibliyografya, dayandığı başlıca kaynakları belirttiği gibi, konunun çeşitli yönleri hakkında daha geniş bilgi ve fikir edinmek isteyenlere, müracaat edebilecekleri standard kaynakları ve eserleri de göstermektedir.

Siyasal Bilgilr Fakültesi'nde 1960-65 yılları arasında üçüncü sınıflara okuttuğum İktisadi Doktrinler Tarihi derslerinde, sosyalizmin gelişmesi bahsini ele aldığım zamanlar, bu kitaptan büyük istifade ettim. Bu ve bunun gibi bazı ciddi ve muvazeneli eserlerin Türkçeye çevrilmesi gerektiğini düşünerek, o zamanki Asistanım Vural Öktem'den bu işi ele al-

masını rica ettim. Kendisi bir yaz tatilini bu işe hasrederek, ciddi okuyucunun çok faydalanacağı bu tercümeyi ortaya çıkarmıştır.

Bu kitabı okuyanlar, sosyalizm hakkındaki ön yargılarını kuvvetlendirecek veya zayıflatacak unsurlar aramak yerine, bu konunun gayet kesif, etraflı ve objektif bir şekilde kitap yazarı tarafından ele alındığını hissederek, büyük bir aydınlığa kavuştuklarını farkederek sevineceklerdir.

İnsanlık tarihi kadar eski bir fikir demeti olan sosyalizmin, çeşitli yönleri, tarihi oluş içinde bu kitapta ele alınmaktadır. Sosyalizmin aslında Marksizden başka bir şey olmadığını, olamıyacağını iddia eden ve bu intibaı yaratmaya çalışan kesif propaganda karşısında, dikkatli okuyucu, bu kitapta bulacağı birçok ip uçları sayesinde daha geniş bir perspektife kavuşacaktır.

Bu eserde sosyalizmin yalnız yeni çağlara mahsus olan bir fikir akımı olmadığı belirtilmekle beraber, tarihçe modern sosyalizmin yakın kaynaklarından başlamaktadır.

Sosyalizmin hangi sosyal, siyasi ve iktisadi ortam içinde doğduğunu ve geliştiğini anlatan, fikir alanıyla, aksiyon arasında nasıl ilişkilerin mevcut olduğunu gösteren bu eser, Yeni Çağların başladığı bir devrede ortaya çıkan düşünceleri evvelâ ele alarak tarihçeyi başlatıyor. Ortaçağ düzeninin yavaş yavaş tasfiye edilmesiyle beraber ortaya çıkan yeni ilişkilerin ve müesseselerin, toplumda uyandırdığı gerilimleri su üstüne çıkaran İngiltere de, **Thomas More**'un **Utopia**'sı ilk işaret olarak beliriyor. İngiliz İç Harbinden bu yana, sosyalist fikirlerin ve eğilimlerin, sosyal ve siyasi mücadelelerin tarihi içinde nasıl yavaş yavaş ortaya çıktığı, tebellür ettiği, bilinçli ve sistemli bir fikir akımı haline geldiği anlatılıyor.

Sosyalizm akımına yön ve muhteva veren, **Robert Owen, Proudhon, Karl Marx, Bakunin, Lassalle, Keir Hardie, Jean Jaurés, Bernstein, Sydney Webb, Lenin** gibi başlıca nazariyecilerin fikirleri bu kitapta anlatılıyor. Kooperatifcilik, Sendikalizm, Marksizm, Anarşizm, Demokratik Sosyalizm, Revizyonizm, Dernekçi Sosyalizm, Fabianizm ve Komünizm gibi, sosyalist ideolojinin çeşitli türleri, yönleri ve mezhepleri ayrıntılarıyla belirtiliyor.

Sosyalizmin Ortaçağ düzeninin tasfiyesinden sonra nasıl doğduğu, yeni çağlar, kapitalizm, endüstriyel medeniyetin yayılışı gibi büyük devrim hareketleri içinde nasıl geliştiği, şekillendiği, toplumsal bünyede yeni güç kazanan işçi sınıfı, köylü sınıfı, esnaf ve sanatkâr sınıflar, aydınlar arasında nasıl yayıldığı, çeşitli milletlerin geçirdiği tarihi tecrübelere dayanılarak izah ediliyor.

Sosyalizmin gelişmesiyle sıkı sıkıya bağlı toplumsal ve siyasi hareketler olarak, İngiltere, Fransa ve Almanya'da işçi sınıfı hareketlerinin ve İşçi Partilerinin gelişmeleri anlatılıyor; Birinci ve İkinci Enternasyonal'in doğuşu, Bolşevik İhtilâlinin hazırlanışı ve patlayışı gibi önemli olaylar, bu büyük fikir akımının gelişme tarihçesi içinde ele alınıp izah ediliyor.

İngiltere'de çok okunan bir kitap serisi içinde yayınlanmış olan bu eserin Türkçeye çevrilmesi, bu konuda propagandadan ziyade ciddi tetkik ve tahlil okumak isteyen seviyeli ve aydın Türk okuyucusu için büyük bir fırsattır. Bugünkü Türkiye'de sosyalizme karşı uyanan ciddi ilgi ve tecessüsü tatmin edecek eserlerden biri daha bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Türk aydınları Türkiye'de başlıyan fikir tartışmalarında, bu ve buna benzer eserlerden alacakları bilgi ve ilhamla, tarihi bir perspektif alacaklar, başka milletlerin geçirdikleri tecrübelerle, bugünkü olayları ve fikir akımlarını değerlendirmeye çalışacaklardır.

Bu değerli eseri Türkçeye kazandırmış olduğu için, eski asistanım Vural Öktem'e benim gibi daha birçok Türk okurunun şükran hissi duyacağından eminim.

Bu kitabı Sosyalizm hakkında ciddi bir kitap okuyarak, bu konulardaki bilgisini ve fikri hazırlığını geliştirmek isteyen Türk aydınlarına, üniversitelilere, basın mensuplarına, politikacılara ve bütün ciddi Türk okurlarına hararetle tavsiye ederim.

Prof. Aydın Yalçın

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Sosyalizm son zamanlarda memleketimizde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur ve istikbâlde de tartışılacağa benzemektedir. Düşünceler tarihinde sosyalizm kadar münakaşa edilmiş ve farklı şekilde anlaşılmış, bir doktrin yok gibidir. Gerçekten bugün Türkiye'de sosyalizm üzerinde cereyan eden tartışmalar bu görüşü doğrular mahiyettedir. En az iki türlü sosyalizmin mevcut olduğu görüşü yanında, bazı düşünürler, özellikle aşırı solun sözcüleri tek bir sosyalizmden bahsetmektedirler. İktisadi Doktrinler Tarihindeki çeşitli sosyalist görüşleri ve bugün tatbikatta mevcut olan sistemleri dikkate alanlar ise birçok sosyalizm nev'inden söz etmektedirler.

İşte, Türkçeye çevirmiş olduğumuz bu kitap, bize sosyalizm ve onlarla ilgili çeşitli siyasi fikir ve olayları doğuşlarından son yıllara kadarki seyirleri itibariyle izah etmeye çalışmakta ve sosyalizmin dönemeç noktalarını büyük bir ustalıkla özetlemektedir.

Türk kamu oyunun sosyalizmi daha iyi anlamasına hizmet edeceğini umduğumuz bu çeviri, değerli hocam sayın Prof. Aydın Yalçın'ın telkini ve kıymetli yardımlarıyla mümkün olmuştur. Kendilerine teşekkür eder, mesailerini saygıyla anarım.

Çeviri ile ilgili hatalar hiç şüphesiz bana aittir.

Ankara, 31 Mart 1970

A. Vural ÖKTEM

ÖNSÖZ

Sosyalizm, gerek felsefesi ve gerekse bu felsefeden doğan olaylar itibariyle, uzun ve karışık bir tarihe sahiptir. Sosyalizmin sözü edilen her iki cephesini iyice kavrıyabilmek için, konu ile ilgili daha geniş ve ayrıntılı incelemelere müracaat etmek icap eder. Bu itibarla, kitabımızın sonuna, bu hususta tavsiyeye değer bir eserler listesi eklemiş bulunuyoruz Biz, kısa bir tarihçe olan bu kitabımızda, sosyalizmle ilgili siyasî fikir ve olayları, doğuşlarından zamanımıza kadarki seyri itibariyle takibe çalıştık. Bunu yaparken, kitabımızın konuya bir giriş teşkil edebileceğini veya sosyalizmin bugünkü duruma gelinceye kadar takip etmiş olduğu yolun kilometre taşlarını gösterebileceğini düşündük.

Bu arada, tabii olarak, şahsi fikir ve kanaatlerimizi de ifade etmeye çalıştık. Hiç şüphesiz bunlar her türlü tenkide açıktır. Kitabımızın gerçekler itibariyle tam olmasına ve fikir ayrılıkları önemli olduğu hallerde, karşı görüşlerin, dürüst bir şekilde ifade edilmesine dikkat ettiğimizi de belirtmek isteriz. Şahsen, serbest tartışmaların hür bir toplum için hayati ehemmiyeti olduğuna inanıyoruz. Bu itibarla, kitabımız yerinde tenkit ve tartışmaları teşvik ederse umulan katkıyı sağlamış olacaktır. Vardığımız sonuçlara katılmayan veya bunları otorite kabul edilen kimselerin fikirleriyle karşılaştırmak isteyen okuyucular için, kitabımızın sonunda tavsiye edilen eserlerde daha geniş bilgi mevcuttur.

N.M.

SOSYALİZMİN MEYDAN OKUYUŞU

1945 yılı Temmuzunda, İngiliz seçmenleri İşçi Partisi'ni iktidara getirmişti. Demokratik sosyalizme dayanan bir parti, İngiltere tarihinde ilk defa olarak iktidara geliyordu. 1914 ten önce İşçi Partisi Liberallerin radikal bir kolundan pek az farklı bir durumda idi. 1918 den sonra ise, Westminster'de resmi muhalefet haline gelmiş ve kısa, çetin bir hayatı olan iki azınlık hükûmeti kurmuştu. Kuruluşundan itibaren kırk yıl içinde, İşçi Partisi, gösterişsiz ve mütevazi durumundan İngiliz politik hayatının en ileri mevkiine kadar yükselmişti.

Mr. Attlee'nin Başbakan olması çok önemli bir olay olmuştur. İşçi Partisi ortaya çıkıncaya kadar, İngiliz siyasî hayatı geniş ölçüde, iki büyük partinin mücadelesinden ibaretti, ki bu partiler, devletin, yaptığı işlerde, İngiliz iktisadî hayatına mümkün olduğu kadar az müdahale etmesi gerektiği hususunda müttefiktiler. Muhafazakârlar ile Liberaller arasında esaslı farklar olmakla beraber, her iki parti de, serbest teşebbüsün, endüstri ve ticarete müdahaleden uzak olmasının istihsal faktörlerinin kamu mülkiyetinde bulunması halinden daha müessir ve arzuya şayan olduğu görüşünde idiler ve halâ da aynı kanaattedirler.

Öte yandan, İşçi Partisi, ekonomimizin (İngiliz ekonomisi) büyük bir kısmını, fertten devlete aktarmak suretiyle, toplumumuzu yeni bir temele oturtmak imkanını aramaktaydı. Bu sebepten, İşçi Partisi, çoğunluğa dayanan bir hükümet kurunca, İngiliz halkı, hiç olmazsa bir süre için, sosyalist istikamete doğru bir hareket bekleme durumuyla karşılaşmıştı. İlk

safhalarında İşçi Partisi Hükûmetinin siyaseti, her ne kadar hayat tarzımızda esaslı değişiklikler meydana getirmemişse de, alıştığımız geleneksel iktisadî düzenden açık bir uzaklaşma kaydetmiştir. Birçok endüstri ve ticaret kollarında kapitalist mülkiyet sistemi hâkim olmakla beraber, İşçi Partisi Hükûmetinin uzun devre plânlarının başarılı bir şekilde tamamlanması neticesinde, ekonominin bazı önemli sektörleri — Petrol, ulaştırma, muhtemelen çelik gibi — devlet mülkiyeti altına alınacak ve bu arada, İngiliz ekonomisi bütünü itibariyle merkezi bir kontrol ve yönetime tâbi hâle gelecekti.

Sosyalizm terkedilebilir veya desteklenebilir; fakat, muhakkak olan şudur ki, mevcudiyeti reddedilemez, Seçimlerin nadir olarak teorik meseleler seviyesinde bir mücadeleye konu teşkil ettiği, bir gerçektir. Halk, hükûmetleri, kâfi miktarda ev inşa etme, işsizliği önleme, çocukların tahsili için lüzumlu tedbirlerin garanti edilmesi, ihtiyar ve hastaların bakımlarının temini gibi faaliyetleri ile değerlendirir. Fakat, sözü edilen faaliyetlerin, bugün en müessir bir şekilde yapılabilmesinin, ancak millî kaynakların sosyalist bir plân dahilinde kullanılması ile mümkün olduğu görüşü, İşçi Partisi tarafından benimsenmiştir.

Diğer taraftan sosyalizme karşı olanlar, sosyalizmin bürokrasiye ve müessiriyetin azalmasına hatta hür politik kurumların tasfiyesine yol açacağında ısrar etmektedirler. Bunun için, seçmenler bugün, kendilerini Westminster'de temsil edecek İşçi ve Muhafazakâr adayları seçerken, Liberal ve Muhafazakârlar arasındaki eski yarışmadan çok daha önemli bir olayda rol almaktadırlar.

Asrımızda müesses ahlâki değerlerin tesirini kaybetmesi, dinlerin yerini yeni ideolojilerin alması ve makinelerin insanları şimdiye kadar görülmemiş bir üretim kapasitesi ile teçhiz etmiş olmasına rağmen, milyonlarca insana halâ yeter derecede yiyecek, giyecek ve barınağın temin edilememesi dolayısiyle, günümüzün bir ihtilâl devri olduğunu söylemek çok beylik hale gelmiştir.

Tarihte, günümüze benzer devirler görülmüştür. Bizzat kapitalizm Ortaçağ toplumunun sınırlayıcı iktidarına karşı açılan uzun ve kanlı mücadelenin neticesinde gelişebilmiştir. Sosyalistlerin de kabul ettiği gibi, o devrede yeni servetler, iktisadî metodlar ve siyasî kurumların ortaya çıkmasına, farklı alışkanlıklar ve hayata yeni bir bakış tarzının teşekkül etmesine imkân veren muazzam güç, ihtilâlci kuvvet idi; fakat, kapitalist teknik artık faydalı olmaktan çıkmış, bolluk ve refaha doğru ilerlemeyi frenleyen bir düzen halini almıştır. «Ekonomiye

sık sık arız olan krizleri önlemek mümkündür» diyen sosyalistler, sosyalizmin fakirlik, hastalık ve birçok kadın ve erkeğin maruz kaldığı fırsat eşitsizliğini bertaraf edeceğini, iddia etmektedirler. Onlar sınaî kapitalizmin başarısının temelinde, işçi sınıfının emeği ve çektiği büyük sıkıntıların bulunduğuna inanmakta ve bu sebepten, işçilerin, devlet kudretini elde ederek medeniyetin harpler ve karışıklıklar neticesinde çökmesini önleyecek iktisadî ve siyasî değişiklikleri gerçekleştirmeğe yetkili olduklarını, söylemektedirler.

Sosyalizm kuvvetli bir desteğe mazhar olduğu halde, bazı yazarlar sosyalizmin öngördüğü daha hür ve müreffeh dünyanın bir hayalden ibaret olduğu kanısını taşımaktadırlar. Meselâ, Hilaire Belloc, Sosyalizmin, tatbikatta, insanları Köleler Devleti (Servile State) sefaletine sürükleyeceğini, ısrarla ifade etmiştir. Tanınmış iktisatçılardan Profesör Hayek, en çok satan kitaplardan birisi olan Esaret Yolu'nda (Road to Serfdom) aynı görüşü daha derli toplu bir şekilde tekrarlamıştır. Bir başka tanınmış kitapta; «Sevk'i idare Devrimi» (The Managerial Revolution), Amerikalı James Burnham, arzuya şayan olup olmadığını bir yana bırakırsak, sosyalizmin imkânsız olduğunu; zira, modern sınaî toplumlarda hakimiyetin idareci ve teknisyenlere geçtiğini ve üretimi, ister halk adına vazife yapan hizmetkârlar, ister hisse senedi sahipleri yapsınlar, bizzat bu şahısların kontrol ettiklerini savunmaktadır.

Bununla beraber, sosyalizm, genel bir terimdir. Bu terimin genel anlamı gayet iyi anlaşılmakla beraber terim, felsefe ve metodları birbirinden tamamen ayrı olan birçok grubun görüşlerini hiçbir fark gözetmeden ifade etmek için de kullanılmaktadır. Bir prensip veya görüşün çeşitli cepheleri veya değişik şekilleri tek bir kelime ile ifade edilemez. Sosyalizme, çeşitli gruplar farklı anlamlar vermektedirler. Bu husus, 1920 lerde neşredilen bir kitapta yer alan, İngiliz amme hayatının ileri gelen şahsiyetlerine ait iki yüzden fazla sosyalizm tarifinde, en açık bir şekilde, görülmektedir.

Bazı kimseler için, sosyalizm, esas itibariyle, ahlâki değerleri daha yüksek bir toplumun kurulması teşebbüsüdür. Bunlara göre, kapitalizm, menfaatperestlik ve açgözlülüğü bir meziyet sayan kaba ve bozulmuş bir ahlâk düzeni üzerine inşa edilmiştir. Dolayısiyle, yerini, herkesin birbirine kardeş nazarı ile baktığı, israflı bir rekabet yerine, işbirliğinin tercih edildiği bir topluma bırakmalıdır. Bir başka grup için, sosyalizm, beşeri ve maddî kaynakların en iyi şekilde kullanılmasını garanti altına alan, rasyonel ve müessir bir sosyal organizasyondur. Marksistler açısından ise sosyalizm, insanlık yolunda atılabilecek yegâne mantıki

adımdır ve sınaî kapitalizm, bir yandan harp, emperyalizm ve iktisadî karışıklıkların sebebini teşkil ederken, diğer yandan da, fabrika sistemi ile teşkilâtlı bir hale gelen bir işçi sınıfı yaratarak, kendi mezarını kendisi kazmaktadır.

Sosyalist doktrin çeşitli sebeplerle benimsenmektedir. Sosyalizm birçok şekle bürünebilmektedir. Son yüzelli yılda sosyalizm, zamanın önemli sayılan fakat tecrübeler neticesinde tatbiki imkânsız, hayalperest oldukları ispat edilen birçok görüşlerini terk etmeğe zorlanmıştır. Bununla beraber, temel gelenek gelişmeye devam etmiş ve bu gelişmenin her safhasında, sosyal yapının, ilmî bilginin ve işçi sınıfının karşılaştığı meselelerin ışığı altında, doktrin daha mütekâmil ve genişletilmiş hale getirilmiştir.

1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra, sol kanat, iki ana kampa bürünmüştür : Komünistler ve Sosyal Demokratlar. On dokuzuncu asırda ve sanayileşmede geri kalmış memleketlerde önemli bir rol oynamış olan anarşizm, yavaş yavaş ortadan kaybolmuştur. Müşterek bir doktrine sıkıca sarılan ve Komünist Enternasyonali'nin — 1943 te sona ermiş ve fakat Komünist Enformasyon Bürosu şeklinde tekrar ortaya çıkmıştı — merkezî kontrolu altında birleşen komünist partileri, daima disiplinli bir birlik teşkil etmişler ve bu durum onların adetlerinin ifade ettiğinden çok daha büyük bir kuvvet olmalarını sağlamıştır. Fakat, sosyal demokratlar, bir memleketten diğerine farklılıklar gösterirler. Kapitalist sistemin islâh edilebileceğine inanan işçi ve sosyalist partileri, siyasî gücü elde etmek için, işçiler tarafından şiddete başvurulmasına karşıdırlar. Bunların felsefelerinden ziyade metodları müşterektir. Sosyalizmi Marx, Kant, Bernard Shaw, Rousseau veya İncil'e dayandırabilirler; fakat, teşkilât ve faaliyetlerini seçim sisteminin ihtiyaçlarına göre düzenlemektedirler.

Demokratik sosyalizm taraftarları ile komünistler arasındaki ayrılık, Harp'ten sonra daha geniş bir hâl almıştır. Sosyalist partiler birçok demokratik ülkede zaman zaman iktidarı elde etmiş veya iktidara yaklaşmışsa da komünistler şimdi, Doğu Avrupa'yı, Sovyetler Birliği ve Çin'i kontrolları altında tutmakta ve diğer ülkelerde de işçi sınıfı hareketlerinin liderliği için tazyikte bulunmaktadırlar. Bugün Dünyadaki bölünme ilk sosyalistlerin umduğu gibi, kapitalistler ve istismar edilmiş öfkeli gruplar şeklinde değil, birbirine rakip iki kuvvet merkezi halinde tezahür etmektedir. Her iki kampta da sosyalistler vardır : Doğu Bloku'nda komünistler ve müttefikleri yer almakta ve bunlar gerçek sosyalizme giden yolun kendilerinin takip ettiği yol olduğunu id-

dia ederek, demokratik sosyalizmi savunanları, kapitalizm tarafından aldatılmakla suçlamaktadırlar; Batı Blokunda, sosyal demokratlar komünist devletlerinin birer istibdat olduğunu ve demokrasi — kapitalizm'den doğan bütün hatâlara rağmen — ile tek parti idaresi — sosyalizm maskesine bürünmüş olsa bile — arasındaki tercihte demokrasiyi seçeceklerini ifade etmektedirler. Demokratik sosyalizm — ki, bizdeki (İngiltere) İşçi Partisi güzel bir örnek teşkil eder — komünizm hakkında, bugün, pek az hayale kapılmaktadır. Her iki taraf da birbirine itimat etmemekte ve karşı tarafın bu durumda sosyalizme vasıl olabileceğine inanmadığını belirtmektedir. «Müstebit», «Hain» gibi karşılıklı ithamlar, bugün, sadece sol kanat partileri arasında değil, milletler arasında da cereyan etmektedir.

İşçi Partisi'nin siyaset ve faaliyetleri, yukarda izah edilen maziye göre değerlendirilmelidir. İşçi Partisi bütün dünyaya yayılmış ve el'an hız kazanmakta olan tarihi bir hareketin muayyen bir cephesini teşkil etmektedir. Aklı başında hiç kimse, bugün, sosyalizmi, gayri memnunların doktrini olarak niteleyemez. Bununla beraber, sosyalizmin, sanayi, ticaret ve ziraatta serbest teşebbüse dayanan bugünkü sistemimizin kaçınılmaz bir sonucu olduğu fikri, halâ genel olarak kabul edilmemektedir.

Bu kitap, bütün bu anlatılanların nasıl meydana geldiğini özetleyen bir tarihçe ve sosyalizmin gelişmesi sırasında takip ettiği yolun dönüm noktalarını gösterme teşebbüsüdür. Zira, ancak bu hususları anladığımız takdirde sosyalizmin bugünkü kuvveti ve dünya görüşünü dengeli bir şekilde değerlendirmek imkânını elde edebiliriz. Kitapta izah edilen doktrin ve olaylarla ilgili olarak, daha fazla bilgi isteyen okuyucuların, başka eserlere başvurmaları gerekmektedir. Son iki asrın iktisat tarihi — ki bu bilinmeden sosyalizmin anlaşılması imkânsızdır — sadece umumî hatları ile anlatılmıştır; çünkü, bu konu birçok tanınmış kitaplarda teferruatlı şekilde ele alınmıştır. Mevcut nesil sosyalizmin meydan okuyuşu ile tam mânası ile karşı karşıyadır. Bu kitabın gayesi onun mânâ ve tarihini özet olarak izah etmektir.

SOSYALİZM FİKRİNİN DOĞUŞU

Sosyalizmin tarihi nereden başlar? Gerek siyasî doktrin ve gerekse, bilinen modern şekliyle işçi sınıfı teşkilâtları, esas itibariyle ondokuzuncu asrın eserleridir. Bunlar, sanayileşme çağının ilk yıllarında, alışılmış iktisadî faaliyet şeklini kökünden değiştiren fabrika sisteminin yarattığı sefalete karşı, bir protesto şeklinde başlamıştır. Gittikçe büyüyen ve istismar edilmekte olan işçi sınıfı, en az karşılıkla en fazla gayret isteyen yeni, sert patronlara karşı kendisini korumak üzere, vasıta olarak bu doktrin ve teşkilâtlanmaya başvurmuştur. Kapitalist sistemin bütün dünyaya yayılması ile sosyalizm gittikçe gelişmiş ve öncü sosyalistlerin hayalperest fikirleri, sık sık tekerrür eden harpler ve malî krizleri önliyemiyen kapitalist düzeni daha geniş bir şekilde suçlayabilmek için, terkedilmiştir. Ondokuzuncu asrın ikinci yarısı, rakip grupların sosyalizmin başlıca teorik problemlerini tartışma konusu yaptıkları ve bugün bilinen kütle hareketlerinin temellerinin atıldığı önemli bir devredir. Son otuz yılda, sosyalistler, zamanlarının bir kısmını doktrinlerinin genişletilmesi ve geliştirilmesine harcamışlardır. Bu doktrinin temel prensipleri 1914 ten önce sarih olarak ortaya konmuş ve, sosyalistler, zamanlarının kalan kısmını, kuvvetlerinin artması ve birçok memlekette iktidar sorumluluğunu yüklenme ihtimalinin çıkmasından doğan, taktik güçlüklerini halletmeye tahsis etmişlerdir.

Sosyalizm, diğer felsefeler gibi, maziye çok şey borçludur. Ciddi bir sosyal teknik ve reform hareketi olarak, her ne kadar, sadece yü-

zelli yıl önceye giderse de, temellerini Avrupa'nın kültürel ve ve siyasî hayatının en büyük simalarında bulmak mümkündür. Sosyalizm, eski Yunan ve Roma'da başlayan medeni alışkanlıkların bir cephesini teşkil eder. Hıristiyanlığın radikal tefsirini de tevarüs etmiştir. Kıt'a sosyalizmi Hegel felsefesinden doğmuştur. Eski faydacı Jeremy Bentham, İngiliz işçi hareketlerine silinmeyen damgasını vurmuş ve 1832 yılında ölümünden sonra fikirlerinin tesiri daha da artmıştır. İmtiyaz ve otokrasiye karşı demokrasi hamlesinin liderliğini yapmış olan Rousseau, Paine ve diğerleri, bugün sosyalizmin müstakbel rotasını daha o zaman tesbit etmiş kimseler olarak alkışlanmaktadırlar.

Sefalet ve adaletsizliğin, toplumun zengin ve fakir olmak üzere ikiye ayrılmasının bir sonucu olduğu fikri yeni değildir. Avrupa edebiyatında, makine çağına kadar, sık sık canlanan «medeniyetten önceki altın devir» inancı vardı. Bu inanca göre, medeniyet fakirlik ve imtiyaz gibi kötülükleri beraberinde getirmiştir. Altın devirde, insanlar basit bir pastoral hayat yaşamakta ve bütün eşyalara müştereken tasarruf etmekteydiler. Sosyalizm, demokratik geleneklerin dayandığı, Yunan felsefesi, Roma kanunları ve Hıristiyan dininin müşterek tesirleriyle yoğrulan fikirleri, en azından muasır diğer doktrinler kadar, tevarüs etmiştir. İlk sosyalist fikirlerde Antikite'ye sık sık atıflar vardı. Fransız İhtilâlinin son safhalarında Babeuf'ün liderliği altında yapılıp akamete uğrayan komünist ayaklanmasının, entellektüel sahadaki ilham kaynaklarının büyük bir kısmını temin etmiş olan Onsekizinci asır Fransız filozoflarından Mably, Eflatun ve Ispartalı Lycurgus'a önemli ölçüde atıflar yapmıştır. Hıristiyan telkinleri, hatta ilk Hıristiyanların toplum hayatları, Ortaçağ'ın sonlarındaki köylü ayaklanmalarına. İngiliz İç Harbi'ndeki müfrit sol kanat grupları üzerine ve daha yakın zamanlarda, İngiliz İşçi Partisi kurucularına, geniş ölçüde tesir etmiştir.

Bugün, sosyalizm, sadece, akılcı bir toplumda hayatın nasıl olabileceğini izah eden bir görüş değil, aynı zamanda bir politik tekniktir. Sosyalistlerin büyük bir kısmı, işçi sınıfına, kapitalizmin istismarını sınırlamak ve sonunda onu devirmek bakımından en müessir baskı imkânlarına sahip grup gözüyle bakmaktadırlar. Bu vazifenin yapılabilmesi, teşkilâtlanmayı gerektirir. Sosyalist partiler, toplumun gerek kurumları, gerekse iktisadî yapısına, arzu ettikleri şekli verebilmek için, lüzumlu olan politik gücü, kapitalist düzen dahilinde ya reform veya ihtilâl ile elde etmeğe çalışmaktadırlar.

Muazzam istihsal kapasitesi ile modern endüstrinin ortaya çıkma-

sından ve üretim araçlarının mülkiyet ve kontrolünü özel ellerden kamu sektörüne aktarma yollarını arayan teşkilâtlı bir işçi sınıfının doğmasından önce, bilinen şekli ile sosyalizm mümkün olamazdı. Mâzide birçok yazarlar, çekilen ıstırapların, adaletsizlik ve memnuniyetsizliklerin sebeplerini derinlemesine araştırmışlardır. Bazıları ileri giderek, daha müreffeh ve ahenkli bir hayatın, geniş bir tasvirini yapmıştır. Fakat, böyle bir hayata kavuşmak için lüzumlu teknik gelişme ve siyasî metodların kaynağı belirtilmemiştir. Bunlar daha başlangıçta başarısızlığa mahkûm olan çözüm yolları ile uğraşmışlardır.

Bununla beraber, çalışmaları meyvesiz kalmamıştır. Bunlar sosyalist geleneği sadece bir görüş olmaktan çıktığı güne kadar ayakta tutmuşlardır. İnsanlar arasında kardeşlik ve eşitlik istiyorlardı. Servet ve kuvvet dağılımındaki eşitsizliğin, sefalet ve bozulmanın kaynağını teşkil ettiğinde ısrar ediyorlar ve efendi - hizmetkâr ayırımının mevcut olmadığı, herkesin umumî menfaat için işbirliği yaptığı, yeni bir toplum hayal ediyorlardı.

Genel kanaate göre, bu öncülerin en ileri geleni Sir Thomas More dur. 1516 yılında yayınlanan «Utopia» sı sosyal fantaziler tasvir eden eserlerin en büyüğüdür. Birçok benzer eserlerden farklı olarak, ne mücerret fikirlerden teşekkül etmekte, ne de tarihin karanlıklarına gömülmüş olan eski mes'ut pastoral topluma dönüşten bahsetmektedir. Zamanının ileri gelen devlet adamlarından biri olan Thomas More, karekter sahibi, entellektüel kabiliyeti yüksek olan bir kimseydi. Ütopia'nın büyük bir kısmı, İngiltere'nin, onaltıncı asır başlarındaki durumunun tasvirine ayrılmıştır. Bu sıralarda Ortaçağ'ın durgun ekonomisinin yıkılışı dolayısiyle, o zamana kadar hiç karşılaşılmamış bir takım yepyeni problemler ortaya çıkmıştı. Ticarette, bilhassa gelişmekte olan yün ticaretinde, büyük kârlar elde edilmekte ve köylülerin elinden toprakları alınarak bu topraklarda daha kârlı bir iş olan koyunculuk yapılmakta idi. More, kitabında Raphael Hythloday adında Portekizli kâşifin ağzından «Utopia» adası ile İngiltere'yi mukayese ederek, özel mülkiyet düzeni ile küçük bir azınlığın çıkarı için birçok kimsenin geçim vasıtalarından uzaklaştırılmasının kötülüğe temel teşkil ettiğini belirtmekte ve yine Hythloday'in ağzından, «özel mülkiyet düzeninin cari olduğu, herşeyin kıymetinin para ile ölçüldüğü bir memleket olan Ingiltere'de, hükûmetin âdil ve memleketin müreffeh olması zor, hatta imkânsızdır» demektedir.

Fakat, ferdi üretimin müşterek bir ambarda toplanarak, herkesin ihtiyacının buradan karşılanacağı «Utopia»'da, sulh ve sükûn hüküm

sürmektedir. Komünizmde, halk, rahatını temin etmek ve zulme maruz kalmamayı garanti altına almak bakımından, şahsi servete karşı ne arzu duyar, ne de ihtiyaç hisseder. İngiltere halkının tam aksine, «Utopia» halkı, servet için yapılan mücadelenin, ihtiras, iç kargaşalık, harpler ve hatta milletlerin çürümesine zemin hazırlıyacağını müdriktir. «Utopia», ilk komünist yazarlar tarafından hazırlanan eserlerin belki de en mükemmelidir. Diğerlerinden farklı olarak, More, komünist sistemin işleyebilmesi için, malların eşit olarak dağıtılmasının garanti edilmesi yanında, üretimin de kontrol altında tutulması gerektiğini çok iyi anlamıştır. Lâkin tıpkı onlar gibi, More da mevcut toplumdan ideal topluma geçişin nasıl olacağı ile ilgili pratik bir teklifte bulunamamıştır. Buna rağmen, ilk komünist yazarlardan hiçbirisi, yapılan tasvirin genişlik ve açıklığı bakımından, onunla kıyas edilemez. «Utopia» insanoğlunun yaşıyabileceği ve yaşaması gerekli hayatın parlak bir tasviri olarak zamanımıza kadar değerini muhafaza etmiştir.

More'un sözü edilen kitabının yayınlanmasından bir asır veya daha fazla bir süre önce İngiliz köylüleri arasında zaman zaman ayaklanmalar şeklinde açığa çıkan gizli bir memnuniyetsizlik akımı mevcuttu. Memleketi dolaşan seyyah papazlar tarafından körüklenen, zamanın hâkim siyasî, felsefi ve dinî düşüncelerine aykırı fikirler oldukça yaygın haldeydi. Köylüler artan bir nisbette topraklarını terkediyorlar ve sosyal haklardan mahrum bir kütle olarak Hıristiyan dininin, ilk zamanlarındaki eşitlik kavramına dönülmesini ve Katolik Kilisesinin ihtişam ve debdebesine son verilmesini istiyorlardı. Bu, onlar için imtiyaz sisteminin kaldırılmasını ve bütün servetlerin bölüşülmesini istemenin en kısa yolu idi. 1381 yılındaki Köylü Ayaklanması'nda papaz John Ball, eşit yaratılmış ve fakat lordlar, hakimler ve avukatlar tarafından hakları ellerinden alınmış olan insanlar arasında kardeşlik olduğu şeklinde vaazlar vermişti. Benzer bir hareket de 1449 yılında Jack Cade'in liderliği altında cereyan etmişti.

Kıta Avrupası'nda da, aynı şekilde, hâkim felsefî dinî ve siyasî düşünce tarzına aykırı fikirler köylü harplerine yol açmıştı. Almanya'daki Bohemyalı Taboritler ve Münzer gibi gruplar geniş bir bölgeyi yıllarca idare etmişlerdi. Şiddetli bir şekilde tenkit edilmelerinden sonra dahi, fikirleri Avrupa'da yaşamıştır. O devirde bütün fikirlerin, Katolik Kilisesi'nin dini elbiselerine büründüğü hatırda tutulursa sosyal memnuniyetsizliğin hâkim dinî inançlara aykırı birer fikir şeklinde ortaya çıkacağı kolayca anlaşılır. Bu cereyana karşı prensler ve kilise müştereken harekete geçmişlerdi. Bununla beraber, zulme ve kan

dökülmesine rağmen, Hıristiyanlığın ilk günlerindeki özel mülkiyetin günâh olduğu ve «kurtuluş» u engelliyeceği şeklindeki inanç, köylüler ve fakir şehirliler arasında yaşamağa devam etmiştir. Bu inanç, insanların, üretilen servetten eşit bir hisse almağa hakları olduğu fikrinden de kuvvet almakta idi.

1642 yılındaki İngiliz İç Harbi'nden sonra, hâkim dinî, felsefî ve siyasî inançlardan bir ayrılışı ifade eden Puritanizm, şehirlerdeki zengin tacir sınıf arasında da tutunmuştur. Puritanizm, mutlak monarşi ve bozulmuş bir kiliseye karşı açılan mücadele sırasında gelişmiş, demokratik bir doktrindir. Bu ihtilâl devri süresince Puritanizm, ticarî kapitalizme, uygun bir ideoloji olarak hizmet etmiştir. Öte yandan, ticarî kapitalizm, ticaretin genişlemesini, sermayenin kolay ve kârlı bir şekilde tedavül etmesini ve o zamanlar sınırlı da olsa, temsili demokrasi sisteminin kurulmasını önliyen siyasî, iktisadî ve dinî engelleri büyük bir başarıyla ortadan kaldırmaktaydı. Fakat, sosyal karışıklık sırasında daha radikal olan fikirler daima öne geçer. 1648 de, parlamento ve ordu mensupları «Levellers» adı verilen grubu desteklemişlerdi. Bu grup, demokratik fikirlerin mantıkî sonuçlarına ulaştırılmasını, bütün imtiyazların kaldırılmasını ve her insanın toprağın tabiî mirascısı olduğunu savunuyordu. Dikkatlerini siyasî reform üzerinde toplamışlardı. Doktrinlerinde sosyalizm gizli idi; fakat, bunu hiçbir zaman beyan etmemişlerdi. Felsefelerini dinî lisanla gizlemeye çalışmaktaydılar ve Norman istilâsından önceki Sakson İngilteresi'ni «altın çağ» olarak ilân etmişlerdi. Zira, Normanların gelişi ile, siyasî iktidara imtiyazlı bir yabancı hiyararşi hâkim olmuş ve İngiltere'nin gerçek sahipleri kendi topraklarından mahrum edilmişlerdir.

Bu düşünce, «Diggers» (kazıcılar) adı verilen küçük bir grubun lideri Gerard Winstanley tarafından daha kuvvetli bir şekilde ifade edilmişti. «Levellers» grubundan farklı olarak, bunların normal siyasî faaliyete itimatları azdı ve İngiltere'de derhal kurmak istedikleri toplum hakkında daha kesin fikirleri vardı. İç harbin, gasbedilmiş olan hakların tekrar elde edilmesi için yapıldığını ilân eden Winstanley ve bazı taraftarları, 1649 Nisanında, Weybridge'deki St. George tepesini işgal etmişlerdi. Bunlar, sonradan bir süvari bölüğü tarafından püskürtüldü. Winstanley, bunun üzerine kaleme sarılarak hareketini haklı gösteren bir doktrin vücuda getirmişti. Bazı zikre değer pasajlarında, sonraki sosyalist görüşlerin birçoğunu daha o zaman ortaya koymuş olan Winstanley, «toplum birbiriyle harp halinde olan sınıflara bölünmüştür; siyasî mücadeleler servete dayanan menfaatı

yansıtmaktadır; eğer, insanlar hürriyet, mutluluk ve refah içinde yaşayacaklarsa, işbirliği ve müşterek mülkiyet, bir gün, kiralanan işgücü ve özel mülkiyetin yerini almalıdır» diyordu.

Winstanley tecrübesi başarısızlığa uğramıştı. Bu sonuç kaçınılmazdı. Müteakip iki asır boyunca İngiltere'de her ne kadar Winstanley'inki gibi parlak veya realist bir sosyal analiz yapılmamışsa da, gerek kendi kuşağı ve gerekse sonraki kuşaklar üzerinde Winstanley'in pek az tesiri olmuştur. Bununla beraber, o, dolaylı olarak, modern sosyalizm hareketiyle ilişkili görülmüştür. Bazı fikirleri, 1696 yılında John Bellers tarafından yazılan «Sanayi Loncası» (The College of Industry) adlı kitapta yer almıştır. Bu kitap, işbirliği ve kendi kendine yeterliğin hâkim olduğu toplumların müdafaasını yapmaktadır. Yıllarca sonra, bu kitabın bir nüshası, ondokuzuncu asır sosyalizm ve işbirliği hareketlerinin babası sayılan fabrikatör Robert Owen'in eline geçmiştir. Owen, Bellers'e çok şey borçlu olduğunu kabul ederken Winstanley'i de unutmamıştır.

İngiliz İç Harbi ile Fransız İhtilâli arasında önemli benzerlikler vardır. Feodalizme karşı yapılan mücadele, aynı şekilde, önce mutedil orta sınıf grupları tarafından yürütülmüştü. Bu sınıf, harpler ve sosyal hareketlerin yarattığı huzursuzluğun tesiriyle, fakir ve mülksüz kimselerden teşekkül eden daha müfrit gruplar tarafından teşvik edilmişti. Ancak, Fransa'daki bu olaylar İngiltere'dekilerden bir asır sonra cereyan etmiş ve aradaki devrenin siyasî düşünce ve tecrübesinden etkilenmiştir.

İngiltere'de, ihtilâl sarsıntısı içinde, mistik tarım reformcusu Winstanley ortaya çıkmıştı. Fransa'da ise, İhtilâl'in son safhalarında sahnede Babeuf ve onu destekleyen militan komünist tertipçileri görüyoruz.

İlkel sosyalizm ile modern sosyalizmin ortasında yer alan Babeuf'ten önce, sosyalist gelenekle ilgisi kurulabilen bazı Fransız yazarları olmuştur. Bunlardan ikisi, Mably ile Morelly, muhayyel olmakla beraber saf komünizmin müdafaasını yapmışlardı. Eserleri o günlerde çok okunan bu yazarların, şüphesiz, Babeuf üzerinde çok büyük tesirleri olmuştu. Fransız yazarları içinde, halka en fazla etkide bulunmuş olan Rousseau'ya sosyalist denemez. Bununla beraber, servete yönelttiği şiddetli hücumlar, toplumdaki bozulmuş müessesleri tenkid etmesi, eşitliği övmesi ve ilkel toplumlarda herşeyin müşterek mülkiyete konu teşkil etmiş olduğunu ısrarla savunması, Marat ve Robespierre gibi

Jakobenler ile daha solda bulunan gruplar üzerinde silinmez izler bırakmıştı.

Robespierre'in düşmesinden sonra, ihtilâlin kurbanlarından en çok faydalananların ferdiyetçi köylüler ve spekülâtörler olduğu açığa çıkmıştı. Babeuf ve gizli Eşitler Derneği (Conspiracy of Equals) topluluğundaki diğer ileri gelen kimseler mücadeleyi bir safha daha ileriye götürmek imkânını aramışlardı. İlkel sosyalistlerin büyük bir kısmı tasarlanan yeni düzenin teferruatlı bir tablosunu çizmekle yetinerek — Babeuf de düşündüğü komünist Devlet'in başlıca özelliklerini büyük bir dikkatle tesbit etmişti — böyle bir düzene geçiş için lüzumlu kuvvetin temin ve idamesini gerçekleştirecek pratik vasıtaları düşünmemişlerdi. İlk defa ihtilâl tekniğini geliştiren Babeuf olmuştur. Bunu öyle büyük bir maharetle yapmıştır ki, bundan böyle ihtilâlci sosyalizm, staratejisini onun tekniğine dayandırmıştır. Babeuf ve arkadaşları doğrudan doğruya Paris'in işçi sınıfına hitap etmekteydiler. Geniş bir propaganda mekanizması kurmuş, ordu ve polisler arasında gizli hücreler teşkil etmişlerdi; «zenginler hiçbir zaman gönüllü olarak yetkilerinden vazgeçmiyeceklerinden bu yetkiler onlardan zor kullanılarak alınmalıdır,» diyorlardı.

Bunlara göre, ihtilâl başarıya ulaştıktan sonra, komünist demokrasisinde bir diktatörlük kurulacak ve bu devrede herkese iş temin edilecek, eğitim ve sağlık hizmetleri bedava olacak, hapishane sistemi islâh edilecek ve ihtiyarlara ödenek bağlanacaktı. Fert kendisini toplum hizmetine verecekti. İç harplere sebep olan, mutluluk ve servetin eşit bir şekilde dağılmasını önleyen özel mülkiyet ilga edilecekti.

Bu ihtilâlcilerin, modern sosyalist düşünceye öncülük etme derecelerini gösteren birçok nokta vardır. İhtilâli başarıya ulaştıramamışlar ve Babeuf giyotine gitmişti. Fakat geride birçok temsilci kalmıştı. Bunlardan birisi Buonarrotti idi. Bu zat, Almanya, Belçika, İngiltere ve Fransa'da sosyalist grupların teşkilinde önemli rol oynayan kimselerle birlikte otuz yıl geçirdikten sonra ihtilâlin tarihini yazmıştı. Lenin ve 1917 yılı Bolşevik ihtilâline uzanan yolun en başında, birçok kimseden daha öncelikle yer alan Buonarrotti işçi sınıfının, ancak, bir askerî harekât kadar dikkatli bir şekilde hazırlanmış ihtilâlle iktidarı elde edebileceğini söyliyen hatırı sayılır sosyalistlerin ilkidir.

Napoleon İmparatorluğu zengin ve imtiyazlı sınıfı tekrar iktidara getirmişti. Ancak, eski rejim de iade edilmemişti. Fransa artık bir feodal ülke değildi. Aristokrat toprak sahiplerinin yerini spekülâtörler al-

mış, serfler serbest köylü hâline gelmişti. Kapitalist sosyal ilişkiler sür'atle yayılmaktaydı. Buna rağmen, ihtilâlin siyasî tecrübeleri kolayca unutulamazdı. Sosyalist fikirler artık mücerret bir doktrin olmaktan çıkmıştı. İnsanlar, imtiyazların ilgası, üretime yön verilmesi, bölüşümün kontrolu, ihtiyaca göre mükâfat verilmesi, fakirlerin menfaatlerinin zenginlerin açgözlülük ve istismarlarına karşı korunmasında devletin bir vasıta olarak kullanılabileceğini öğrenmişlerdi.

Bu devirde, Fransa, siyasî istikamet bilincini kaybetmiş görünüyordu. Eski rejim, terihe karışmıştı. Yeni endüstri ve titaret çağı, henüz doğmuş sayılmazdı. Henri de Saint-Simon duruma bir çare bulduğu kanaatindeydi. Aristokrat bir aileden gelen Saint-Simon, Amerika'nın bağımsızlık harbine katılmış, tüccar ve çiftçilerin büyük gayretine dayanan yeni bir demokratik cumhuriyetin doğuşuna şahit olmuştu. «Feodalizmin yıkılması ile meydana gelen boşluğu giderecek siyasî ve ruhî kuvvetlerin kaynağını kimler bulacaktır, bunlar neredediır?» diye kendi kendine soruyordu. Saint-Simon'a göre bu kimseler artık tarihî vazifesini tamamlamış olan ortodoks Hiristiyanlığın yerini alacak yeni bir din bulmalıydılar. Birbirlerine kardeş muamelesi yapmalı ve herşeyi «en kalabalık sınıfın maddî ve manevî mevcudiyetini en sür'atli bir şekilde ıslah edecek» gayretin emrine, âmade kılmalıydılar.

Modern anlamda sosyalist olmayan Saint-Simon'un siyasî düşünceye en büyük katkısı, devletin esas fonksiyonunun kütlelerin refahını sağlamak olduğu görüşünü ortaya koymasıdır. Saint-Simon, «mevki ve servet toplum için sarfedilen gayretlere bir karşılık teşkil ettiği müddetçe imtiyaz ve özel mülkiyetin iadesi gerekir,» diyordu. Ona göre, hayatta fırsat eşitliği tanınmalı ve eğer sermayedar, servetin aynı zamanda bir takım sosyal sorumluluklar yüklediğini müdrikse, kârını muhafaza edebilmeliydi. Bu felsefe, sınaî toplumlarda, hattâ korporasyon sisteminde özel teşebbüsün yerinin gayet iyi bir şekilde tesbit edilmiş olduğunu göstermektedir. Öte yandan, küçük bir vurgu değişmesi, Saint-Simon doktrininin bir kısmını, kolaylıkla, sosyalistler açısından kapitalizmin tenkidi haline getirmiştir.

Ondokuzuncu asırda, Marksizm, Saint-Simon'dan «günün birinde siyasî hükûmetin, yerini bir uzman idaresine bırakacağı» tezini almıştır. Marx ve Engels'e göre, saf komünizmin zaferi, sınıf idaresi için devlete olan ihtiyacı ortadan kaldırdığı zaman, gelmiş olacaktır. Bunlara ilâveten, Saint-Simon, ilmî gelişme ile teknik ilerleme arasında ilişki kuran ilk sosyal felsefecidir. Ona göre, teknik ilerleme, ilmî gelişmenin bir sonucu olup toplum ve insan hayatını birlikte izah eden ta-

rihî tekâmül teorisinin doğmasını sağlamıştır. Bu alanda da Marx ve Engels'e öncülük ettiği söylenebilir.

Saint-Simon'a ilâveten bir başka eksantrik Fransız düşünürü daha vardı ki bugün sosyalizmin öncülerinden birisi olarak kabul edilmektedir : Charles Fourier. Fourier koyu bir sosyalist olmaktan uzaktı. Düşündüğü sosyal organizasyonu en son noktasına kadar tamamlamak isterdi. 1837 yılında ölen Fourier'in kitleler üzerindeki tesiri, ölümünden sonra, daha uzun bir süre devam etmiştir. «Ticaret, fazileti kötülükten daha az kazançlı hâle getirmiştir; her fert, şahsî servet temini sırasında toplumla mücadele halindedir; bu lüzumsuz rekabet sadece israf ve asalaklık yaratmaktadır,» diyordu. Fourier'in vardığı bu sonuç Fransa'da geniş bir tepki yaratmıştı. «Eğer çalışma zevkli bir hâle getirilicekse, herkesin mes'ut olması isteniyorsa, işbirliğine dayanan kuruluşların vücuda getirilmesi zaruridir» diyen Fourier bu kuruluşlara flanj (phalaxes) adını vermekte idi. Falanjlarda herkes için kârlı yaratıcı ve şahsi kabiliyetine uygun bir iş bulma imkânı mevcuttu Fourier, bu falanjlarda mutlak bir eşitliği değil, aksine işbirliği ile temin edilmiş olmak şartı ile servet elde etmenin günah sayılmadığı bir ortam düşünüyordu. Bununla beraber, her ferde asgari bir hayat standardı garanti edilmişti.

Fourier, Falanjların kuruluş ve idaresi ile ilgili bütün teferruatı düşünmüştü. Açık olan saçmalıkları bir tarafa atılırsa, Fourier'in düşünceleri tecrübe için yeteri kadar cazipti. Fakat, gerek Avrupa ve gerekse Amerika'da kurulan modeller, toplum yapısını misaller vererek değiştirme gayretinin beyhudeliğini gösteren birer delildi. Ondokuzuncu asrın başlarında muvaffakiyet, endüstri ve ticareti geliştirerek dünyanın çehresini değiştirenlere nasip olmaktaydı; yoksa, kendi kendine yeter saf toplumlar teşkil etmeğe uğraşanlara değil.

Saint-Simonistler, birçok enerjik Fourier taraftarının yaptığı gibi boş yere uğraşmamışlardır. Saint-Simon mektebi mensupları, müfrit kanadı teşkil edenlerin, üstadları Saint-Simon'un ahlâki ve dinî tavsiyelerini yerine getirmeğe teşebbüs etmeleriyle, iç kavga ve güçlüklere sürüklenmişlerdi. Buna rağmen, bu mektep sınaî kapitalizmin gelişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan suistimallere karşı, bir dereceye kadar, isabetli olan bir propagandaya girişmişti. Miras hakkına hucum etmiş ve istismarcılık ithamında bulunmuştu. Devletin, zamanla, bütün fabrikalara sahip olması ve istihsali, bütün olarak toplum menfaatına göre tanzim etmesinde israr etmişti. Bu mektebin telkinleri, gittikçe büyümekte olan Fransız işçi sınıfının memnuniyetsizliğine ek-

tenmişti. Kamu işlerine karşı duyulan ilgi ileride Fransız sosyalizmine önemli etkide bulunmuştur. Saint - Simoncuların bazıları sonradan tanınmış birer işadamı ve mühendis olmuşlar ve Fransız demiryolları ile Süveyş Kanalı'nı inşa etmişlerdi.

1830 larda yeni bir kuvvet ortaya çıkmıştı. Marx ve Engels tarafından Komünist Beyannamesi'nde «hayâlperest sosyalistler» ismi verilen sosyalistler, halefleri olan endüstri devri sosyalistleri için bir temel kurmuşlardı. Artık söyleyecek ve yapacak pek az şeyleri kalmıştı. Bunlar, devirlerinde yanlış da olsa bahse değer görüşler ortaya koymuşlardı. Bir geçiş devresinde yaşamışlar ve yüksek bir teşkilâta sahip sanayi düzeninin problemleriyle karşılaşmışlardı.

Modern işçi sınıfı onların zamanında henüz teşekkül etmişti ve yeni bir sosyal düzenin nasıl kurulabileceği hususunda gerçek fikirlere sahip değillerdi. «Hayalperestler» akılcı doktrinlerinin önderliğinde insanlık fikrine başvurmuşlar ve tarihi gelişim şekli ile ilgili yeterli bir bilince sahip olmadıkları için, idare eden sınıfın gönül rızası ile iktidardan vazgeçmiyeceğini anlıyamamışlardı. İnsanların refah ve mutluluklarının gerçekleşmesi için akıllı bir kimsenin çıkıp yeni bir cemiyete olan ihtiyacı izah etmesinin kâfi olduğuna inanıyorlardı. Bununla beraber, bütün zayıf noktalarına rağmen, bu şahıslar sosyalizmin öncüleriydi. Büyük bir kısmı, hayatlarını vatandaşlarının yokluk, sefalet ve baskıdan kurtarılması için harcamışlardı. Zaten o günlerde daha fazla birşey yapılamazdı.

OWEN VE ÇARTİSTLER

Ondokuzuncu asrın ilk yarısında İngiltere'de modern endüstri ve sosyalizmin temelleri kesin olarak atılmıştı. Kıta Avrupası'nda işçi sınıfı, önemli ve bağımsız bir siyasî kuvvet olarak, ancak, 1848 ihtilâlleri sırasında ortaya çıkabilmişti. Bu sıralarda İngiliz işçileri, kütle partisi ve sendikalarını kurmuş, kooperatif teşkili deneyini tamamlamış ve geniş bir hoca grubundan sosyalizmin esaslarını öğrenmiş bulunuyordu. İngiltere sınaî kapitalizmin gelişmesinde dünyaya önderlik ederken, işçiler de, sonradan klâsik sosyalizm teorisine temel olan birçok metod ve fikirleri tecrübe etmekteydiler.

Sanayi alanındaki teknolojik ihtilâli hızlandıran buhar kuvveti ve diğer keşiflerden çok önce, İngiltere'de menfaatlerini korumak için servetsiz ücretliler, mesleki külüpler kurmuşlardı. Fakat fabrika sisteminin, millî ölçüde mevcut olmaması dolayısiyle, bu işçilerin grev ve protestoları mahdut sahalar veya şikâyetlere inhisar etmekteydi. Kendi menfaatlerine uygun bir hedef birliği veya daha geniş teşkilât kurma kabiliyetine henüz erişememişlerdi.

Maamafih, büyük şehirlerde, yün ve maden endüstrilerinde gittikçe artan bir zanaatkâr ve işçi kütlesi, bozulmuş olan Parlamenter sistemin islâhı dâvasını benimsemişti. Londra'daki işçi kütlesi, bu hareketin şampiyonluğunu yapan John Wilkes ile Avam Kamarası arasındaki mücadele (Avam Kamarası John Wilkes'e Kamara'da yer vermeyi reddediyordu) sonunda harekete geçmişti. Fakat, Napoleon harplerinin so-

nuna kadar teşebbüs, sefalet içinde bulunan maden işçileri tarafından değil, maharetli zanaatkârlar tarafından ele alınmıştı.

Londra İrtibat Derneği'ni (London Corresponding Society) ve Manchester, Sheffield ve diğer şehirlerdeki benzeri dernekleri kuranlar zanaatkârlardı. Bunlar işçi sınıfının ilk politik organlarıydı. Orta sınıfça yürütülen reform hareketlerine katılmaktan memnundular. Fakat çok geçmeden, bunlar, daha az sesini duyurabilen, tahsil ve geliri olmayan geniş işçi kütlelerinin sözcülüğünü yapmaya başlamışlardı.

Fransız İhtilâli, İngiltere'deki demokratlar için büyük bir teşvik unsuru olmuştu. Fransız İhtilâlinin fikirleri Tom Paine, Thomas Hardy ve diğerleri tarafından bütün İngiltere'ye yayılmıştı. Genel oy hakkı, yıllık parlâmento ve hatta cumhuriyet kavramları sür'atle gelişmişti. Lâkin, hareket esaslı hiçbir sonuç elde edilmeden dağılmıştı. İrtibat dernekleri teşkilâtları 1793 ten sonra birbirini takip eden ihanet davaları sonunda parçalanmıştı. Orta sınıfa mensup birçok reformcular, Pitt'in tenkil kampanyası ve Fransa'da Jakobenlerin amansız politikalarından korkarak İngiltere'yi terketmişlerdi. Daha sonra, Nore ve Spithead'deki denizcilerin isyanı ve Birleşik İrlandalıların ayaklanması orta sınıfın korkusunu daha da artırmıştı.

Tenkil edilen sadece siyasî faaliyet değildi. 1799 ve 1800 yıllarında çıkan Birleşme Kanunları (Combination Acts) bütün işçi sendikalarını gayri meşru ilân ediyordu. Ancak kanunun tatbikatındaki sertlik, yerine ve zamanına göre işçi sınıfının memnuniyetsizliği nisbetinde değişmekteydi. Bununla beraber, harbin tazyiki ile endüstri sür'atle büyümekte ve sendikacılık hareketi, sayıları yıldan yıla artan işçiler tarafından yeraltı faaliyetleri ile yürütülmekteydi. Nepoleon Harplerinin sonunda reform hareketlerinin yeni bir safhası başlamıştı. Geniş bir işsizlikle karşılaşan işçiler tekrar orta sınıfın İngiliz Anayasasında köklü bir değişiklik isteyen taleplerinin arkasında toplanmışlardı. Zamanın oligarşik hükümeti, yeni mevzuat ve baskılara rağmen — «Altı Kanun» ve St. Peter Alanı'ndaki (Peterloo) yüz kızartıcı katliam gibi — iş adamları ve sanayicilerin, işçi sınıfı teşkilâtlarının yasaklanmasında kendisine yardıma hazır olmadığını görmüştü. Zira Fransa'daki durumun yarattığı korku artık mevcut değildi ve orta sınıf kendisiyle siyasî iktidarı paylaşmayı reddeden, ticaret ve sanayiin büyümesini sınırlayan bir oligarşiyi istemiyordu.

İngiltere'nin çehresi sür'atle değişmekteydi. 1770 ile 1820 arasında yirmibeş milyon dönümden (5 milyon acre) daha fazla bir amme

arazisi Çitleme Kanunu (Enclosure Act) ile zengin toprak sahipleri tarafından temellük edilmişti. Topraklarından atılan köylüler Manchester gibi yeni şehirlere göç edip atelyelerde çalışmaya başlamışlardı. Kadın, erkek ve çocuklar, asgari geçim haddinin biraz üstünde bir ücret karşılığında günde ondört saattan daha uzun bir süre çalışmakta ve geceleri kolera ve sair hastalıkların yuvası olan pis meskenlerde yatmaktaydılar. Bu insanların hayvanlar gibi yaşayıp ölmelerine karşılık, patronlar, servetlerindeki artışı onların sefaletleri üzerine inşa etmekteydiler. Tabii bunların birçoğu kendilerini korumak için gözü kapalı mücadeleye başlamışlardı. Artık kullanılmayan el tezgâhlarının işçileri, yeni makineleri, sefaletlerini bunların hazırladığı inancıyla tahribe çalışıyorlardı. Fakat bu kabil münferit isyanlar daima bastırılmıştı.

1832 yılındaki Reform Kanunu'na varan ve siyasi faaliyetlerinin staj devresini teşkil eden harekete, işçiler kütleler halinde katılmışlardı. Birleşme Kanunları 1824 yılında ilga edilmiş ve işçi sendikaları tekrar faaliyet serbestisine kavuşmuşlardı. Geniş işçi kütlelerinin içinde bulundukları şartları iyileştirme bakımından, artık, sınaî değil siyasî hareketin daha müessir bir vasıta olduğu anlaşılmıştı. Oligarşinin muhafazakâr cephesi şiddet yolu ile atılamayacağına göre, vakti çoktan gelmiş reformları, parlâmentodaki diğer yegâne etken gurup olan liberallerin yürütmesi gerekiyordu. Ticarî ve sınaî sınıfın demokratik görüşlerinden en az muhafazâkarlar kadar hoşlanmayan Liberaller, bu sınıfa, nihayet, sınırlı bir imtiyaz tanımak yoluna gitmişlerdi. Ancak, bu davranışın sebebi Aristokrasinin muhafazakâr kanadı ile aralarındaki geleneksel mücadelede, bu sınıfın kendilerine yardımcı olabileceği inancı idi.

İşçiler, İngiltere'deki bu hareketlerin başlıca mesnedi olmalarına rağmen, gayretlerinin sonucu olarak hiçbirşey elde edememişlerdi. Radikal reformcular, Westminster'deki temizlikten sonra hürriyet yollarının açılabileceğini onlara anlatmaya çalışmışlar, fakat mücadelenin en kızgın safhasında, bu aç, ümmî ve ümitsiz kütlelere verdikleri demogajik vaadleri yerine getirmemişlerdi. Hayal kırıklığına uğrayan ve siyasî sahada artık tecrübeli olan öfkeli işçi sınıfı, bu defa kendisi teşkilâtlanıp mücadeleye devam etme yolunu tutmuştu.

Sosyalizmin politik bir güç olması Çartist hareketler devresine rastlar. Fakat, zemin daha önce hazırlanmıştı. Büyüyen işçi sınıfının liderlerine birçok yazar etkide bulunmuştu. Charles Hall, John Bray, William Thompson, Thomas Hodskin ve John Gray gibi yazarlar yeni

sınaî toplumun karekterini derin bir incelemeye tabi tutmuşlardı. Servetin kötü dağılışını ve imtiyaz eşitsizliğini takbih etmişlerdi. Bunlar «halkın büyük bir kısmı, cehalet, fakirlik ve hastalığa terkedilmiştir,» diyorlardı. John Gray, «İnsan Mutluluğu Üzerine Konferanslar» (Lecture on Human Happiness) adlı parlak eserinde, kapitalist sistemin temelinde istismarın yarattığını söylüyordu. Thomson «Servet Dağılımı» (Distribution of Wealth) adlı eserinde, aynı tezi ileri sürüyor, ve sermayedarı işçinin emeğinin karşılığını vermemekle itham ediyordu. Hodskin, daha ziyade bir ferdiyetçi olmasına rağmen, insanlık tarihine iktisadî faktörlerin şekil verdiğini söyliyerek — Marksist düşünceye öncülük etmiş oluyor — işçilerin, ancak sınıf farklarını ortadan kaldırmak ve zenginlerin mülkiyet hakkını koruma vasıtası olarak kullandıkları devlet müessesesini ilga etme suretiyle, rahata kavuşabileceklerini ifade ediyordu.

Bununla beraber, bu gurubun en önemli katkısı, sosyalist teoriye temel olarak David Ricardo'nun iktisadî görüşlerini almış olmasıdır. Onlara göre, kıymetin yegâne kaynağının emek olduğu ve işçinin gayretlerinin karşılığını tam olarak alması gerektiği nazariyesi, Ricardo argümanının mantıki sonucunu teşkil etmekteydi. Bu düşünce, Marx ve Marx'a kadarki bütün sosyalistlerin temel doktrinleri olmuş ve Marx onu iktisadî analizinin ortasına yerleştirmişti.

Ancak, bu gurup mensuplarının hiçbiri başarı itibariyle Robert Owen ile mukayese edilemez. 1771 yılında dünyaya gelmiş olan Owen, on yaşında, bir kumaşçıya çırak, yirmi yaşında büyük bir fabrika sahibi olmuştu. Owen zamanının en kabiliyetli sanayicilerinden biri idi. Onun için de kısa zamanda önemli bir servet kazanmıştı. Fakat, tipik bir sanayici değildi. Din konusunda temel inançlardan uzak fikirleri vardı ki bu durum ilerde ciddi rahatsızlıklar doğurmuştu. Keza karekteri tayin etmek bakımından çevrenin önemi hakkındaki düşünceleri de ortodoks değildi. Ondokuzuncu asrın başında, mütevazi tahsil, ücret ve yaşama şartlarının insan şahsiyetinin gelişebilmesi için şart olduğunu söylüyor ve kendi deneyini misâl göstererek işçilere bu imkânların sağlanmasının, birçoklarının inançlarının tam aksine imalatçıyı iflâsa götürmeyeceğini ispat etmeğe çalışıyordu. Napoleon harplerinden sonraki depresyon yıllarında, New Lanark'taki fabrikasının yanı sıra kooperatifler kurulmasını teşvik ediyordu Owen, başlangıçta Hükümetten destek görmüştü, Muhafazakâr Başbakan Lord Sidmouth Owen'in «Toplumun Yeni Görünüşü» (New View of Society) adlı eserinin kopyelerini mülâhaza beyanı isteğiyle birçok Avrupa hükümdarına gön-

dirmişti. Lâkin çok geçmeden hem idareci sınıf, hem de reformcuların hücumuna uğramıştı. İdareci sınıf ona tehlikeli bir ihtilâlci, reformcular ise insancıl bir reaksiyoner nazariyle bakıyorlardı.

Şahsi davranışlarında, Owen, şüphesiz iyiliksever bir otokrattı. Fakat, telkinleri kısa bir süre sonra işçiler arasında yankı uyandırmıştı. O, umumî menfaat için işbirliği yapıldığı, özel mülkiyet kaldırıldığı ve kendi kendini idare eden sınaî ve ziraî topluluklar kurulduğu takdirde, endüstrinin geniş müstahsil kuvvetlerinin en müessir şekilde kullanılmış olacağına inanıyordu. Görüşünün isabetliliğini ispat etmek için, Ingiltere ve Yeni Dünya'da boşa giden bir sürü teşebbüste bulunmuştu. Amerika Birleşik Devletleri'nde dört yıl geçirdikten sonra, fikirlerinin işçiler tarafından benimsenmiş olduğunu görmek umuduyla 1829 yılında İngiltere'ye tekrar dönmüştü.

Zanaatkâr ve fabrika işçileri, kooperatif topluluklarını işverenin istismarından kurtulma vasıtası olarak görüyorlar ve bu fikirler sayesinde, yeni şehirlerin pisliğinden kaçıp mütevazi bir hayata kavuşabileceklerini, bu arada endüstrinin değerli yönlerini muhafaza ederken kaybetmiş oldukları topraklarla da yeniden temas kurabileceklerini ümit ediyorlardı. İşçi sınıfının büyük bir kısmı reformcuların 1832 yılındaki ihanetinden sonra, siyasî değil, sınaî hareketin demokratik ve müreffeh bir topluma direkt olarak nasıl imkân hazırlıyacağını gösteren bir inanç kabul etmeyi arzuluyorlardı.

1833 lerde İngiltere'nin her tarafına yayılmakta olan işçi sendikaları Owen'in fikirlerine sıkıca sarılmışlardı ve bu fikirler birçok istihsal ve istihlâk kooperatifi teşebbüslerine ilham kaynağı olmuştu. İleri gelen sendika liderlerinden John Doherty, kuvvetli bir Owen taraftarı idi ve fabrika reformu ile Kuzey Ingiltere'deki sekiz saatlik iş günü mücadelesinde Owen ile işbirliği yapmıştı. Owen'in kendisi «Büyük Millî İşçi Sendikaları Birliği» ni (Grand National Consolidated Trades Union) kurmağa muvaffak olmuştu ki, bu birlik en itibarlı devrinde, yarım milyondan fazla bir işçi kütlesini temsil etmişti.

Birliği teşkil eden üye sendikalar, faaliyetlerini ücret ve saata müteallik ihtilâflarla sınırlandırmamış, patronları ile rekabet edip onları zamanla işlerini terke mecbur ederek atelyeler kurmaya teşebbüs etmişlerdi. Seçimlere katılma anlamında bir siyasî hareketi reddedip, işbirliği ve eşitliğin cari olduğu yeni topluma geçiş vasıtası olarak genel grev fikrini benimsemişlerdi. Fakat, bütün ümitlere rağmen, teşebbüs, birbirini takip eden yıpratıcı grev ve lokavtlar sonunda başlayışı gibi

sür'atli bir şekilde son bulmuştu.

Tolpuddle ziraat işçilerinin, Owen'in kurduğu Birliğin bir dalını teşkil etmek istemeleri üzerine, 1834 yılında, bunlara reva görülen korkunç hüküm İngiltere'nin her tarafında yapılan protesto mitingleri ile cevaplandırılmıştı. Yürütülen tahkikat Büyük Millî İşçi Sendikaları Birliği'nin dağılmasını hızlandırmıştı. Kuruluşunun senesini tamamlamadan Birlik tasfiyeye uğramış ve işçi sınıfının aktif liderliği Owen'den başka şahısların eline geçmişti.

Owen, yirmi yıl daha yaşamıştı, ama artık vazifesi bitmişti. Müttehit bir sosyalist felsefe vücude getirmiş — hattâ «sosyalizm» sözü ilk defa Owen tarafından kullanılmıştı — ve kısa, fakat büyük bir hareket yaratmıştı. Bundan başka 1844 yılında modern istihlâk kooperatifçiliği hareketini başlatan «Rochdale Haksever Öncüleri»'ne (Rochdale Equitable Pioneers) onun fikirleri ilham kaynağı teşkil etmişti.

Owen hareketinin çökmesinden hemen sonra ve Owen'in fikirleri halâ geniş bir destek görmekte iken, İngiliz işçi sınıfı, Reform Kanunu mücadelesi sırasında elde edememiş olduğu siyasî haklar için yeniden teşebbüse geçmişti. Müteakip on yıl servet sahiplerinin ihtilâl korkusuyla titremelerine ve «People's Charter» (Halkın Çartı) hareketini destekleyen geniş gösteriler, dilekçeler, karışıklıklar ve hattâ münferit isyanlara sahne olmuştu. Çartizm homojen bir hareket değildi. Başarısızlığa uğramasının sebeplerinden biri de buydu. Bu harekete katılanların bir kısmı tarafından genel oy, yıllık parlâmento ve milletvekillerine maaş bağlanmasını gerçekleştirmek kâfi görülüyordu. Diğerleri ise, bu reformların sosyalizm yolunda atılan ilk adımı teşkil etmesini istiyorlardı. Gerek ihtilâlciler gerekse reaksiyonerler, siyasî iktidarın, işçi sınıfının eline geçmesi hususunda müttefiktiler. Bununla beraber, siyasî iktidarın nasıl elde edileceği veya zaferden sonra bu iktidarın nasıl kullanılacağı konusunda bir fikir birliği mevcut değildi.

William Lovett ve Londra İşçi Birliği'ndeki (London Workingmen's Association) diğer arkadaşları — ki bunlar 1837 yılındaki Çart'ı ilk defa hazırlayan kimselerdi — reform için sabırlı ve rasyonel bir propagandanın, yapılması gerektiğine inanan maharetli zanaatkârlardı. Bunların, ekseriya millî çapta ayaklanmalara müncer olan kütle hareketlerine önderlik etme gibi bir niyetleri yoktu ve Çart'ı gerçekleştirmek için orta sınıfın radikal unsurlarıyla, Parlâmento içinde ve dışında, işbirliği yapmağa hazırdılar.

Lâkin, hâdiseler onlar için çok sür'atli cereyan etmişti. Fakirlik Ka-

nunlarını Tadil Eden Kanun'un (Pour Law Amendment Act), 1834 yılında, fabrika ve toprak işçilerinin içinde bulundukları hayat şartları çok feci olduğu bir sırada, Parlâmento'dan geçmesini takiben, ücret hadlerine göre işçilere sübvansiyon verme sistemine son verilmiş ve fakirler, açlık ve zulmün kaide olduğu atelyelere sürülmüşlerdi. Sanayi bölgesi olan Kuzey'de Fakirlik Kanununun yarattığı heyecan baskı yoluyla önlenecek cinsten değildi. Bu itibarla, derhal Çartistlerin önderliği benimsenmişti. Zira, harekete birlik ve disiplin kazandırabilecek yegâne grup Çartistler idi. Kapitalizm ve oligarşik idarenin müşterek despotluğu ile ezilmekte olan işçiler için, barış veya şiddet yoluyla, Çart'ı gerçekleştirme mücadelesi yegâne ümit kaynağını teşkil etmekteydi.

Çartizm, bir ara peşinden büyük bir kütleyi sürüklemesine rağmen başarı elde edememişti. Kapitalist gelişmeyi İngiltere'de bu safhada durdurma şansı yoktu ve henüz olgunlaşmamış işçi sınıfı teşebbüsünün mücadeleyi, sanayiciler ve toprak sahiplerinin ittifakı karşısında kazanması imkânsızdı. Bununla beraber, Çartist hareketler, sözü edilen gayeyi gerçekleştirme yolunda atılan ilk proleter kütle teşkilâtlanmasıydı. Bunun yanında, sadece İngiliz işçilerine değil, bütün Avrupa işçilerine, sosyalist teori ve taktiklerini öğreten bir okul vazifesini görmüştü.

Bu hareket 1840 larda sür'atle sönmesine rağmen, tesirleri bütün ondokuzuncu asır boyunca devam etmişti. Bütün sosyalist hareketler gibi, bu teşebbüs de, anayasa prosedürlerine bağlı kalmak isteyen reformcularla ihtilâlciler arasında ikiye bölünmüştü. İhtilâciler zafere ancak kapitalist sistemin bir âleti kabul ettikleri devlete karşı yapılacak şiddetli bir hücum sonunda kavuşulabileceğine inanmaktaydılar. Her iki grup da hareketin liderliğini elde edebilmek için mücadele etmiş ve başarısızlığını diğer grubun budalalığına bağlamıştı. O günlerde, bu grupların hiçbiri arzu edilen muvaffakiyeti temin edemezdi. Başarısızlık karşısında İngiliz İşçileri daha başka metodlara başvurmuşlar ve ucuz ekmek isteyen «Hububat Kanunu Aleyhtarları Birliği» ni (Anti-Corn Law League), müstehlik kooperatiflerini sosyalist olmayan işçi sendikacılığının kurulmasını, kısacası kapitalizmin dünyanın her köşesinden İngiltere'ye getirmekte olduğu servetin bir kısmını paylaşmalarını temin edecek bir siyaseti desteklemeyi tercih etmişlerdi.

Buraya kadarki izahlarla Çartizm'e kısa bir göz atmış olduk. Ancak, George Julian Harney ve Bronterre O'Brien'den bahsetmeksizin Çartizm'in tetkikini tamamlamak mümkün değildir. Bu şahısların her

ikisi de müfrit birer sosyalisttiler ve Fransız İhtilâlinden geniş ölçüde etkilenmişlerdi.

Makalelerde — başlıcaları «Fakir İnsanın Koruyucusu» (Poor Man's Guardian) ve Çartizmi destekleyen «Kuzey Yıldızı» (Northern Star» adlı eserlerde çıkmıştı — broşür ve nutuklarda, Harvey ve O'Brien mücadeleye devamlı olarak çağdaşlarından daha geniş açıdan bakmışlar ve yapmak istediklerini izah edecek ve haklı gösterecek bir işçi sınıfı felsefesi ortaya koymaya çalışmışlardı. O' Brien Buonarrotti'nin, yazmış olduğu — Babeuf'un komünist ihtilâli teşebbüslerini anlatan — kitabı tercüme etmişti. Daha sonraları, kendi iktisadî düşüncelerinin karışıklığı içinde kaybolmuş olan O'Brien, işçi sınıfının içinde bulunduğu sefaletin işverenlerin kötü insanlar olmalarından değil, kapitalist sistemin bünyesinden ileri geldiğini, Çartizm devresinde, birçok propagandacı arkadaşlarından çok daha iyi anlamış bulunuyordu. Sınıf mücadelesinin mahiyet ve önemini gayet iyi kavramıştı.

Birçok Çartist'ten — en ileri gelen lider ateşli demagog Feargus O'Connor da dahil — farklı olarak, O'Brien, makinelerin istibdatı yerine küçük köylü mülklerini ikame etmek istememiş ve endüstriyi, işçinin patronu olmaktan çıkartıp hizmetçisi haline getirmenin mümkün olduğunu görmüştü. Servetin halka hükmetme vasıtası olarak kullanılmasına cevaz verdiği için, kilise ve devlete hücum etmişti. Owen ve diğer hayâlperest sosyalistlerin, toplumun - misâller vererek - değiştirilebileceği ve siyasî iktidarı elde etmenin önemli olmadığı şeklindeki fikirlerine karşı mücadele etmişti. Kısacası, O'Brien Marx ve Engels'in ilerde tarihî maddecilik doktrini içinde topladığı teoriler istikametinde hayli yol almıştı. Harney, O'Brien'den farklı olarak Çartist hareketle sırasında genç bir kimseydi. Çart'ı ihtilâl yoluyla gerçekleştirmeyi savunanların en müfritlerinden olmasına rağmen, O'Brien'in teorik zekâsına sahip değildi. Ehemmiyeti, bir düşünür olarak meziyetlerinden ziyade, Çartist hareketlerin dağılmasından sonra sosyalist geleneği devam ettiriş tarzından ileri gelmektedir. Marksizm, birçok açıdan Çartizm'den gelen doğru üzerinde yer alır. Diğer bir genç Çartist olan Ernest Jones ile birlikte Harney, Marksizm ile Çartizm arasında bir bağlantı teşkil etmektedir.

Çartizm, sosyalizm değildi; fakat, sosyalizm ve işçi sınıfı hareketlerine temel teşkil eden tecrübeyi sağlamıştı. Sanayiin daha fazla gelişmesinin sonucu olarak yeni problemler ve işçiler için yeni imkânlar ortaya çıkmadan önce, anayasacılık, genel grevler ve ayaklanma yolları denenmişti. Ki, modern işçi hareketleri de bu üç metoda dayanmıştı. Bu

hareketler neticesinde gelişme istikametinde yol alan tarih tekerleklerinin geri döndürülemiyeceği ve köylüler için kaybolan çiftçiliğin iadesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştı. Kapitalizmin devam edeceği ve işçi sınıfının onunla anlaşması gerektiği açıklığa kavuşmuştu. İhtilâlci gelenek ortadan kalkmamış olmakla beraber İngiliz işçi sınıfı, mevcut sistem dahilinde hayat şartlarını islâh etmeye hazırdı ve kuvvetini bu sistemi devirme çabalarında israf etmek istemiyordu. Nisan 1848 yılındaki en son büyük Çartist gösterinin fiyasko ile neticelenmesinden sonra — bu sıralarda Avrupa proleterleri barikat kurmakla meşguldüler — İngiltere'de sosyalizm ile işçi sınıfı hareketleri arasındaki birleşme muvakkaten çözülmüştü. Fakat, sosyalist doktrinin genişlemesi devam etmişti. Bununla beraber, yeni sendika ve kooperatifler kurmakta olan kütleler üzerine, sosyalizmin tesiri nisbeten az oldu.

FRANSA VE ALMANYA'DAKİ GELİŞMELER

Napoleon'u mağlup eden kuvvetler 1815 de Viyana Kongresi'ni toplamışlardı. Bu kongre muhtemel bir harp tehlikesini azaltmak yanında, bütün Avrupa'ya yayılmakta olan sosyal huzursuzluklar ve tahrikleri kontrol altına almak geyesini taşıyordu. Birinci gaye, kırk yıl süre ile gerçekleştirilmişti. İkincisi ise, liberalizm ve milliyetçiliğin ittifakı yüzünden ve kapitalist endüstrinin, Metternich'in reformlara karşı kurmuş olduğu sistemi yıkmak için devamlı olarak uğraşan yeni siyasî ve iktisadî kuvvetler meydana çıkarması dolayısiyle gerçekleştirilmemişti.

Avrupa'da işçi sınıfının teşekkülü, İngiltere'den sonra ve zaman zaman ortaya çıkıp sonra kaybolma şeklinde olmuştu. Sadece bir kaç merkezde - mesela Paris - önemli bir gelişme göstermiş olan bu sınıf, siyasî sahada, demokrasi ve cumhuriyet taraftarlarının sol kanadında yer almaktaydı. Bazı memleketlerde millî şuurun uyanması, dikkati sosyal problemlerden uzaklaştırıp halkı yabancıların despotluğuna karşı birleştirmişti. İtalya, Polonya ve daha az ölçüde olmak üzere, Almanya gibi memleketlerde, millî davalar halledilinceye kadar sosyalist düşünce veya teşkilatlânma önemli bir gelişme kaydetme imkânı bulamamıştı. Ondokuzuncu asrın ortalarına kadar, köylü sınıfı bütün Avrupa devletlerinde hakim grubu teşkil etmekteydi. Çok dindar olan ve şehirlere karşı husumet besleyen bu sınıf, kuvvetli hükümetler için bir dayanaktı.

O günlerin tarihi, Fransız İhtilâli'nin dünyaya saldığı fikirlerle, halâ hürriyet, demokrasi ve endüstrinin gelişmesini durdurma yollarını arayan eski otokratik ve mürteci monarşiler arasındaki mücadelenin tarihidir. Hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde bu mücadeleyi görmek mümkündür. Bazılarında ihtilâlciler, memleketlerinin bağımsızlığa kavuşması için çalışıyorlar, bazılarında ise liberaller anayasa istiyorlardı. Muhafazakârlar, her yerde, müdafaa mevkiine geçme durumunda kalmışlardı. Muhafazakârların polisleri, devamlı olarak ihtilâlcilerin gizli teşkilâtlarını meydana çıkarmağa çalışıyorlardı. Liberallerin her memleketteki faaliyetlerini organize eden merkezî bir teşkilât mevcut değildi; fakat, 1825 yılında, Paris polis şefinin ifadesiyle, liberallerin müşterek bir dili, ahlâk anlayışı, dinî ve siyasî gayesi vardı.

Temmuz 1830 da Onuncu Şarl Paris'te ihtilâlle tahttan indirilmişti. 1815 yılında zengin toprak sahipleri ve giyotinden kurtulan aristokratları temsil eden «muzaffer kuvvetler» tarafından, Fransızlara empoze edilen Bourbon hanedanı idaresi, yerini yeni bir rejime terk ediyordu. Şarl'ın yerine devlet ve köylülerin sırtından zenginleşen maliyeciler ve spekülâtörlerin desteklediği Orlean Dükü Louis Philippe tahta çıkıyordu.

Çok geçmeden radikaller ve cumhuriyetçiler, barikatlarda bankerler için mücadele etmiş olduklarını anlamışlar ve gizli cemiyetler tekrar faaliyete geçmişti. 1832 yılında Paris'te ve 1834 te de Lyon'da akim kalan isyanlar çıkmıştı. 1839 yılında, «Mevsimler Derneği» ne (Society of Seasons) mensup ihtilâlciler Paris Belediye Dairesini ele geçirmişler di. Topluluğun lideri Auguste Blanqui idi. Blanqui hayatının önemli bir kısmını hapishanelerde geçirmiş ve geri kalan kısmını da Paris'in ihtilâlci işçi kitlesini teşkilâtlandırmaya sarfetmiş müstesna bir şahsiyetti. Esas itibariyle Grocchus Babeuf'un talebelerindendi.

Blanqui ilk olarak, Eşitler Gizli Derneği'nin (Conspiracy of Équals) fikir ve metodlarını Paris'teki gizli cemiyetlerde beraber çalıştığı Philippe Buonarrotti'den öğrenmişti. Bunları biraz değişikliğe tâbi tuttuktan sonra, zamanın Fransa'sına tatbik etmeğe çalışmıştı. Blanqui, Fransa ve Almanya'daki çağdaş sosyalistlerin pek çoğundan daha realistti. Hayalperest sosyalistlerden farklı olarak, ihtilâl taktiklerini, işçi sınıfı ile, bu sınıfı istismar eden ve onlara her istediklerini yaptıran sermayedarlar ve toprak sahipleri arasındaki sınıf mücadelesine istinat ettirmişti. Kurmak istediği topluluk veya proleter cumhuriyetinin teferruatlı bir tahlili ile pek uğraşmamış diğer taraftan siyasî demokrasiyi muhafaza etmek isteyen liberalist gayeler ile işçi kütlesi teşkilâtlarına da yeteri ka-

dar önem vermemişti. Blanqui, ümidini, küçük, disiplinli bir profesyonel ihtilâlciler grubu vasıtasiyle yapılacak ihtilâle bağlamıştı. İhtilâl hiç beklenmeyen bir hücum şeklinde olacaktı ve geniş işçi kütleleri tarafından desteklenmesini sağlamak için onları eğitmeğe ve hazırlamağa ihtiyaç yoktu.

Blanqui, bütün hayatı boyunca — 1871 yılındaki Paris Komünü'ne kadar yaşamıştır — geleneksel gizli dernek metodlarından hiç vazgeçmemişti. Bunun sonucu olarak, şahsi kahramanlığı ve Fransız sosyalizmine yaptığı hizmetlere rağmen, 1848 ihtilâllerinden sonra gelişen yeni hareketleri anlıyamamış ve bunlara katılamamıştı. Liderliğini yaptığı kütle ve müritleri ile birlikte Paris Komünü olayının bastırılmasından sonrasına kadar, Fransız sosyalizmine tesir eden bir grup olmakta devam etmişti. Fakat, bu grup harcadığı enerji ve dâvaya bağlılığına eşit bir muvaffakiyete, hiçbir zaman ulaşamamıştı; daha geniş sosyalist hareketler de, çok defa sürtüşme ve huzursuzluk kaynağı olmuştu.

Blanqui'nin ne fikirleri, ne de metodları Fransız işçilerinin çoğuna kifayetli bir felsefe sağlıyamamıştı. Bu sebepten, Fransız işçileri yönlerini başka tarafa, daha ziyade Louis Blanc ve Pierre Joseph Proudhon'a çevrilmişlerdi. Bu iki fert, şahsiyet ve görünüş itibariyle birbirlerinden çok farklı olmakla beraber, kütle sosyalizmi hareketlerinin fikrî telkinlerine büyük ölçüde katkıda bulunmuşlardı.

Louis Blanc, devletin, bir sınıfı diğer bir sınıfın idare etmesini temin eden bir alet değil de, bir reform vasıtası olarak kullanılabileceğine inanan mühim sosyalistlerin ilkidir. Blanqui tarafından ileri sürülen, liberal reformların mürailikten başka birşey olmadığı, işçi sınıfının ancak, bir ihtilal ve onu takiben kurulacak servet aleyhtarı diktatörlük ile kurtarılabileceği şeklindeki argümanı da kabul etmemişti. Louis Blanc, genel oy hakkı kampanyasını desteklemişti; zira, ona göre, demokratik seçimlerle iş başına gelen bir hükümet, önce halkın sefaletini hafifletebilir ve sonra da tedricen, rekabete dayanan kapitalizmin yerine işbirliğine dayanan fabrika ve hizmetleri ikame edebilirdi. 1839 yılında yirmisekiz yaşında iken «İşin Organizasyonu» (Organisation of Work) isimli en iyi kitabını yayınlamıştı. Bu kitabında, Blanc, devletin içtimaî atelyeler kurmasını ve bunlara gerekli sermaye ve makineleri temin etmesini teklif etmişti. Bunun için lüzumlu geliri, Devlet'e transfer edilecek olan maden ocakları, bankalar ve demiryolları sağlıyacaktı. İşçiler idarecilik san'atını öğrenecekler, çalışma hakları garanti altına alınacak ve sert bir şekilde itham ettiği kapitalistler atel-

yelere katılmak veya bunların verimlilikleri dolayısiyle işlerinden olmak durumunda bırakılacaklardı.

Blanc, modern ifadeyle, bir reformist değildi. O, binlerce nev'i olan sosyalist doktrin adına Paris'teki kütleleri ayaklanmaya teşvik etmek yerine, Fransa'nın derhal tatbik edebileceği pratik çözüm yolları üzerinde durmuş ve düşünmüştü. Çalışma hakkı ve millî atelyeler ile ilgili plânı ve bunlar üzerinde ısrar etmesi, 1848 ihtilâllerine katılanların bir çoğunu tahrik etmişti. Bununla beraber, Blanc birçok yönleri ile, tedrici sosyalizmin öncülüğünü yapmıştı. O, sosyalizmin, iktidarı zaman içinde ve seçim yoluyla elde edeceğine inanıyordu. Mevcut devlet müessesesini, iktisadî istikrarı temin etme ve işçi sınıfını daha müreffeh bir hayata kavuşturma vasıtası olarak kullanmanın mümkün olduğu ve bu sonuca doğru sosyalizmin, ağır ve fakat devamlı adımlarla ilerlediği kanaatindeydi.

1848 yılında, Louis Blanc ihtilâl hükümetinin genç bir üyesi iken, millî atelyeler fikri, işsizliğin bir kısmını emmek üzere fiiliyata intikal ettirilmişti. Bu atelyeler Blanc'ın meşhur etmiş olduğu ismi taşımışlarsa da, geçici hükümetteki sosyalist olmayan arkadaşları tarafından başarısızlığa mahkûm edilmişlerdi. Bunlar işçi sınıfının heyecanını yatıştırmak ve lüzumsuz ve faydasız oldukları gösterilmek suretiyle, Blanc'ın itibarını sarsmak için kurulmuşlardı. 1852 den 1870 yılına kadar, Blanc, Londra'da sürgün hayatı yaşamıştı. Fransa'ya döndüğünde, halâ bir sosyalist olduğunu iddia etmesine rağmen proleter ve ihtilâlci Paris Komünü'ne muhalefet etmişti.

Proudhon çok daha farklı bir insandı. Ne başarılı, ne de realistti. Düşünceleri entellektüel bir disiplinden mahrumdu. Diğer doktrin ve partileri çok parlak bir şekilde tenkit edebiliyordu; fakat kendi fikirlerini ahenkli bir tarzda toplayamıyor ve onları ciddi karışıklıklardan temizliyemiyordu. Fransız sosyalizmi üzerindeki devamlı tesirine rağmen şehirdeki işçi sınıfının karekterini hiçbir zaman anlıyamamış ve ölünceye kadar kopup geldiği köy hayatı ve birlikte yaşadığı zanaatkârların tesiri altında kalmıştı. Bununla beraber devrinde derin izler bırakmıştı. 1919 yılı gibi yakın bir zamana kadar, Fransa'da gittikçe kuvvetlenen markisizme tepki olarak, Proudhonist bir canlanma mevcuttu.

Proudhon esas itibariyle ferdiyetçiydi. Mevcut mülkiyet ilişkilerine, herşeyin üstünde mukaddes bir varlık olduğuna inandığı insan şahsiyetinin gelişmesini önledikleri için, hücum etmişti. Ona göre, köy-

lü en iyi durumda olan kimseydi; zira, ziraî toplumda insanlar hayatlarını, kendi ferdî gayretleriyle tanzim etmekteydiler. İlk sosyalistlerin birçoğu, özellikle ilkel sosyalistler ve hayalperestler, aileyi, gelişmeyi engelliyen bir müessese olarak görmüşlerdi. Fakat Proudhon'a göre, aile, sosyal organizasyonun gerçekten iyi olan bir kurumuydu. Bu kurum vasıtasıyla, insanlar, adalet, hürriyet, eşitlik ve iffetin moral yönlerini öğrenirlerdi ki son husus, yani iffet, bunların en önemlisi olup aile bunsuz olamazdı. Servet sahibi olmak, eğer servet bir çalışma vasıtası olarak kullanılıyorsa, iyiydi; fakat, çalışmaksızın geçim temini için kullanılıyorsa, kötüydü. (Başka bir ifade ile köylü mülkiyeti ne kadar çok isteniyorsa, büyük toprak sahipleri de o kadar çok istenmezdi).

Proudhon, bankerler tarafından idare edilen devletten sadece nefret etmekle kalmıyor, prensip itibariyle bütün devletleri mahkûm ediyordu. «Her ne şekilde olursa olsun insanların insanlara hükmetmesi, bir zulümdür; çünkü, en mükemmel toplum, düzen ve anarşinin birliğinde mevcuttur» diyordu. Ona göre, devletin fonksiyonu servet ve imtiyazları korumaktı. Bu itibarla, devletin, yerine zengin - fakir, efendi - hizmetkâr ayrımı ihtiva etmeyen ve kendi kendini idare eden komünler federasyonu ikame edilmeliydi.

Böylece, Proudhon'un ferde ağırlık vermesi onu anarşizmin kahramanı haline getirmişti. Düşündüğü toplum, servet ve iktidarın ikiz istibdadından o kadar azade olacaktı ki ferdin kendisini en iyi şekilde teçhiz etme hürriyetini sınırlandıracak hiçbir pürüz bulunamıyacaktı. Proudhon'un iktisadî görüşleri, siyasî görüşleri kadar popülerdi. 1846 yılında «İktisadî Tezatlar Sistemi» (System of Economic Contradictions) adlı eserini yayınlamıştı. Bu eserde, toplumun sosyal karekterini tayin eden faktörün, servetin üretiliş şeklinden ziyade dolaşım şekli olduğunu göstermeğe çalışıyordu. Bu itibarla, ona göre, kredi sisteminde yapılacak tadilâtla, toplumda değişiklikler yapılması gerekiyordu. Bu gayeyi gerçekleştirmek için faizsiz ödünç para veren, üreticilere işbirliği merkezi olarak hizmet eden kredi bankalarının kurulmasını teklif etmekteydi. Teklif, Paris ve bazı şehirlerdeki işçiler arasında yayılmıştı.

O sıralarda Fransa'da sendikalar yasak edilmişti. Buna ilâveten Fransız endüstrisinin son gelişmelerinin neticesi olarak işçilerin büyük bir kısmı, küçük atelyelerde çalışıyorlardı. Tekrar kendi başlarına kalan işçiler, ferdiyetçiliği kollektif teşkilâtlanmanın üzerinde tutan ve kendi kendilerinin efendisi olmak imkânı veren bir dokrini benimsemişlerdi.

Proudhon şüphesiz normal anlamda bir sosyalist değildi. Görüşleri, birçok yönden rekasiyonerdi; zira, doğru bir şekilde tahlilini yapamadığı devlet ve modern iktisadî sistemin gelişmesini durdurmaya çalışıyordu. Getirdiği dokrinde belirtilenden daha iyi bir durumda olmasına rağmen, Fransız işçi sınıfının içinde yaşadığı şartları protesto etmesi ve bu protesto dolayısiyle hapsedilmesi, onu, bir hoca ve kahraman yapmıştı.

1848 yılı Şubat ayı ayaklanmasına kadar, Paris işçileri, Louis Philippe rejimine karşı ayrı ve teşkilâtlı bir muhalefet teşkil etmiyorlardı; fakat bunların büyük bir kısmı sosyalist gruplarından birisinin (Louis Blanc, Proudhon, Blanqui, yeni dünyada saf bir koloni kurmak isteyen hayalperest komünist Cabet ve hatta Saint Simon ve Fourier taraftarı gruplar) aktif mensupları idiler.

1848 İhtilâli orta sınıf ile işçilerin müşterek gayretleri ile başarılmıştı. Marx'ın sonradan «Fransız milli servetini istismar etmek için kurulmuş anonim şirketten başka bir şey değil» diye nitelediği hükümeti ve bozulmuş bir monorşiyi yıkmak için yapılmıştı. Orta sınıf, maliyecileriyle spekülâtörleri frenlemek ve gelişen Fransız endüstri ve ticaretini korumakta olan harcamaları istikrara kavuşturmak istiyordu. Bu sınıf, ihtilâlin başarı kazanmasını müteakip ikiye bölünmüştü.

Birinci grubu sanayiciler temsil etmekteydi. Bunlar meşruti monorşi ve mevcut hakların genişletilmesini istiyorlardı. İkinci grup, küçük tüccarlar ve iş adamlarına dayanıyordu ve daha radikaldi. Bunlar cumhuriyet istiyorlardı.

Üç aylık huzursuz bir müzakere devresinden sonra sağ kanat davayı kazanmıştı. Işçileri akim kalan isyana teşvik etmiş ve bu isyan merhametsizce bastırılmıştı. Hazirandaki mücadelede Paris işçileri ilk defa olarak bağımsız bir siyasî kuvvet halinde ortaya çıkmışlardı. Buna mukabil, orta sınıfın radikal kanadı Jakoben geleneğini terkederek, mukabil ihtilál tarafını tutmuştu. İşçiler sosyalizm adına ayaklanmışlar; fakat, ümitsizlik ve perişanlık içinde, bu durumu düzeltme imkânı vaadeden çeşitli sosyalistlere liberallik için başvurmuşlardı; Avrupa tarihinin bu dönemeç noktasına kadar, işçi sınıfı radikal görüşleri olan şehirli kütlelerden açıkça ayrılmamıştı. 1848 Haziranından sonra hiçbir tereddüde meydan vermiyecek şekilde proleteryaya dayanan ve Fransa'nın efendisi durumundaki sermayedarlara yöneltilmiş olan yeni tip sosyalist teori ve teşkilâtlanma için yol açılmış oluyordu.

Almanya'da hadiseler farklı bir seyir takip etmişti. Ülke bir sürü

prensliklere bölünmüştü, Her ne kadar Prusya Alman devletlerini bir millî birlik altında toplamışsa da, bu iş, ondokuzuncu asrın ilk üç çeyreğine mal olmuştu. Almanya'da milli birlik için yapılan mücadele, büyük ve küçük devletlerin idarecileri ve onların maiyetleri tarafından şiddetli bir şekilde reddedilen anayasa hakları istemiyle birlikte elele yürümüştü.

Bununla beraber, Ren bölgesi, ticaret ve sanayiin daha fazla gelişmiş olması ve Fransız işgali altında kalmış bulunması dolayısiyle, ülkenin diğer yerlerine nazaran daha ileri durumdaydı ve reform hareketinin en kuvvetli merkeziydi. 1813 ten sonra Napoleon'a karşı girişilen savaşta, bazı ilerlemeler kaydedilmişti. Ancak, ne toprak reformu, ne de halka tanınan sınırlı siyasî haklar, ileri seviyede ve müessir değildi. Yer yer görülen faaliyetlere rağmen, Alman liberalizmi zayıf ve henüz olgunlaşmamış bir kuvvet halindeydi. Ülkenin içinde bulunduğu sosyal şartlar dolayısiyle liberalizm daha geç doğmuş, ürkeklik ve aşağılık kompleksi geçirmişti. İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi eski toplumla doğrudan doğruya çatışmamıştı. Birlikten mahrum, geri bir durumda ve reaksiyoner olan Almanya, ihtilâl için uygun bir zemin arzetmiyordu. Bu itibarla en zeki ve uzağı gören Alman düşünürleri, şair Heine'nin aşağıdaki hicviyede ifade ettiği gibi, hiç olmazsa başka birşey yapabilmek arzusuyla, kendilerini daha ziyade entellektüel spekülâsyona vakfetmek zorunda kalmışlardı.

Fransızlar ve Ruslar karaya,
İngilizler ise denize hükmederler;
Fakat biz rüyaların hayalî kırallıklarında
Bağımsız bir idareye sahibiz.

O günlerin Almanyası büyük filozoflar yetiştirmişti. Bunlardan hiç olmazsa ikisi — Fichte ve Hegel — ilerdeki sosyalist düşünceye geniş ölçüde tesir etmişlerdi.

Hegel felsefesi iki şekilde yorumlanabilir : Bu felsefe, bir bakıma, mevcudun olduğu gibi muhafaza edilmesini savunan çok ince bir fikir sistemidir. Diğer yönü ile, genç Hegelciler ismi verilen bir grubun elinde, en önemlisi marksizm olmak üzere, çeşitli sosyalist okullara bölünecek gelişme göstermiş bir felsefedir. Hegel, bir muhafazakâr olarak, yaşadığı devirle birlikte tarihe karışmıştır. Fakat Avrupa felsefesinde ihtilâl yapan bir kimse olarak, halâ, aktif bir etkinliğe sahiptir. Hegel, hangi saha dikkate alınırsa alınsın, değişikliğin ancak zıt kuvvetlerin mücadelesi neticesinde meydana geleceğini; hakikatin, insanlar ta-

rafından güçlükle bir araya getirilip, sonra papağan gibi ezberlenen doğmatik ifadeler topluluğu olmadığını; ne tarih, ne de bilginin devamlı olarak başarının zirvesinde oturup kalamayacağını ifade etmişti. Hegel'e göre tarih devamlı bir vetireydi Her topluluk, insanlığın düşük hayat seviyesinden yüksek hayat seviyesine doğru yaptığı sonsuz ve mukaddes yolculuğun muayyen bir noktasına tekabül etmekteydi. Bu tekâmül vetiresi, araştırılabilen ve bir defa bulununca, toplumun hangi istikamette hareket ettiğini tesbite imkân veren, belirli kanunlara bağlıydı.

Bu fikirler analiz aleti olarak muazzam imkânlar bahşetmekteydi. Genç Hegelciler önlerine çıkan bu fırsatı kaçırmamışlar, politika, tarih, din, ahlâk ve hatta estetik ile ilgili derin tenkitlerde bulunmuşlardı. Fakat bütün başarılarına rağmen, hiçbiri genç felsefe doktoru Karl Marx ile rekabet edememişti. Bonn Üniversitesinde ders verirken bu vazifeden reaksiyonerler tarafından uzaklaştırılan Marx, serbest gazeteciliğe başlamıştı.

Marx, 1818 de Trèves'de doğmuştu. Sonradan Hristiyan olan bir Yahudi aileye mensuptu. Yirmi altı yaşında iken liberal «Rheinische Zeitung» gazetesinde başyazarlık etmesi, ona, Fransız sosyalistlerinin eserlerini iyice tetkik etmek fırsatını vermişti. Faaliyetleri dolayısiyle Paris'e göçetmeğe zorlandığı zaman, o günden beri kendi ismini taşımakta olan materyalist sosyal felsefenin temellerini ortaya koymuş bulunuyordu. 1844 yılında Paris'te, Heine, Proudhon ve daha birçok radikal ve proleter ihtilâlcilerle tanışmıştı. Bunlar arasında, hayatı boyunca arkadaşlık yaptığı, meslektaşı, kendisi gibi genç Hegelcilere mensup ve Renanya'nın (Ren batısındaki Alman eyaleti) zengin imalâtcılarından birinin oğlu Friedrich Engels de vardı. 1844 yılında Marx tarafından yayınlanan bir sempozyumda Engels'e ait bir yazı da bulunuyordu. Bu yazı İngiltere'deki işçi sınıfı hakkındaki kitabı — Çartist Hareketi inceledikten ve ileri gelen Çartistleri tanıdıktan sonra yirmi dört yaşında iken yazmıştır — ile birlikte, Engels'in, Hegel'in diyalektik felsefelerini kapitalist toplumun sosyalist açıdan analizi haline getirirken, Marx'a benzer bir yol takip etmiş bulunduğunu gösterir.

Bu yazının neşrinden sonra, Marx ve Engels, benzer şekilde düşünen ve teşkilât kurmaya çalışan kimseler olarak işbirliği yapmışlardı. Marx, Prusya Hükümeti'nin müracaatı ile Paris'i terketmeye zorlanınca Brüksel'e gitmişti. Zaman zaman Engels ile buluşan Marx, 1848 ihtilâlleri çıkıncaya kadar orada kalmış ve iktisat ile siyasi fikirler üzerinde çalışma yapmıştı. Bu devrede, Engels'le beraber Genç Hengelcilere

mensup arkadaşlarına karşı polemik olan «Mukaddes Aile» (The Holy Family) adlı eserle «Alman ideolojisi» (The German Ideology) ve benzeri eserleri çıkarmışlardı. Marx, yalnız olarak, Proudhon'un doktrinine hücum eden «Felsefenin Sefaleti» (The Poverty of Philosophy) isimli kitabını yazmıştı.

Bu kitaplar mühimdir; çünkü, Marx'ın fikirlerini nasıl geliştirmiş olduğunu gösterirler ve, aynı zamanda, felsefesinin, bir daha temas etmek fırsatını bulamadığı bazı kısımlarını teferruatıyla birlikte ihtiva etmektedirler. 1848 yılı geldiği zaman, Marx tarihi materyalizmin dayandığı temeli kurmuş bulunuyordu. Daha sonra, büyük eseri «Kapital» de (Capital), bu temele, toplumun iktisadî yapısının tahlilini ve politikanın pratik meselelerini ilâve etmiştir. Gerek Marx ve gerekse Engels, görüşlerinin sabit ve nihai bir düşünce sistemi halinde tedvin edilemiyeceğini iddia etmişlerdi. Daha sonra, herkes tarafından ders kitaplarından öğrenilebilen bir felsefe değil, sosyal ve tarihi meseleleri ele alan ve onları tahlil eden bir «metod» geliştirmiş olduklarını ısrarla belirtmişlerdi. Marksizmi öğrenmek isteyenler için bu iki şahsın eserleri kadar hayatları da, başvurulması gereken bir kaynaktır. Marx ve Engels devamlı olarak, aktif bir şekilde milletlerarası işçi sınıfı hareketlerini teşkilâtlandırmaya ve daha tesirli hale getirmeye çalışmışlar, temel teorilerini, değişmekte olan Avrupa toplumuna yaymaya ve tatbik etmeğe gayret etmişlerdi. Onun için, bu kitap gibi bir eserde, Marx'ın en esaslı prensiplerini özetlemekten daha fazla birşey yapmak özellikle güçleşmektedir.

MARKSİST FELSEFE

1848 ihtilâlleri Avrupa tarihinin bir dönüm noktasıdır. İspanya'dan Polonya'ya kadar Kıta Avrupası iç harpler ile parçalanmıştı. Liberaller demokrasi, milliyetçiler bağımsızlık için mücadele ediyorlardı. Azınlıkta olan işçi sınıfı Ingiltere'de olduğu gibi liberallerin radikal kanadını teşkil etmekte ve sadece yardımcı bir rol oynamaktaydı. 1848 den sonra Kıta Avrupasında sanayi gelişince, sanayi ve ticaretle uğraşan orta sınıfın karşısına, eskiden müttefiki olan işçi sınıfı, bu defa rakip olarak çıkmıştı. Yeni efendi sermayedardı (Kapitalist) ve bir çok işçiye sermayedar, demokrasi için girişilen ihtilâlle iktidardan uzaklaştırılmış olanlardan daha kötü görünüyordu. Sınaî kapitalizmin sebebiyet verdiği sınıf mücadelesine dayanan modern sosyalizm hareketlerinin gerçek başlangıç tarihi 1848 yılıdır. Bu gelişmeye, hiç olmazsa Avrupa'da, yön ve birlik kazandıran Marksizm olmuştu.

Almanya'daki ihtilâle gerek Marx gerekse Engels fiilen katılmışlar ve teşebbüs akim kalınca kaydı hayat şartıyla yurt dışına sürülmüşlerdi. Alman Liberalizmi başarı kazanmak için yeteri kadar kuvvetli değildi. Buna ilâveten, liderler, zaferin sosyalizme yarayacağından korkarak, hareketi ileri götürmek yerine, Junker ve bürokratlarla anlaşmayı tercih etmişlerdi. Fransa'da, Sağın, mücadelenin meyvelerini paylaşmak yerine işçileri gruplar halinde nasıl imha ettiğini daha önce görmüştük. Bu olay Almanya'daki mutedil reformculara unutulmaz bir ders vermişti. Avrupa'nın diğer yerlerinde ihtilâlciler millî bağımsızlık-

la o kadar meşguldüler ki, sosyal meselelerle ilgilenememişlerdi. Bağımsızlıklarını elde etmeğe muvaffak olan memleketlerde ise toprak reformu bir avuç sosyalistle uğraşmaktan daha önemli görülmüştü; zira bu ülkelerde köylü sınıfı hâkimdi ve gerçek anlamda bir işçi sınıfı yoktu.

1848 mücadelesinin hiçbirinde insiyatifi ele alan kütle işçi sınıfı olmamıştı. Bununla beraber, bu olaylar sırasında işçilerin siyasî tecrübe kazanması yanında sosyalizmin karekterini değiştiren bir gelişme olmuştu.

Marx ve Engels sürgünde, Paris, Brüksel, Londra ve diğer birkaç şehirde, birçoğu Alman mültecisi olan sosyalist ve komünistlerin kurduğu gizli dernek ve kulüplerle sıkı bir temas kurmak imkânını elde etmişlerdi. Bu derneklerden birisi de «Adalet Derneği» (League of Just) idi. 1846 ve 1847 yıllarında Marx ve Engels, dernekte, kendi fikirlerine çoğunluğu inandırmışlar ve Derneğin «Komünist Derneği» (Communist League) adı altında yeniden teşkilâtlandırmışlardı. 1847 yılı sonunda bu Dernek için program hazırlamakla görevlendirilmişlerdi. Birkaç hafta içinde bu vazife yerine getirilmiş ve 1848 yılı başlarında Komünist Beyannamesi yayınlanmıştı.

Bu beyanname sosyalizm tarihinde en fazla tesir yaratmış olan bir vesikadır. Zamanımıza kadar milyonlarca nüsha basılmış ve hemen hemen her dile çevrilmiştir. Sosyalizm hareketini, 1848 yılı sonuna kadarki çeşitli grup ve gizli derneklere bölünmüş halinden kurtarıp teşkilâtlı ve müttehit bir topluluk haline getiren temel, bu beyanname ile atılmıştır. İşçi sınıfının günden güne kazandığı tecrübeleri tarihi açıdan alıp mânâlandırmıştır. Beyannameye göre, proleteryanın sefaleti tiranlık ve bazı şartların kötülüğünden değil, sosyal düzenin bozukluğundan ileri gelmektedir; bu düzen ancak kapitalizmin kuvvet yolu ile atılmasıyla neticelenecek olan sıkı bir teşkilâtlanma ve propaganda devresinden sonra değiştirilebilir; dikkatsiz tertipler kapitalistlerin davranışlarını mantık ve örneklerle değiştirmenin mümkün olduğunu söyleyen ütopyacı inanç kadar boş ve neticesizdir; ve işçileri iktisadî kölelikten kurtarmak için yegâne ümit kaynağı, yine işçilerin kendi faaliyetleridir. Beyanname, her şeyden önce, derhal çözülmesi gereken problemlerden ziyade, işçi sınıfına iktidarı elde edinceye kadar ve hatta ondan sonra muteber bir yol gösterecek lüzumlu felsefenin kurulmasını hedef edinmişti. Marx ve Engels, Komünist Beyannamesi'ndeki fikirleri şüphesiz değişikliğe tabi tutmuşlardır. (Bilhassa analiz yönü itibariyle.) Fakat, Beyannamenin kapsamı o kadar geniş ve sosyal gelişme ile ilgili izahlar o kadar nüfuz edicidir ki, bu vesika

sosyalist hareketin teorik metni olarak klâsikleşerek zamanımıza kadar gelmiştir.

Acaba Marx ve Engels Beyannamede, bu noktada üzerinde durabileceğimiz neler söylemişlerdir?

Marx ve Engels tarihin birbirini takip eden tesadüfi olaylar dizisi değil, belirli bir düzen takip eden devamlı sosyal gelişme vetiresi olduğunu ifade etmişlerdir. Bu anlayış Hegel'den alınmıştır. İlâveten, Hegel'in felsefesini de adapte etmişlerdir. Bu felsefeye göre, bütün değişmeler, birbirine zıt kuvvetler arasındaki mücadele neticesinde meydana gelir ve bu mücadele sırasında yeni ve daha yüksek bir sentez ortaya çıkar. Hegel'de bu felsefe, esas itibariyle, fikrî plânda kalmıştır. Fakat Marx bunu insan topluluklarına tatbik etmiştir. Beyannamenin meşhur bir cümlesinde tarihin sınıf kavgalarından ibaret olduğu ifade edilmiştir. Her toplum belirli bir üretim sistemine istinad eder. sistemin karekteri yani servetin üretiliş şekli — köleler, serfler, köylüler yahut fabrika işçileri tarafından — o toplumun sosyal ve politik düzenini tayin eder. Her toplumda ayrıca üretim araçlarının sahibi olan idareci sınıf vardır.

Bununla beraber yeni teknikler gelişmekte ve bunlar serveti artırdığı gibi tabiat üzerindeki insan hakimiyetini de artırmaktadırlar.

Bu gelişme ile birlikte yeni sınıflar ortaya çıkmakta ve bunlar eski idareci sınıf pahasına da olsa, sosyal ve iktisadî düzende değişiklikler istemektedirler. Modası geçen üretim metodları toplumun gelişmesine engel olur. Yani üretim metodları ile ilgili sınıf, gerektiği gibi istihdam edilmelerini önliyen tahditleri ortadan kaldırmaya çalışır. Bu şekilde, yeni sınıf mevcut mülkiyet münasebetleri ve eski sınıfın siyasî kudreti ile doğrudan doğruya ve ihtilâle varan bir mücadele yolunda bulur kendisini. Marksizme göre, bu sosyal evrimdir.

Marx'a göre, Batı dünyasında, kölelik yerini feodalizme terketmiştir; zira, feodalizm toplumun maddî ve beşerî (işgücü) kaynaklarını diğerine nazaran daha müessir bir şekilde kullanmıştır. Orta çağın sonlarına doğru feodalizm iktisadî gelişmeyi köstekler hale gelmiştir. Bunun üzerine tüccar sınıfı, yani burjivazi, feodal aristokrasiye karşı mücadeleye girişmiş ve servetin kullanılması ve genişletilmesi, serflik yerine ücretli işçiliğin ikamesi, Yeni Dünya'nın keşfi ve genişleyen ticaretin sağladığı avantajlardan faydalanamayan durgun Ortaçağ ekonomisinin yerine serbest teşebbüsün hakim olması için çalışmıştır. Dinamik ve gelişen bir üretim sistemine dayandığı için, burjuvazi, feodal

hayatın artıklarını temizlemek ve sınaî kapitalizmin yerini açmak için giriştiği uzun süren ihtilâlci mücadelede muzaffer olmuştur. Ingiliz İç Harbi ve Fransız İhtilâli bu mücadelenin birer parçasıdır. Marx'a göre, toplumun iktisadî temeli değişince, mülkiyet ilişkileri, siyasî fikır ve kurumlar ve hatta din ve kültür de değişmiştir; böylece insanların sosyal faaliyetlerinin kapsamı daha yüksek ve karışık bir duruma yükselmiştir. Ancak, her ne kadar Marx gelmiş geçmiş sosyal düzenlerin en mütekâmil şeklinin kapitalist düzen olduğunda daima israr etmişse de, bu, kapitalist düzenin istikrarlı veya dayanıklı olduğu kanaatının ifadesi değildi. Zira, onun düşüncesi, bir gün kapitalizmin de modası geçmiş bir düzen olacağı ve insanlığın daha zengin ve müreffeh bir topluma doğru ilerlemesini engelleteceği merkezindeydi. Teknik ve iktisadî gelişmenin, insanlara yeni ufuklar açacağını, mevcut üretim ve değişim metodlarını terketmeyen kapitalizmin, bu haliyle tatmin etmesine imkân olmayan yeni arzular yaratacağını söyliyebiliyordu. Ona göre daha fazla ilerleme kaydedemeyen vazifesini tamamlamamış ve dünyayı birbirine bağlı bir iktisadî sistem halinde teşkilâtlandıran kapitalizm, birbirini takip eden harpler ve ihtilâller sonunda parçalanacaktı. Müteakiben, bir defa daha, yeni bir sınıf hakimiyeti ele geçirecek ve yeni bir üretim sistemi, hükümet şekli, değer ve ahlâk düzeni kuracaktı. Tıpkı burjuvazinin ihtilâlci gençliğe demokrasi ideolojisini yerleştirdiği gibi, bu yeni sınıf yani proleterya da kendine mahsus bir felsefe tesis edecekti. Bu felsefe sosyalizmdi. Bununla beraber, Marx'a göre, işçi sınıfının hedefi, bir süre sonra muhalif sınıflar ve sefaletin kalmayacağı yeni bir toplum yaratmaktı.

Acaba Marx'ın, bu kadar kesin bir inançla kapitalizmin ortadan kalkacağını ve proleteryanın iktidara geleceğini söylemesinin sebepleri nelerdir?

İlk olarak Marx, kapitalist, sistemin anlam ve kapsamını birçok çağdaş düşünürlerden daha iyi kavramıştı. Bu düşünürlere göre, kapitalizm, bir memleketin müstahsil kaynaklarını kontrol eden, gayri ahlâki ve gayri âdil bir sistemdi. Fakat, bunlar, kapitalizmin bünyesinde meydana gelen gelişmelerin manâsını kavrayamamışlardı. Marx'a göre, kapitalist sınaî teşebbüsün tabii temayülü, monopol tesisi, daha geniş ve verimli fabrikaların kurulması ve böylece üreticiler arasındaki rekabetin bertaraf edilmesidir. Kapitalizm sahasını genişlettikçe, bu vetire milletlerarası plânda tekrarlanır. Memleket dahilinde, firmalar azami kârı elde etmek ve rakiplerini iflâsa sürüklemek üzere piyasa için mücadele ederler. Aynı şekilde kapitalist memleketler gerek ham madde

kaynağı, gerekse mamul madde pazarı temini gayesiyle, dünyanın mümkün olduğu nisbette büyük bir kısmını kontrolları altına almaya çalışırlar. Bu emperyalist davranışın sonunda harp kaçınılmaz hale gelecektir; zira, her kapitalist devlet, rakiplerinden daha muktedir olmak istiyecektir. Sermaye boş bekliyemez, ya genişlemeli ya da yok olmalıdır.

Marx'a göre, ikinci olarak, kapitalizm işgücünün karekterini değiştiriyor. Sınaî istihsal, mahiyeti icabı geniş bir işçi topluluğunu bir çatı altında, aynı firma ve endüstride bir araya getirir. İşçi artık bir fert olmaktan çıkmıştır; o, kollektif gayrete dayanan bir işlemin küçük bir ünitesi haline gelmiştir. Ferdin kaderi, artık, küçük bir arazi parçasından geçim temin etme veya küçük bir atelyede el ile eşya yapma kabiliyetine terkedilmiş değildir. Gittikçe artan bir şekilde, geçiminin bağlı olduğu üretim aracının mülkiyet ve idaresinden uzaklaşmak durumunda kalmıştır. Hayat şartları meselâ, bir dövizin fiyatındaki ufak dalgalanmalar veya yeni tenkitlerin gelişmesi gibi kontrol altında olmayan olaylar tarafından tayin edilmektedir.

Bu vetire ilerledikçe işçiler de daha müttehit ve bilinçli bir topluluk haline gelirler. Belirli bir fabrikada tek bir işveren, endüstride ise işverenler grubu aleyhine birleşirler. Bu birleşmelerin mantıkî sonucu, sınıf olarak sermayedarlar, sistem olarak da serbest teşebbüs aleyhinde bir grup teşkil etmektedir. Bunun yanında, modern kapitalizm, milletler arasındaki rekabeti artırır ve onları birbirine daha tâbi hale getirir. Kapitalizm beynelmilel bir sistem olduğuna göre, işçilerin milletlerarası sahada teşkilâtlanmaları tabiidir. Zira, bütün memleketlerin işçileri benzer tecrübe ve arzulara sahiptir. Marx'a göre, üretim el sanatı olmaktan çıkıp sosyal bir fonksiyon kazanmıştır. Özel mülkiyet kuvvetlendikçe, üretim faaliyetinin sosyal fonksiyonu artmış ve nüfusun gittikçe genişleyen bir halkası, müttehit bir bütün haline gelmiştir. «Bu itibarla» demektedir Marx, «öyle bir safhaya varılacaktır ki, sınaî faaliyetin sosyal karekteri, bir sınıf tarafından yönetilme usulüyle çatışacaktır». İşte bu safhada, toplum radikal değişmeler için olgun hale gelmiştir. Toplumun, sosyal ve siyasî ilişkilerinin, ekonomideki sosyalizasyona intibakını temin etmek için bu ilişkileri yeniden ele almak gerekir. Ancak, bu, iktidar burjuvazinin elinden alınmadan, toprak ve fabrika mülkiyeti devlete aktarılmadan yapılamaz. Marx işçi sınıfının, sözü edilen kriz safhası gelmeden iktidarı elde edemiyeceğini daima ısrarla savunmuştur. Ona göre kapitalizm, genişlediği ve sahip olduğu gelişme imkânları devam ettiği sürece yaşayacaktır. Daralmaya başla-

ması, devrini tamamladığına ve yerini yeni bir sisteme terkedeceğine delâlet eder.

Marx tarafından kapitalizmin en kudretli devrinde ileri sürülen ve bu sistemin bir gerileme devrine gireceğini ifade eden parlak kehanet, işçi sınıfının nihaî zafere ulaşacağına olan inancını destekleyen üçüncü noktadır. Lâkin Marx, bu zaferin erken bir gelecekte gerçekleşeceğini ve kendisinin de bunu göreceğini ümit etmekteydi. Kehaneti, devrindeki serbest teşebbüsün iç bünyesinin tetkikine dayanıyordu. Marksist iktisadın temelleri yeni değildi.

İlk İngiliz sosyalistlerinden bir grubun Ricardo'nun argümanını bir safha daha ileri götürerek kıymetin yegâne kaynağının emek olduğunu iddia eden teoriyi nasıl geliştirdiğini daha önce görmüştük. Marx bu anlayışı analizinin temeline yerleştirmişti. Marx'a göre, ürüne kıymet kazandıran unsur emektir. Fakat, işçiye emeğinin tam karşılığı verilmemektedir. İşçiye ödenen ücretle ürünün sahibine kazandırdığı nihai hasılat (diğer istihsal masrafları çıktıktan sonra) arasındaki farka Marx «kıymet fazlası» demektedir ki ona göre, bu kıymet fazlası; kapitalistlerin dayanağı olan rant, faiz ve kârların kaynağını teşkil eder.

Üretimin toplam değeri ile ücret ve maaşlar şeklinde dağıtılan satınalma gücü arasında bir açıklık — bu açıklık kapitalist toplumun gelir bünyesindeki büyük farklar ve yatırım metodlarının karekteri vasıtasıyla genişliyecekti — olduğu için, kapitalizm, bir süre üretilen malların tamamını satamayacaktır. Üretim maliyetini düşürmek veya kârları artırmak için işgücüne yapılan ödemeler azaltıldıkça veya artan üretime nisbetle donduruldukça, kapitalizmin pazar bulma sıkıntısı daha da artacaktır. Bu problem bir süre, az gelişmiş ülkelere mal satılması suretiyle çözümlenebilir. Fakat, kapitalizm sahasını genişlettikçe bu geri kalmış ülkeler sanayileşecek ve onlara rakip hale geleceklerdir. Gelişmiş devletlerin kapitalistleri sermaye ihracı suretiyle böyle bir rekabeti hazırlamış olurlar. Böylece, kapitalistlerin elde ettikleri kâr haddi azalacaktır. Bu sebepten, kapitalistler bir yandan tekniği geliştirmek veya ücret hadlerini düşürmek suretiyle maliyeti azaltmaya çalışacaklar diğer yandan rakiplerini muayyen pazarlardan, nüfuz sahalarından ve kolonilerden uzaklaştırmaya gayret edeceklerdir.

Bu oluşlar, kapitalist sistem içinde buhranı geriye atma kabiliyetini gittikçe zayıflatacak ve rekabet eden kapitalist ülkeler bakımından da emperyalist mücadeleyi artıracaktır. Dünya birkaç kuvvetli emperyalist devlete bölündüğü zaman kapitalizmin genel buhranı başla-

yacaktır. Dahili bakımdan kapitalizm, üretim ile satılma gücü arasındaki açıklığı kapatamayacaktır; hariçte, pazar kazanma ve muhafaza etme çabaları çapı ve masrafları itibariyle emsali olmayan dünya harplerine yol açacaktır. Proleter ihtilâl çağı artık gelmiştir.

Bütün bu fikirlerine rağmen, Marx, bir kaderci (fatalist) değildi. Kapitalizmin devrilmesinin kaçınılmaz olarak işçi sınıfı zaferine yol açacağı şekilde bir inancı yoktu. O, daima insanların kendi tarihlerini kendilerinin yaptığında ve içinde bulunulan devir tarafından tayin edilen belirli hudutlar içinde önemli seçim imkânlarının olduğunda ısrar etmişti. Bu itibarla, Marx'a göre, sosyalist gaye için aktif olarak çalışmak lâzımdır; yoksa, zafer gününün gelmesini zamanın kendi akış temposuna bırakmak değil. Sosyal tecrübelerin neticesinde, işçi sınıfı, her ne kadar kapitalizmle mücadele haline getirilebilirse de ortaya çıkan protestonun müttehit bir kuvvet şeklinde teşkilâtlandırılması bir zaruret olmakta devam eder. Zira proleteryanın zaferi ile sonuçlanmayan bir sınıf kavgası pek âlâ mümkündür. Şayet, proleterya, sosyal değişme kanunlarını bilen liderler tarafından teşkilâtlandırılmazsa mağlubiyet mukadderdir. Bu itibarla ihtilâlci sosyalistler organizasyon problemini halletmelidirler. Bunlar, işçi sınıfının kuruluşu ile ilgili günlük gelişmelerle tarihi olaylar arasında ilişki kurarak proleteryanın bir sınıf şuuruna sahip olmasını sağlamalı ve toplumda insanlığı ileriye doğru götürecek tek grubun kendileri olduklarını onlara anlatmalıdır.

Marx, sendikalarının işçilerin en başta gelen teşkilâtları olduğunu, bunların kendiliklerinden ortaya çıktıklarını ve faaliyetlerinin ücret seviyesi ve çalışma şartlarının düzenlenmesi gibi ikdisadî ve endüstriyel meselelere hasredilmiş olduğunu söylemiştir. Marx devamla, «fakat sendikaların muhatabı olan kapitalist sınıf devlet hakimiyetlerini elinde tutmakta ve toplumun kültürel ve fikrî hayatını kontrol etmektedir,» demektedir. Bu sebepten işçiler, sendikaların gayretlerini destekleyen siyasî partiler kurmalıdır. Bu partiler sınıf mücadelesini her sahaya, beledî ve millî politikaya, felsefe, edebiyat, mahkeme, silâhlı kuvvetler, hatta dine kadar götürülmelidir. Parlâmentoda çoğunluğu sağlayıncaya kadar her yıl daha fazla işçinin oyunu kazanmak bu partiler için kâfi değildir. Bununla beraber Marx bazı istisnai hallerde bunun mümkün olduğunu kabul etmiştir; zira, burjuvazi gittikçe şiddetlenen bir iktisadî ve siyasî buhranla karşılaşınca hem işçilerin partilerini hem de kendi demokratik kurumlarını bertaraf etmek imkânını bulacaktır. İşçi sınıfı hareketi burjuvaziyi kuvvet yolu ile iktidardan düşürmek için hazırlanmalıdır. Çünkü, ele geçirmek sonra da muhafaza

etmek için o kadar mücadele etmiş olduğu devlet kudretini burjuvazi gönüllü olarak teslim etmiyecektir.

«Bir defa bu başarıldıktan sonra, işçiler kendi devletlerini kurmalıdırlar» diyen Marx, işçi devletini meşhur ifadesiyle şöyle tasvir etmektedir : «Mukabil bir ihtilâli müessir bir şekilde önliyecek ve sınıf hakimiyeti aracı olarak devlete ihtiyacın olmadığı sınıfsız bir toplum için yolu temizliyecek bir proleterya diktatörlüğü. Ancak bu takdirde insanlar tarihte ilk defa olarak gerçek anlamda hürriyete kavuşacaklardır. Toplum sulh içinde yaşayacaktır; zira sulhu bozacak ne sınıf düşmanlığı ne de harpler olmayacaktır. Sosyal refah seviyesinde hızlı bir yükselme olacaktır; çünkü, endüstri ve tarım kâr için değil, hizmet için faaliyette bulunacaktır. Üretim üzerindeki tek tahdit tabii kaynakların kıtlığı ve insanların bunları gayeleri için kullanabilme imkânlarıdır.» Gerek Marx ve gerekse Engels, insan enerjisi sosyal mücadelelere harcanmaktan bir defa kurtarıldığı ve büyük teknik keşiflerden faydalanmakta kullanıldığı takdirde, beşeriyetin sonsuz bir gelişme fırsatına kavuşacağına inanmışlardı. Onlara göre, sosyalizmin zaferiyle birlikte insanlığın çocukluk devresi sona erecek ve ilim ve toplum kanunlarının farkında olan insanlar, müşterek refah ve ihtiyaçları için yaratıcı bir birlik halinde beraberce çalışacaklardır.

Yukarıda ana hatları itibariyle izah edilmeye çalışılan şayanı dikkat felsefe, sosyalist teoriye yapılan en mühim katkıdır. Şayet, bugün bu felsefenin çok büyük bir kısmı beylik hale gelmişse, bu çağdaş toplumun gelişmesi ve şekli hakkındaki fikirlerimizi Marksizmin nasıl tesir altına alındığını gösteren bir ölçü olmaktadır. Darvinizm de tabiat kavramında ihtilâl yaratacak benzer bir tesir meydana getirmişti. Marx'ın ölümünden sonra fikirleri geliştirilmiş ve devam ettirilmiştir. Bu bakımdan Lenin dikkate değer. Ancak hiçbir sosyalist, sosyalizm için Marx'ınki kadar abidevî bir hizmette bulunmamıştır.

HAYAL KIRIKLIĞI YILLARI

1848 i takip eden yıllar Avrupa sosyalizmi için güçlüklerle dolu yıllar olmuştu. İşçi sınıfı, insiyatifi, orta sınıf gruplarının elinden almağa muvaffak olamamış veya ihtilâl karışıklığı sırasında hâdiselerin gidişine ciddi tesirlerde bulunamamıştı. Liderlerin bir çoğu sürgüne gönderilmişti. Geride kalanlar ya hapishanedeydiler veya polisten kaçmaktaydılar. Bunların teşkilâtsız ve hayal kırıklığı içinde olan taraftarlarını bir araya toplamalarına imkân yoktu. İngiltere'de 1848 Nisanında yapılan ve hükümetin bir ayaklanma alâmeti olmasından korktuğu Çartist gösteriler fiyasko ile neticelenmiş ve böylece Çartizm bir kütle hareketi olarak sona ermişti. Yurtlarını terketmiş olan sosyalistler, vakitlerini yeni ayaklanmalar için plân hazırlamak, başarısızlıklarının sebeplerini tartışmak ve doktrin münakaşası yapmakla geçirmişlerdi. Hareketin, 1848 yılı zararlarını telâfi edebilmesi, yirmi yıl almıştı Bütün bu yıllar zarfında yeraltı faaliyetlerinde bulunulduğu doğrudur, fakat 1848 yılı olaylarının verdiği dersler hazmedilmeden hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Avrupa'daki değişen iktisadî ve siyasî şartlar, eski fikir ve liderlerin sunduğundan farklı metodlara ihtiyaç göstermekteydi. Bunlar bir kenara itilinceye ve devam eden sınaî gelişme daha kuvvetli sınıf bilincine sahip yeni bir işçi nesli yetiştirinceye kadar, hareket, politik bakımdan tesirsiz kalmağa mahkûm olmuştu. Sosyalizm yeni bir başlangıç yapmak zorundaydı. Bu da ancak 1860 larda mümkün olmuştur.

1862 den sonra Almanya'da Ferdinand Lassalle'in geyretleri ve 1848

yılında Milletlerarası İşçi Derneğinin (İnternational Workingmen's Association) —bugün Birinci Erternasyonal diye anılmaktadır — kurulması, her ne kadar, yeniden canlanışın ilk gerçek belirtileri idiyse de, bu durgunluk devresinde, sosyalizmi ayakta tutan bazı kimseler tarafından bir takım mühim işler yapılmıştı. Bunların büyük bir kısmı, Londra'daydılar. Hemen her memleketin siyasî mültecileri burada toplanmıştı. Çartizm hareketinin ihtilâlci kanadına mensup küçük bir grupla sözü edilen sosyalistler, kütle hareketinin bir daha denenebileceği güne kadar teşkilâtlı bir merkez teşkil etmeğe çalışmışlardı. Ancak, bu gayretlerini grup ihtilâfları engellemiş ve onları oyalamıştı.

Bununla beraber, bütün zayıf noktalarına rağmen Londra'daki sosyalistler dâvalarını yaşatmak için ellerinden geleni yapmışlardı. Marx ve Engels bir süre «mülteciler» meselesiyle uğraşmak istememişlerdi; zira, bu meselenin gürültülerinden ve boş entrikalarından hoşlanmıyorlardı. 1848 yılı hâtıraları zihinlerden silinip bazı uğraştırıcı kimseler sahneden çekildikten veya Amerika'ya göç ettikten sonra, her ikisi de Londra'daki ihtilâlcilerle aktif bir işbirliği yapmağa başlamışlardı ve yavaş yavaş Marksizm daha geniş bir sahaya yayılınca, milletlerarası sosyalizmin en ileri gelen iki siması olmuşlardı. Muhacir olarak rahat bir hayat yaşamamışlardı. Engels en başarılı iş adamlarından birisi olmuştu. Ama çok defa Marx ailesinin geçimini de temin etmek zorunda kalmıştı. Engels, Marx'ın enerjisini incelemelere ve siyasî işlere hasredebilmesi için bunu memnuniyetle yapmıştı. Engels, bunu, gayet mütevazi şekilde, uğruna her ikisinin de hayatlarını feda etmiş oldukları felsefe ve hareketin gelişmesine yapılabilecek en iyi katkılardan biri olduğu için kabul etmişti.

Ancak, Engels, Marx'ın pasif bir meslektaşı değildir. Marx ile müşterek teorik çalışmalarında tam bir hisseye sahiptir ve Marx öldükten sonra kendi yazılarına devam ettiği gibi, Marx'ın geride bırakmış olduğu notlarla Kapital'in son iki cildini de çıkarmıştır. Bu iki şahsın düşünce ve fiilleri itibariyle ortaklıkları takdire şayandır. Bu kadar yakın ve verimli pek az arkadaşlık görülmüştür.

Gerek Marx ve gerekse Engels düşünür oldukları kadar da teşkilâtçıydılar. Fikrî çalışmaları kendilerini tatmin gayesiyle değil, siyasî mücadeleye pratik bir vasıta yaratmak amacıyla yapılmıştır. Mesleğinin ilk günlerinde, Marx her ikisi için de şiar olabilecek bir söz söylemişti. Filozoflar sadece dünyayı farklı şekillerde tefsir etmekle uğraşmışlardı; fakat mesele dünyanın tefsiri değil değiştirilebilmesidir. 1843 lerde Marx, kendi tefsirinin ne olduğunu biliyordu. Onun için dünyayı

değiştirme teşebbüsüne girişmiş ve bazı şartlar elde etmişti.

Birinci Enternasyonalin çalışması Marx'ın pratik alanda sağladığı en büyük başarıdır. Lâkin, Birinci Enternasyonalin arkasındaki yürütücü ruh kendisi olmakla beraber, onun kurucusu değildi. Bazı olaylar dikkate alınınca, Birinci Enternasyonalin hemen hemen tesadüfî bir şekilde kurulmuş olduğu intibaı uyanır. Fakat, bu görünüşün tam aksine Birinci Enternasyonal, işçi sınıfının gayretlerinin semere verebilmesi için, milletlerarası seviyede bir işçi teşkilâtı kurma gayesiyle girişilen bir teşebbüsün sonucudur.

İngiltere işçileri daha Reform Kanunu sırasında Kıta Avrupası'nda ki ihtilâl hareketlerine karşı sempati göstermişlerdi. Sonra, «Northern Star» (Kuzey Yıldızı) gibi Çartist gazeteler milletlerarası dayanışmayı teşvik etmiş ve dışardaki gelişmelere önemli bir yer ayırmışlardı. Bunun yanısıra, mülteciler de Çartist hareketlerin bir çoğuna iştirak etmişlerdi. 1845 yılında Kardeş Demokratlar Derneği (Society of Frater-Democrats) milletlerarası malûmat için bir irtibat bürosu vazifesini görmüştü. Dernekte Avrupa'nın hemen her memleketinin temsilcisi vardı. George Julian Harney Derneğin en ileri gelen üyelerinden biriydi. Dernek ayrı bir parti değil, propagandacı bir topluluktu ve millî taraf-girliği reddedip bütün insanların kardeş ve eşit olduklarını söyleyen komünist görüşe dayanmaktaydı.

1847 yılına varıldığı zaman, Kardeş Demokratlar İngiltere dışında meşhur olmuşlardı ve birçok demokrasi taraftarı gazeteler Derneğin beyannamesini yeniden yayınlamışlardı. 1847 yılının son aylarında, Marx Brüksel'den Kardeş Demokratlar ile bir milletlerarası işçi kongresi toplayabilme imkânını görüşmek üzere, Londra'ya gelmiş, bu fikri Harney teklif etmişti. Fakat 1848 yılı olaylarının yarattığı karışıklık, teşebbüsü boşa çıkarmıştı. Bununla beraber, «bütün dünya işçileri, birleşiniz!» sloganı Komünist Beyannamesi'nde ölmezlik kazanmadan onsekiz ay önce, Harney, Londra'daki sosyalistlere aynı şeyleri söylüyordu. Harney ve sonradan komünist olan genç Çartist liderlerinden Ernest Jones, 1848 yılı Mart ayında Fransız ihtilâlcilerini selâmlamak için Paris'e giden delegasyonun birer üyesiydiler.

1848 den sonra Kardeş Demokratlar kuvvet ve tesir itibariyle zayıflamıştı. Kıta Avrupası'ndaki proleter grubunun çökmesi ve İngiliz işçilerinin politikadan işbirliğine ve sendikacılığa kayması ile böyle bir milletlerarası merkezin muhafazası için sebep kalmamıştı. Herney ve arkadaşları, sayısız beyannameler yayınlıyarak, ihtilâl yıldönümlerinde

toplantılar tertip ederek ve zaruret içinde olan mültecilere para top layarak Derneği ayakta tutmak için ellerinden geleni yapmışlardı; buna rağmen, 1852 yılında Kardeş Demokratlar Derneği dağılmak durumunda kalmıştı. Harney de zamanla aktif politikadan uzaklaşmıştı.

Fakat, Ernest Jones bu dâva için çalışmaya devam etmişti. Çartist faaliyetleri dolayısiyle bir yıl hapis yattıktan sonra, Jones, eski ihtilâlci unsurların bir kısmını etrafına toplamaya gayret etmişti. Bunda pek az muvaffak olmuştu. Fakat; Milletlerarası Komite adı verilen yeni bir topluluğun başkanlığını elde etmişti. Bu topluluk, Londra'daki mülteci gruplarının temsilcilerinden teşekkül etmekteydi ve tıpkı Kardeş Demokratlar gibi bir sürü beyanname yayınlanmış ve kutlama toplantıları tertip etmişti. Fakat, Milletlerarası Komitenin durumu daha karışıktı. Gerçekten müessir olabilecek bir politik çalışma yapma şansından mahrum olmaları dolayısiyle, mülteciler ve komitenin İngiliz asıllı mensupları, boş nutuklarla başbaşa kalmışlardı. Verdikleri demeçler ihtilâl nazariyeleri ve müphem, fakat akıcı ifadelerle dolu idi. 1848 sloganları, devir değişmiş olmasına rağmen, her fırsatta tekrarlanıyordu.

Nisan 1856 da Paris işçilerine mensup bir delegasyon, Evrensel İşçi Birliği (Universal League of Workers) teşkil edilmesi meselesini müzakere etmek üzere Londra'ya gelmişti. Kurulması istenen bu birlik bütün dünya işçilerini, milletlerarası sermayeye karşı bir araya getirecek ve böylece işçiler sosyal hürriyete kavuşacaklardı. Louis Blanc ve Proudhon'un fikirlerinin kuvvetli bir şekilde tesiri altında bulunan Fransızlar, Avrupa'daki 20 milyon işçiden para toplayıp üretim ve tüketim kooperatifleri kurmak istiyorlardı. Bu kooperatifler üstün verimlilikleriyle özel sermayeyi işi sahasından atacaktı. Bu hayalperest (utopik) projeyi destekleyenler arasında Çartist liderlerden Bronterre O'Brien de vardı.

Şüphesiz plân başarı kazanmamıştı. Lâkin Milletlerarası Komite üzerine teşvik edici bir tesirde bulunmuş ve Komite, bir beyanname yayınlamıştı. Bu beyannamede Komite, milletlerarası bir dernek haline gelmeyi teklif etmekteydi. Dernek her ülkeye açık olacak ve istenilen şehirde ayrı mahallî komiteler bulundurabilecekti. Teşkilât, gerek millî gerekse milletlerarası kongrelerinde oy kullanma hakkı olan, ferdi üyelere sahip olacaktı ve üye sayısı artırılmaya çalışılacaktı. Bu teklif tıpkı Üniversel Birlik gibi pek başarı sağlıyamamıştı. Ancak, Milletlerarası Dernek Amerika ve Avrupa'daki taraftarlarıyla temas temin etmeğe muvaffak olmuştu.

Bu teşkilâtın şekil bakımından, Birinci Enternasyonal ile hemen

hemen aynı bünyeye sahip olması dikkate değer. Gerçekten de bir başka Fransız delegasyonunun, Derneğin Eylül 1864 te Londra'da yapılan bir toplantısına katılması - ki Birinci Enternasyonalin kurulması için ilk teşebbüs bu toplantıda olmuştur - hiç de garip bir olay sayılmamıştı. Zira sosyalizmin kütle hareketi olarak çok az ilerleme kaydettiği geçmiş yıllarda, milletlerarası işçi dayanışması fikrini destekleyen toplantılar yapılmıştı. Jones'un liderliğini yaptığı teşkilâtın kaldırılması ile, yeni ve daha başarılı bir teşkilât olan Milletlerarası İşçi Derneği'nin kurulması arasında, sadece iki yıllık bir zaman fasılası vardır. Milletlerarası İşçi Derneği kurucuları tarafından şüphesiz, Herney ve Jones'un öncü çalışmalarının bir devamı olarak görülmekteydi. Fakat, Birinci Enternasyonal, daha önceki gayretlere çok şey borçlu olmakla beraber, onlardan çok daha tesirliydi.

Bunun sebebini bulmak güç değildir. 1860 larda Kıta Avrupası'nda işçi hareketlerinin canlanması, gerçek desteğe sahip bir milletlerarası kuruluşu imkân dahiline sokmuştu. Enternasyonalin selefleri, esas itibariyle partici mülteciler ve liderlik etmeğe çalıştıkları kütlelerden gittikçe uzaklaşmış olan eski Çartistlerin meydana getirdikleri birer topluluktu ki, bunlar akıntıya karşı mücadele etmişlerdi. Enternasyonal bu şahıslara fazla bağlanmamıştı. Avrupa'da gelişen yeni kuvvetleri kendine çekip, bir süre, bunları müşterek gayeler için kaynaştırmaya muvaffak olmuştu. Bu itibarla, Enternasyonal, o zamana kadar kurulmuş olan teşkilâtlardan daha olgun ve tesirli bir topluluk haline gelmişti.

Bu değişmeyi en iyi şekilde, Enternasyonalin kuruluş ve çalışmalarında önemli rol oynayan İngiliz işçi sendikaları liderlerinin karekteri göstermekteydi. Bunlar, Harney ve Jones gibi ateşli olmamakla beraber, işçi sınıfının ruhi durumunu sadakatla yansıtmışlardı. Hararetli nutuklara pek az müracaat etmişler, daha ziyade, sür'atli ve büyük bir genişleme kaydeden Ingiliz sanayiinin yarattığı cari problemlerin çözümlenmesi ile ilgilenmişlerdi. Çartist günlerin açlık ve işsizliğinin yerini işgücü kıtlığı almıştı; zira, fabrika ve gelişen inşaat teşebbüslerinin (demiryolu gibi) artan işgücü talepleri yanında, milyonlarca işçi de, diğer ülkelere göç etmiş bulunuyordu.

Bu devrede sendikacılık, — sınaî iş yerine değil meslek esasına dayanmakla beraber — önemli bir gelişme göstermiş ve Applegarth, Allan Odger, ve Gremer gibi liderler yetiştirmişti. Bu şahıslar, Polonya'nın bağımsızlığı veya Amerika Birleşik Devletleri'nde köleliğin kaldırılması lehine yapılan nümayişlere katılmağa hazırlanmışlardı. Fakat, milletlerarası işçi sınıfı hareketlerine karşı ilgilerinin esas sebeplerinden bi-

ri, sınaî faaliyetteki hızlanmanın cazibesine kapılarak İngiltere'ye gelmek isteyen yabancı işçiler üzerinde bir kontrola sahip olmaktı. İşçi kıtlığının semerelerini toplamakta olan sendikalar, güçlükle yukarı itmiş oldukları işçi ücretlerini, aşağı düşürecek ucuz yabancı işçi kullanılmasını önlemeye çalışıyorlardı. Odger ve diğerleri, Fransız işçileri ile temas kurmak üzere 1863 de harekete geçmişler, 1864 de Enternasyonalin kurulmasına yardım etmişlerdi.

Fransa'da olaylar, hemen aynı şekilde seyretmekteydi. 1857 yılı iktisadî buhranı ve 1859 daki Avusturya harbinden sonra, işçi sınıfının memnuniyetsizliği önemli ölçüde artmış ve sosyalist propaganda netice vermeye başlamıştı. En tesirli grup, o sıralarda Belçika'da sürgünde olan Proudhon'u destekleyen guruptu. Bu gurubun programı her ne kadar karşılıklı yardım esasına dayanan kredi derneklerinin kurulması talebini ihtiva ediyor, grev ve siyasî faaliyetin değerini kabul etmiyor idiyse de, 1860 ların olayları, Proudhon taraftarlarına yavaş yavaş, teşrii meclis seçimleri için kendi adaylarını tesbit etmeleri gerektiğini öğretmişti. Lâkin teorik bakımdan bunlar, ilk programı muhafaza etmişlerdir. Proudhon'un kendisi de ölmeden önce yukarıdaki görüşü benimsememişti. Bunlara ilâveten, Proudhocular, 1862 yılı Londra Fuarını resmi sıfatla ziyaret eden ve orada İngiliz ve Alman işçi sınıfı liderleriyle görüşen Fransız işçileri delegasyonunda, kuvvetli bir şekilde temsil edilmekteydiler.

Bu sıralarda Fransız ve İngiliz işçilerini yakınlaştıran iki olay cereyan etmekteydi. Bunlardan birincisi, bütün Avrupa'nın iktisadî hayatına derin tesirlerde bulunan Amerikan İç Harbi idi. Hem Fransa'da, hem de İngiltere'de tekstil ticaretinin bünye değiştirmesi dolayısiyle işsiz kalanlara yardım komiteleri kurulmuştu ve bunlar sık sık birbirleriyle temas temin etmekteydiler. İşçi sınıfı, Birlik Orduları'nı, iktisadî menfaatlerine aykırı olsa bile hararetle desteklemekteydi. İkinci olay Polonya ayaklanmasıydı. Ayaklanan Polonyalıları destekleme hareketinde İngiliz ve Fransız işçilerinin büyük hisseleri vardı. Bu iki hareket arasında, yine müşterek menfaat açısından temas mevcuttu.

Bu ön çalışmalar, 28 Eylül 1864 te, hemen hemen bir yıl önce Odger ve diğer İngiliz liderler tarafından Fransız işçilerine gönderilen kardeşliğe ait mesajın cevabını almak üzere yapılan toplantıda, en yüksek seviyesine ulaşmıştı. Fransız delegasyonu adına konuşan Tolain, milletlerarası işçi teşkilâtlarının derhal kurulması gerektiğini başarı ile savunmuştu.

Fakat bu projeyi daha ileri götürmekle görevlendirilen komite kat'i talimata malik değildi. Üstelik de aralarında benzerlik bulunmayan bir çok millî gruba bölünmüştü. İngiliz temsilcileri eski Çartistler ve sendikacılardan müteşekkildi, Polonyalılar daha ziyade kendi millî problemleriyle meşgûldüler; İtalyanlara cumhuriyet taraftarı Mazzini liderlik etmekteydi; Marx, yanındaki diğer Almanlar gibi, eski Komünist Derneği üyesiydi. Üzerinde mutabık kalınabilecek bir nizamname hazırlama gayretleri semere vermeyince, yeni bir tasarı yapma görevi Marx'a tevdi edilmişti. Marx, önemli bulmadığı birçok noktalarda tavizler vererek kendi görüşlerinin komiteye hâkim olmasına çalışmıştı. Böylece, Birinci Enternasyonal doğmuş oluyordu.

Enternasyonalin «Açılış Konuşması» komünistliğin umumî görünüşünü herbiri gelişmenin başlangıcında ve farklı safhalarından olan olan birçok işçi teşekküllerinin kabul edebilecekleri bir biçime koymak çabasının parlak bir örneğiydi. Marx, işçinin içinde bulunduğu şartları ve kapitalist toplumun bünyesi ile ilgili olarak yaptığı yorucu çalışmaları dikkate alarak, bütün bu grupların üzerinde birleşebileceğine inandığı birçok teklifte bulunmuştu. 1848 den beri meydana gelen değişmeleri gözden geçirerek, servette önemli artış kaydedilmiş olmamasına rağmen burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki mesafenin genişlediğini ısrarla savunmuştu. Marx, özel teşebbüs yerine millî çaptaki kooperatif üretimin ikmal edilmesi fikrini, iktisadî imtiyazlarının gasbedilmesini önlemek için, hâkim sınıfın siyasî gücünü kullanacağını iddia ederek, tenkid edilmişti. Bu itibarla işçi sınıfının ilk vazifesi, bütün dünyada siyasî partiler kurmak oluyordu ve bu partiler siyasî iktidarın işçiler tarafından ve işçiler için ele geçirilmesinde bir vasıta olarak kullanılacaktı. Millî ve milletlerarası teşkilâtları olmaksızın işçiler hiçbir şey yapamazlardı; birleştikleri takdirde, kapitalistleri devirebilirler ve istihsal vasıtalarını, bütünüyle topluma transfer edebilirlerdi.

Komitedeki farklı grupların, yukarıda belirtilen noktaları farklı şekillerde yorumlamalarına rağmen, Marx, bu noktaları Nizamnameye koymaya ve aynı zamanda açılış konuşmasınıda ifade etmeğe muvaffak olmuştu. Marx bunu o kadar parlak bir şekilde yapmıştı ki bazı cümleleri sonradan kurulan işçi partilerinin birçoğu — bilhassa Almanya'da — tarafından programlarına aynen aktarılmıştır.

Teknik hazırlıklar tamamlanmış olduğundan geçici liderlik, ilk kongreyi yapmak ve göreve başlamak için sabırsızlanıyordu. Fakat, mesele o kadar basit değildi. Hareketin bütün kıtada canlanmasına rağmen, halâ,

önemli ölçüde siyasî ve kurumsal karışıklıklar vardı. Enternasyonalin, dünya işçilerine liderlik yapmaya başlamadan önce, onları birleşmeye ikna etmekte güçlük çekeceği açığa çıkmıştı.

BİRİNCİ ENTERNASYONAL

Birinci Enternasyonal nisbeten kısa olan ömrü zarfında Avrupa'nın iktidarı elinde tutan sınıflarını korku içinde bırakmıştı. Enternasyonal bir takım başarılar elde etmesine rağmen, tahayyül edildiği kadar nüfuzlu değildi. Marx'ın ihtilâlci fikirlerini itirazsız kabul eden müttehit ve disiplinli bir grup olmaktan ziyade, gerek teorik, gerekse pratik meselerle ilgili bir sürü ihtilâf dolayısiyle, varlığını güçlükle devam ettiren federal bir teşkilât manzarası arzediyordu. Bununla beraber, en nüfuzlu eleman Marx idi. Marx, Proudhon taraftarı ile sonradan Bakunin ve anarşistlerin yarattığı ihtilâflarda, delegelerin ekseriyetini kendi tarafına çekmeğe çok defa muvaffak oluyordu. Enternasyonalin birlik teşkil etmesini temine muvaffak olmuştu; çünkü, elindeki sınırlı kuvvetleri nereye kadar, ne derece süratli bir şekilde hareket ettirebileceğini biliyordu. Prensip meselesi telâkki ettiği hususlarda tâviz vermiyor ve Enternasyonalde bazı gruplar tarafından ileri sürülen ütopik (hayalperest) ve ifrata kaçan fikirleri, bunların Enternasyonal'i dağıtacağı gerekçesiyle kat'i surette reddediyordu.

Marx usta bir taktikçi olmasına rağmen, Enternasyonalin Almanya'da, kuvvetli bir şekilde nüvelenmemesi karşısında pek az şey yapabilmişti. Bu mesele ile şahsen ilgileniyordu. Çünkü bu durum kısmen, işçilerin bir kısmının liderlik için kendilerini, bir kısmının da Alman işçi hareketinin önderi Ferdinand Lassalle'i tutması şeklinde ortaya çıkan bölünme ile ilgiliydi.

Lassalle, 1848 ihtilâli sırasında, Ren bölgesinde Marx ve Engels ile birlikte çalışmıştı. Tarihi maddecilik felsefesini tetkik ve kabul eden ilk şahıslardan biriydi. Arkadaşları, yurt dışına sürüldüğü zaman, Lassalle, Almanya'da kalmayı tercih etmiş ve müteakip on yılın büyük bir kısmını sansasyonel bir dâvanın müdafaası ile geçirmişti. Sürgündeki arkadaşları ile temasa devam etmekle beraber, politika ile ilgili herhangi bir faaliyette bulunmamıştı. Marx ile olan münasebetleri gittikçe soğumuştu. Nihayet, 1859 yılındaki Fransız — Avusturya Harbine karşı Lassalle'in takındığı tavır, aralarında büyük bir gediğin açılmasına sebep olmuştu. Lasselle, Almanya'nın millî birliğe kavuşmasını şiddetle arzuluyordu. Gerçekten de, siyasî davranışlarına saik olarak akılcılık en az sosyalizm kadar önemliydi ve bunu temin etmek için Prusya idarecilerinin yardımını sağlamaya çalışmıştı. Ona göre, millî birlik yolundaki en büyük engel Avusturya idi. Bu itibarla Fransızların galip gelmesini istiyordu.

Diğer taraftan, Marx ve Engels, Almanya'nın Prusya tarafından birleştirilmesinin eski dağınık halden daha kötü bir durum yaratacağında ısrar ediyorlardı. Onlar, Rusya'nın Fransızlar lehine müdahale edeceği kanaatinde idiler. Bu olayın ise, Alman halkının bir ihtilâl yapmasına sebep olacağını ve idareyi ele geçiren ilerici unsurların gevşek Alman federasyonunu hem kuvvetli bir birlik haline getireceğini, hem de demokratize edeceğini ileri sürüyorlardı. Diplomatik alandaki bu tartışma, görüşlerinin kıymeti ne olursa olsun, önemi gittikçe artacak olan bir tutum farkını ortaya koymakta idi. 1859 yılında, Prusya'nın Almanya'yı kuvvetli bir birlik haline getirecek yegâne kuvvet olduğunu düşünen Lassalle'in sonradan, Bismark'ı orta sınıf tarafından gerçekleştirilemeyen sosyal reformları gerçekleştirmeğe ikna edilebileceğine inanması, çok mantikî idi. Alman işçi hareketlerinin milliyetçi duygulardan ne derece etkilendiğine burada dikkati çekmek gerekmektedir. Zira, müteakip üç kuşakta, bu harekete katılan birliklerin kendi sınıflarını ve sosyalist görüşlerini Birleşik Anavatan'ın menfaatları için ikinci plânda bırakmaya hazır oldukları sık sık vaki olmuştur. Lesselle'in milliyetçilikle sosyalist gelişmeyi telif eden görüşleri, tehlikeli formüller olmalarına rağmen çok cazip bir hal almıştı. Bu fikirler, Almanya dışındaki akıllı muhafazakârlar tarafından kopya edilmiş ve Bismark'tan Nasyonal Sosyalizmin iktidara gelişine kadar, Almanya'da başarılı bir şekilde tatbik edilmiştir.

1862 yılında harekete geçmesinden itibaren, Lassalle, daha önce iş-

birliği yapmış olduğu liberal gruplara karşı, şiddetli bir muhalefete başlamıştı. Leipzig'de bir işçi kongresi toplamak için kurulan komiteye meşhur «açık mektup» unu yazmıştı. Bu mektupta, mevcut sistem dahilinde işçilerin hayat şartlarının iyileşmesine imkân olmadığını, çünkü, «Ücret'in Tunç Kanunu» nun, bir grup işçi tarafından yüksek ücret elde edilmesi halinde, diğer işçilerin ücretlerinin mutlaka düşeceğini ispat etmiş olduğunu söylemekteydi. Ona göre, sosyal problemlerin çözümlenmesi, genel oya dayanan hükümetler tarafından kooperatif derneklerinin kurulmasına bağlıydı. Bunlar sayesinde bütün işçiler emeklerinin tam karşılığını elde etmek imkânını bulacaklardı. Bu program Leipzig Komitesine hâkim olmuş ve Mayıs 1863 de Genel Alman Işçileri Derneği (Universal German Workingmen's Association) kurulmuştu. Bu derneğin derhal gerçekleştirilmesini istediği ve en başta gelen gayesi, genel oy hakkı idi. Müteakip iki yılda, Lassalle, bütün Almanya'yı dolaşıp geniş işçi kütlelerine hitap ederek millî proleter hareketinin temellerini atan ilk şahıs olmuştu.

Lassalle kabiliyetli olduğu kadar mağrur bir kimseydi. Kararsız ve parlak şahsiyeti hakkında çok şey yazılmıştır. Bu onun zayıf tarafını gösterir. Fakat hiçbirşey onun, yıllar süren lâkaydi ve hareketsizlik devresinden sonra, Almanya'da sosyalist hareketleri canlandırma başarısını gölgeleyemez. Bununla beraber bu hareketi doğru istikamete yönelttiği hususunda genel bir mutabakat yoktur. Leipzig toplantısından sonra Marx ve Engels, Lassalle taraftarlarına karşı, derhal cephe almışlardı. Genel oy hakkı talebine iştirak etmekle beraber, diğer şartlar yerine getirilmediği takdirde oy hakkının, işçileri sür'atle iktidara getireceği yolundaki Lassalle'in fikirlerini reddetmişler, sendikaların sınıf kavgasında oynadığı önemli rolü Lassalle'in gözden kaçırmakta olduğunu söylemişlerdi. Onlara göre Lassalle, Marx'ı takip ettiğini söylemekle beraber, kapitalist düzen içinde özel teşebbüsle rekabet edecek kooperatif dernekleri kurmak istemekteydi. Halbuki, Marx, daima, iktidarı elde etme ve kapitalist üretim metodunu ortadan kaldırmanın millî çapta başarılı bir işbirliği için önşart olduğunda ısrar etmişti. Bu nunla beraber bu iki grup arasındaki kavga, sosyalistlerin, ilerici orta sınıf partilerine karşı nasıl bir tavır takınması gerektiği hususundaki ihtilâftan ileri gelmekteydi. Marx orta sınıfla ilgili herhangi bir hayal kurmamakla beraber, Bismark ve Prusya ile anlaşmazlığa düştükleri zaman, işçi sınıfının bunları desteklemesi lâzım geldiği kanısını taşıyordu. Fakat, liberal demokratları, şiddetle itham eden Lassalle, Bismark'ın temsil ettiği ve Prusya'da idareyi elinde tutan sınıfın, Junker-

ler'in, zayıf bir sosyalist hareketinin gerçek ve en tehlikeli hasmı olduğunun farkında değildi.

Marx, Lassalle'in siyasî faaliyetleri ile ilgi kurmayı reddettiği zaman çok tenkid edilmişti; fakat seneler sonra Lassalle ile Bismark arasındaki gizli haberleşme yayınlanınca, aydınlığa kavuşan gerçekler, ona hak verdirmişti. Lassalle, Bismark'ın önemli haklar tanıyacağını, işçilerin serbestçe teşkilâtlanmalarına izin vereceğini, onlara oy kullanma hakkı tanıyacağını ve kooperatif dernekleri kurmalarına yardım edeceğini ummuştu. Bunun karşılığında, Lassalle, Bismark'ın diplomatik maceralarını ve liberallere karşı açtığı kampanyayı destekleyecekti.

Bu siyaset işçi hareketini, şüphesiz, Alman politik hayatının en reaksiyoner kuvvetinin bir âleti haline getirecekti. Bu nokta, Marx ile Lassalle taraftarları arasında açılan gediğin en başta gelen sebebiydi. 1866 daki Avusturya harbinde, Bismark'ın işçilerin desteğini sağlamak gayesiyle genel oy hakkını tanıması, Marksistlerin şüphesini artırmıştı. Harp, eğer ömrü kifayet edip de görmüş olsa idi Lassalle tarafından hararetle selâmlanacaktı; zira, harbin sonunda, Avusturya, Alman Konfederasyonundan atılmış ve Prusya diğer bütün Alman devletleri üzerinde hegemonya tesis etmişti.

Lassalle'nin ölümünden sonra Alman işçileri, parti organı «Sosyal Demokrat» ın başyazarı Schweitzer ile, Marx ve Engels'in eski bir arkadaşı olan Liebknecht tarafından temsil edilen iki ayrı gruba bölünmüştü. Bismark ve liberallerin her ikisine birden muhalefet edilirse, bağımsız bir işçi hareketinin derhal bastırılacağına inanan Schweitzer, Lassalle'in takip etmiş olduğu yolda yürüyordu. Schweitzer, rahatça Bismark siyasetinin methiyesi olarak yorumlanabilecek bir seri makale yazınca, Liebknecht gazetedeki vazifesinden istifa etmişti. Bu ayrılmadan sonra Lassallecıların, Marx'ın mühim rol oynadığı Enternasyonale katılmaları bahis konusu olamazdı.

Bununla beraber, Lassallecıların Alman işçi sınıfı teşkilâtları üzerinde monopolcü bir durumları yoktu. Vaktiyle Liberal Terakki Partisi'nin şubeleri olarak kurulmuş birçok gruplar vardı. Bunların büyük bir kısmı, Prusya'nın hakimiyet kurmasından hoşlanmamış olan Saksonya ve Güney Almanya işçilerinden teşekkül etmekteydi. Sosyal Demokrat Partinin ilk günlerinin ileri gelen iki siması Liebknecht ve August Bebel'in liderliği altında, bu işçiler, yavaş yavaş Marksist sosyalizme kaymışlardı. Bu grupların teşkil ettiği birlik, 1868 yılında Nu-

remberg'te yapılan kongrede Enternasyonala katılma kararı almıştı. Bir sene sonra, Eisenach Kongresinde, Sosyal Demokrat İşçi Partisi kurulmuş, Bismark'ın genel oy hakkı vermiş olması sayesinde, gerek Lassallecılar, gerekse Eisenachcılar, Kuzey Alman Konfederasyonu Diet'inde bir sandalya elde etmişlerdi.

Lâkin, Enternasyonal 1866 yılında Cenevre'de ilk kongresini yaptığı zaman, Alman olarak kongreye sadece İsviçre ve İngiltere'deki göçmenlerin temsilcileri katılmıştı. Bu sırada Kapital'in ilk cildini bitirmekle meşgul olan Marx'ın kendisi de kongreye katılmamıştı. Fakat, Londra'dan giden delegasyona teferruatlı bir mesaj vermişti. Buna çok geçmeden ihtiyaç hasıl olmuştu. Kongredeki Fransızların çoğunluğunu Proudhoncular teşkil ediyordu. Proudhoncular Enternasyonale hâkim olmak için azimliydiler. Enternasyonalin, grev ve işçi sendikalarına karşı olduğu ve serbest kredi teminine istinad eden kooperatif üretimini desteklediğini ilân etmesini istiyorlardı. İngiliz ve Almanlar bu programı desteklemiyorlardı. Bunlar, Marx'ın hazırlamış olduğu mesajı esas alarak ve kongrenin üçte birini teşkil eden Fransızlara sözde birtakım tavizler vererek, Proudhoncuların birçok manevralarını bertaraf etmeğe muvaffak olmuşlardı. Bu manevralar arasında, Enternasyonale üye olma hakkının sadece kol işçilerine tanınmasını temin de vardı. Bu, birçokları yanında, Marx'ı da bertaraf edecekti.

Cenevre kongresinin, bir seri karmakarışık tartışmalardan sonra almış olduğu nihaî kararlar, Marx ve beraberindekiler için mühim bir zaferdi. Enternasyonali sosyalizme mal etmemekle beraber, Marx'ın bu grupları birleştirmek için başvurduğu taktik taleplerin birçoğu resmi programa dahil edilmişti.

Kuvvetli Fransız delegasyonuna rağmen, kongre işçileri koruyan ve kısa işgünü isteyen kanunlar talep edilmesi konusunda karar almış ve kuvvetlerini, sadece sayılarından ve kapitalist toplum karşısındaki davranışlarından alan işçiler için, sendikaların zaruret olduğu hususunda da ısrar etmişti.

Müteakip iki sene içinde Enternasyonalin tesiri sür'atle artmıştı. 1867 Lozan ve 1868 Brüksel kongreleri Enternasyonalin sosyalist bir grup olduğunu açıkça ortaya koymuştu. Proudhoncu Fransızlara taviz vermek lüzumunu halâ mevcut idiyse de, bunlara, yavaş yavaş, kollektif toprak mülkiyeti, taşıma ve haberleşme kolaylıkları isteyen sosyalist argümanlar kabul ettirilmişti.

Brüksel Kongresi'ne gelindiği zaman, Enternasyonal, Avrupa basının, önemli ölçüde dikkatini çekecek kadar ehemmiyet kazanmıştı. Brüksel'deki olaylara dört mühim makale ayıran «The Times» şöyle diyordu: «Tasarlanan şey sadece geliştirme değil, yeniden yaratmadır ve sadece bir millet değil, bütün insanlık dikkate alınmaktadır; bu, şüphesiz, şimdiye kadar, kilise hariç herhangi bir müessese tarafından tasarlanabilen en şumullü gayedir».

Enternasyonal her zaman böyle mutedil bir dille tartışılmamıştır. Daha sık olarak, her işçi hareketi veya ihtilâl arkasında gizli duran fesat saçan bir kuvvet olmakla itham edilmiştir. Enternasyonalin prestiji kuvvetinin realist bir şekilde tartışılmasından ziyade, şampiyonluğunu yaptığı dâvaların potansiyel gücüne dayanmakta idi. Paris'teki grevi destekler ve ucuz işgücü ithalini önlemek sureti ile İngiliz işçi sendikalarına yardım ederken, bütün Avrupa ülkelerindeki şubeleri üzerinde de gevşek bir kontrol tatbik etmekteydi. Enternasyonal başarmaya çalıştığı muazzam işler için hibir zaman kuvvetli bir güce sahip olmamıştı.

Ciddi iç bölümler daima mevcut olmuştu. 1869 daki Basel Kongresine kadar, liderliğin takip etmekte olduğu yola, sadece Proudhoncular muhalefet etmekteydi. Fakat, bu kongrede, onların yerini Bakunin ve anarşistler almış ve Enternasyonal, Bakunin ile Marx'ı destekleyen Genel Meclis arasındaki şiddetli grup mücadelesinin bir forumu haline getirmişti.

Hayatının büyük bir kısmını, vatanı olan Rusya dışında, bir sürgün olarak geçirmiş olan Michael Bakunin, ondokuzuncu asrın fevkalâde simalarından birisiydi. Marx ve Engels gibi, 1840 lardaki genç Hegelciler grubundan çok etkilenmişti. 1848 yılında, Almanya'yı istila etmek üzere ihtilâlci bir lejyon kurmaya teşebbüs eden Paris'teki sürgünlerle işbirliği yaptıktan sonra, Bohemya ve Saksonya ayaklanmalarına katılmıştı. Dresden'de tevkif edilen Bakunin, Rus polisine teslim edilerek hapse atılmıştı. Birkaç sene sonra Sibirya'dan kaçarak Japonya ve Amerika yolu ile Avrupa'ya dönen Bakunin, Marx ile 1864 te Londra'da karşılaştığında ona Enternasyonali destekleme vaadinde bulunmuşsa da, müteakip dört yılı İtalya ve İsviçre'de kendi ihtilâlci hareketini teşkilâtlandırmakla geçirmişti. 1868 de Milletlerarası Sosyal Demokrat İttifakı'nı (International Social Demokratic Alliance) kurmuştu.

İttifak Bakunin tarafından idare edilmekteydi. Bakunin, Marx'ın, işçi sınıfının önemini, olduğundan fazla tahmin ettiği kanısındaydı. Ha-

lâ 1848 şartları altında düşünerek, aydınların, bilhassa talebelerin, enerjileri günlük ekmek kazancı çabası ile tükenen cahil işçi kütlesinden, daha ihtilâlci bir unsur olduğunda ısrar etmekteydi. İttifak, geleneksel gizli dernekler gibi, ihtilâlci bir teşkilâttı. Üyelerinin din ve devlete karşı harbe hazır ateistler olması beklenmekteydi. İhtilâlci ifadeler kullanmakla beraber derli toplu bir sosyalist programa dayanmıyordu. Potansiyel taraftarları korkutmamak hususunda titizlik gösteren Bakunin, o sıralarda politik ve ekonomik eşitlik talep eden bir takım müphem ifadelerle iktifa etmişti.

İttifak, kendi tüzük ve programını muhafaza etmek kaydıyla Enternasyonale bağlı bir teşkilât olmak istemiş, fakat müracaatı, Bakunin'in niyetlerinden kuşkulanan Genel Meclis tarafından reddedilmişti. Ancak, İttifak resmen lağvedildikten sonradır ki, mensupları üyeliğe kabul edilmiştir. Buna rağmen, bunların Enternasyonale bağlılıkları şüpheliydi. Marx, Bakunin'in Enternasyonale, kendi gayesini gerçekleştirmek için girmiş olmasından kuşku duyuyordu. Her ikisi de, burjuva toplumunu sosyal bir devrimle yıkmak istiyordu.

Bununla beraber, Bakunin'in işçi sınıfı tarafından kurulan siyasî teşkilâtlara hiç itimadı yoktu ve Marx'ı, ancak ihtilâlci aydınlarla en zavallı ve ümitsiz durumda olan işçilerin ittifak etmeleri halinde başarılabileceğine inandığı ihtilâl için, bir engel telâkki etmekteydi. Enternasyonal de, Marx ve Genel Meclis'i, idareci ve idare edilen ayırımına yer vermeyen ve kendi kendini idare eden dernekler federasyonunun birer mensubu olarak insanların gerçek hürriyet içerisinde yaşayacağı, yeni bir toplum için mücadele etmek yerine, işçi hareketini bürokratik devlet sosyalizmi tiranlığına doğru yöneltmekle suçlamaktaydı.

Bakunin, her ne kadar Basel Kongresinde küçümsenmiyecek bir destek sağlamışsa da, anarşistlerin muhalefeti, Genel Meclis'in siyaset ve mevkii için, ancak daha sonra ciddi bir tehlike olmuştur. Basel Kongresini takip eden sene içinde, Enternasyonalin dikkatini üzerine çeken başka meseleler çıkarmıştı. Daha Brüksel Kongresinde Fransız-Prusya harbi tehlikesi tartışılmış ve bütün harpler sistematik bir katliam olarak nitelenerek, işçilerin harbe karşı genel grev ilân etmelerinde ısrar edilmişti.

1870 de, Fransa ve Almanya arasında harp başlamış ve her iki ülkenin işçileri de harbi önlemek için herhangi birşey yapmamışlardı. Enternasyonal, Marx tarafından kaleme alınan ve Bismark ile Üçüncü Napolyon'u krizin müsebbibi olarak suçluyan bir bildiri yayınlamakla iktifa etmiş ve Fransız rejiminin çökeceği kehanetinde bulun-

muştu. Gerçekten de birkaç hafta içinde Fransa mağlup olmuş ve Napoleon'un kendisi de esir düşmüştü. Bunun üzerine Paris'te imkân nisbetinde harbe devam etmek üzere, yeni bir hükümet kurulmuştu. Enternasyonal adına yeni bir beyanname kaleme alan Marx, Alman işçilerini, şerefli bir barış yapılması ve Fransa Cumhuriyeti'nin tanınması talebinde bulunmaya teşvik etmişti. Bu beyannamede, Fransız proleterlerine iki yüzlü ve itimada lâyık olmayan orta sınıf cumhuriyetçilerine karşı dikkatli olmaları tavsiye edilmekteydi. Hepsinden önemli olarak, Marx Alsas — Loren'in Bismark tarafından Almanya'ya ilhakının yeni bir harbe sebep olacağını, bu harpte Fransa ve Rusya'nın Almanya'ya karşı ittifak edeceklerini iddia etmekteydi.

Paris, Ocak 1871 de muhasara edilmişti. Her ne kadar mütareke şartları Millî Muhafızlara silâhlarını muhafaza etme müsadesi veriyor idiyse de, reaksiyoner gruplar tarafından idare edilmekte olan Versay'daki yeni Hükümet, Fransa'nın millî menfaatlerini, isteklerinde çok ileri giden Bismark'a karşı korumaktan ziyade, Paris'in radikal gruplarını silâhtan tecrit etmeğe çalışıyordu. 18 Mart'ta Millî Muhafızların silâhlarını ellerinden almak üzere başarısız bir teşebbüs yapılınca, Paris isyan etmişti. 26 Martta Komün seçilmişti. Komün, Mayıs sonunda Paris'in müdafaası kırılıp Versay orduları tarafından binlerce işçi sokaklarda boğazlanıncaya davar devam etmişti.

Komün idarecilerinin hiyanet, suiistimal ve istismar gibi sıfatları yüzünden tiksinti duyan Paris işçilerinin spontane bir ayaklanmasıydı. Her ne kadar Enternasyonal, isyanın müsebbibi olarak bütün dünyaca mes'ul tutulmuşsa da, muhasara altındaki Paris'e ne müessir bir kılavuzluk yapabilmiş, ne de pratik yardımda bulunabilmişti. Enternasyonalin Paris Komünü Meclisi'nin üyesi olan taraftarları, eski ihtilâlcilerden ve halâ hayatta olmakla beraber Paris'e girmesine mani olunan Blanqui'nin taraftarlarına nazaran azınlıkta idiler.

Mamafih, Enternasyonal, komün mensuplarının gerçek niyet ve davranışlarını, misli görülmemiş hakaret ve tahrif kampanyasına karşı, müdafaa vazifesini gönüllü olarak üstlenmişti. Marx, Komün liderleri nin ciddi hatalar yapmış olduklarının farkında idi — bu hatalardan bazıları Komün'ün yıkılışını hızlandırmıştı —; fakat, bunların, Komün'ün elde ettiği gerçek başarları gölgelemesine müsaade etmemekteydi. Fransız İç Harbi adlı parlak eserinde, Komün'ün ilk defa olarak işçi sınıfı tarafından iktidarın elde edilmesini temsil ettiğini ısrarla belirtmiş ve onu bir gün kapitalist toplumdan komünist topluma geçişi sağ-

layacak tipik bir proleter diktatoryasının ilk modeli olarak nitelemişti. Komün hem mevcut orduyu, hem de polisi tasviye etmiş ve kütlelere silâh vermişti. Fransız idareci sınıfının müttefiki olan ruhban sınıfının nüfuzunu, ellerinden servetlerini almak suretiyle, kırmıştı. Bedava ve herkese açık bir eğitim sisteminin teminine niyetlenmiş ve nihayet, bütün devlet memurlarını muayyen bir anda seçime veya azle tabi tutmak suretiyle ve maaşlarını mâhir bir işçininkinden yüksek olmamak şartı ile belli bir seviyede tesbit ederek, eski devlet memurları bürokrasisini yıkmıştı. Sadece altı hafta yaşamış olan Komün için, Marx, «yeni bir toplumun mübeşşiri olarak ebediyete kadar kutlanacaktır» demiştir. Komün'ün tesirleri uzun sürmüş, sadece hâdiseye şahit olan işçi kuşağını değil, Avrupa sosyalizminin gelişmesini tüm olarak etkisi altına almıştı.

Bununla beraber, Komün'ün düşmesinden sonra, Enternasyonal dağılmaya başlamıştır. Önemli sayıdaki Komün mültecisine yardım etmek için hayli enerji sarfedilirken, birçok mühim ülkede Enternasyonalin şubelerine karşı şiddetli bir baskı kampanyası açılmıştı. Bu kampanya, şayet Enternasyonal, hasımlarına karşı birleşik cephe halinde çıksa idi, daha az endişe verici olurdu. Fakat, tam aksine, Marx ve Bakunin arasındaki iç mücadele, Komün hadisesi tarafından şiddetlendirilmişti. Anarşistler, olayların kendi görüşlerini, yani Marksistlerin üzerinde durduğu proleter diktatörlüğü geçici devresine ihtiyaç olmadan eski devleti yıkıp üniversal hürriyeti getirecek spontane ihtilâl fikrini haklı çıkarttığını iddia etmekteydiler. Komün olayını takip eden tenkil kampanyası dolayısiyle, Fransız sosyalist hareketi bir süre felce uğramıştı. Almanya'da hem Bebel hem de Liebknecht hapsedilmişlerdi. Bunlar 1870 yılındaki harp borçlanmaları ile ilgili oylamada Lasallecıları takip etmeyi red, Alsas - Loren'in ilhakını protesto ve Paris Komünü'ne olan bağlılıklarını ilân etmişlerdi.

Her ne kadar Lassallecıları da itham edilmişlerse de, sadece, Enternasyonale bağlı yegâne grup olan Eisnachcılar ciddi bir sıkıntıya uğraşmışlardı. İngiltere'de tartışma konusu olan sebepler dolayisiyle, sendikalar, Genel Meclis'i desteklenmekten vaz geçmişlerdi. Böylece, işçilerinin desteğine çok bağlı olduğu üç önemli sanayi memleketinde Enternasyonalin nüfuzu sür'atle azalmıştı.

Enternasyonalin en parlak günlerinde, her memleketteki işçi hareketlerinin nisbî önemini gösteren kifayetli bir ölçü olarak, her memleketin Genel Meclis'e gönderdiği temsilci adedi alınabilir. Her ne ka-

dar bu temsilcilerin birçoğunu Londra'daki efektif temsilci olmayıp nominal temsilci olan sürgünler teşkil etmekte idilerse de İngiltere'den yirmi, Fransadan onbeş, Almanya'dan yedi, İsviçre'den iki, Macaristan, Belçika, Polonya, İrlanda, Danimarka, ve İtalya'dan birer temsilci vardı. 1871 olayları bunların hepsini değiştirmişti. Londra'da, o yıl toplanan özel konferansta Enternasyonal, bir zamanlar Genel Meclis'te mevcut olan üye sayısı kadar bir delege grubunu dahi bir araya getirmemişti.

Bütün bunlara rağmen, Enternasyonal birden bire çökmemişti. 1872 de La Haye'de bir konferans daha toplanmıştı. Bu konferansta anarşistler resmen Enternasyonalden atılmışlar ve Genel Meclis'in New York'a nakledilmesi kararlaştırılmıştı. 1876 yılında Enternasyonal tasfiye edilinceye kadar Genel Meclis New York'ta kalmıştı. Enternasyonalin son senelerinde İttifak'ı tekrar kurmuş bulunan anarşist teşkilâtlar gittikçe kuvvetlenmiş ve Enternasyonalin rekabet edemiyeceği hale gelmişlerdi.

Enternasyonalin etkili bir faaliyette bulunma ihtimali ortadan kalktıktan sonra, iki rakip hareket arasındaki teorik ve şahsi tartışmalar şiddetlenmişti. Geniş bir proleterya kütlesi olmayan İtalya ve İspanya gibi geri memleketlerde Bakunin doktrini destek bulmuştu. 1873 te anarşist liderlerin idaresinde, Barselona, Sevil, Kadiz ve Kartejena'da ayaklanmalar olmuş ve bunlar güçlükle bastırılmıştı. Her yerde Bakunin Marx aleyhine ün kazanıyordu.

Marx ve Engels'in vaktiyle inanmış oldukları gibi Enternasyonalin zayıflamasının sebebi esas itibariyle anarşistlerin yıkıcı entrikaları değildi. Gerçek şu idi ki, şartlar Enternasyonalin yapmak istediği şeyler için uygun değildi. İşçi sınıfı hareketi müstakar bir gelişme seyri takip etmediği gibi, her memleketteki seyri de aynı değildi. Tam aksine, önemli ve gittikçe büyüyen ayrılıklar vardı. İspanya ve İtalya gibi sanayiin çocukluk devresini yaşamakta olduğu ve siyasî faaliyetin, ihtilâle yol açacak bir tertip şeklinde olabileceği memleketlerde, Marx tarafından üzerinde ısrar edilen işçi sendikaları ve bağımsız işçi partileri teşkili fikirlerinin tatbik kabiliyeti azdı.

Üstelik, bu gibi memleketlerde, işçiler, köylü sınıfının ferdiyetçiliğini halâ muhafaza etmekte ve Bakunin ile Proudhon'un anarşist fikirlerini tereddütsüz desteklemekteydiler. Marx, işçi sınıfının taktiklerini, her memleketin sosyal ve iktisadî şartlarını uydurmak zorunda oldu-

ğunu daima teslim etmiş olmakla beraber, Enternasyonalin doğuşu sırasında, ağırlığı, bütün kapitalist memleketlerin işçileri için müşterek olan problemler — daha kısa çalışma süresi ve teşkilâtlanma hürriyeti gibi — üzerinde toplanmış ve belirli millî problemleri, Enternasyonal tarafından yetiştirilen gruplar daha olgun bir hale gelinceye kadar, askıda bırakmayı tercih etmişti.

1871 den sonra, işçi sınıfı partilerinin durumu, bir memleketten diğerine o kadar büyük değişiklikler arzetmekteydi ki, bunlar çözümlemek zorunda oldukları mahalli ve özel güçlükler pahasına genel meseleler üzerinde durma imkanını bulamamışlardı. Marx, ilk önce Enternasyonalin zayıflamasını, Genel Meclis'in yetkilerini artırmak suretiyle önlemek istemişti; fakat, şubeleri bir merkezden kontrol etme teşebbüsü şiddetlendikçe dağılma vetiresi hızlanmıştı. Zamanla, Enternasyonalin faydalı devrini yaşamış olduğunu ve sosyalist hareketin yeni bir gelişme devresine girmiş bulunduğunu anlamıştı.

Enternasyonalin ömrü kısa sürmüştür ve bazı sınırlı başarılarına rağmen, propagandacı bir grup olmaktan ileri gidememiştir. Bununla beraber, modern sosyalizm hareketinin temellerini atmıştır. Marx'ın büyük bir müessiriyetle, ilerideki yıllarda marksizmin işçiler için bir akide haline geleceğini söylediği, bir plâtform olmuştur. Nihayet, işçilerin, işverenlere ve devlete karşı bir mücadele açmadan, kapitalist topiumun sefaletinden kooperatif birlikler kurmak suretiyle kurtulabilecekleri inancını yıkmıştır.

Ve, işçi sınıfının kendi kurtuluşu için siyasi iktidarı ele geçirmek ve serbest teşebbüsü ortadan kaldırmak suretiyle gerçekleştirmeye çalışması gerektiği fikrini ısrarla savunmuş, böylece bağımsız işçi partilerinin kurulması muazzam bir hız kazanmıştır. Bu partiler, marksizm temeline dayanmış oldukları için kendilerini tarihin seyri içinde düşünmeleri gerektiği ve ne gibi geçici engellerle karşılaşırsa karşılaşsınlar, nihai olarak muzaffer olacakları inancı sayesinde kamçılanmışlardır. Nasıl ki, Marx sosyalizm teorisini şekillendirmişse, Enternasyonal de bu hareketi dağınık ve hayalperest gruplar topluluğu olmaktan kurtarıp realist ve iyi teşkilâtlanmış gruplar topluluğu haline getirmiştir. Paris Komünü'nün başarısızlığa uğramasından sonra ihtilâl ümidi sönmüş ve bu partilerin herbiri sosyalizm prensiplerini, bulunduğu memleketin siyasî şartlarına uydurarak, kendisine mahsus bir yol takip etmiştir.

İNGİLTERE'DE YENİDEN CANLANIŞ

İngiltere'de işçi ve sosyalist hareketlerin mahiyeti daima Kıta Avrupası'ndan büyük ayrılıklar göstermiştir. İngiltere'dekiler muayyen bir ideoloji ileri sürme gayesiyle yaratılmış hareketler olmaktan ziyade, modern ifadesiyle, tedrici ve tesadüfî olarak teorik muhteva kazanan amprik hareketlerdir. Bu itibarla, bunların tarihi, teorilerin olduğu kadar teşkilâtların da tarihidir. Sosyalizm Kıta Avrupası'nda müessir bir politik kuvvet olmazdan çok önce, İngiliz işçileri Robert Owen ve çağdaşlarının sosyalist doktrinlerini yakından tanımakta idiler ve Çartist gösteriler sırasında kendilerine mahsus ihtilâlci kütle partisi meydana getirmişlerdir. Fakat, ondokuzuncu asrın ortasında, sosyalizm Avrupa'da ilerlerken, Ingiliz işçi sınıfı sosyalizmi terketmiş ve bunun yerine, sendikacılık, istihlâk kooperatifleri ve orta sınıf reformcuların desteklenmesine yönelmişler, geçmişle ilgilerini tamamiyle kesmişler di.

1850 den 1880 e kadar, otuz yıllık bir süre, İngiltere'deki işçi hareketlerinde, sosyalizm önemli bir rol oynamamıştı. Çartist devrenin tecrübeleri unutulmuştu. Avrupa işçileri arasında gittikçe artan bir tesir vucuda getirmiş olan marksizm, ya tamamen ihmal edilmiş veya ilgilenenler tarafından sonradan terk edilmişti. Zira, İngiltere'nin şartlarına uymayan, müdafaası imkânsız ve modası geçmiş bir felsefe olduğu kanaati hâkimdi. Her ne kadar yirminci asrın başlarında sosyalizm yeniden canlanmışsa da, canlanışın zamanla ortaya çıkardığı İşçi Par-

tisi gerek yapısı, gerekse tutumu itibariyle İngiltere'nin siyasî sükûn ve refahını yansıtıyordu. İngiliz sosyalizminin amacı iktidarın ihtilâlle ele geçirilmesi değil, toplumun anayasa düzeni içinde reforma tabi tutulması olmuştu.

Bu nisbetten sakin ve gayri politik gelismenin, İngiliz sınaî üstünlüğü devresinde ortaya çıkması, tesadüfî değildi. Anılan devredeki işçi sınıfının hayat standardı ekseriya mübalâğa edilmekle beraber, şüphesiz işçiler, özellikle maharetli zanatkârlar, İngiltere'ye akan servetten paylarını almışlardı ve bu onları kapitalist sistemle uzlaşmaya götüren maddi bir faktör olmuştu. Onların bazı şiddetli ve uzun süreli iş ihtilâflarına zorlandıkları doğrudur. Ancak, bu olaylarla ilgili olarak, büyük bir titizlikle, çekişmelerinin genel olarak işverenler sınıfı ile değil, ücret artışları, daha kısa süreli ve daha iyi şartlar altında çalışma ile ilgili olarak belirli ve sınırlı taleplerini kabul etmeyen ve işçi sendikalarının tanınmasını reddeden, bazı şahıslar veya gruplara karşı olduğunu belirtmişlerdi. 1880 e kadar sistemin değişmesi gerektiği fikri yoktu. Tam aksine, bazı sendikacılar, serbest teşebbüsü, işverenler kadar hararetli bir şekilde destekliyorlardı.

Bu itibarla, İngiliz işçi hareketinin 1850 den sonraki tarihi, esas itibariyle, sendikacılığın tarihidir. Fakat, bu sendikalar, kalıntıları başarılı olmamakla beraber yeni şartlar altında da halâ mücadele etmeye çalışan daha önceki Owen'in sendikalardan farklı idi. 1850 den önce bazı sendikalar arasında yeni bir tutumun gelismekte olduğuna dair işaretler mevcut olmakla beraber, ilk gerçek değişme, «Birleşik Teknisyenler Sendikası» nın (Amalgamated Society of Engineers) 1851 yılında birçok küçük sendikaların birleşmesi sonucunda kurulması ile başlamıştı. Bu sendika, sayıları gittikçe artan 1860 ve 1870 teki sendikalar serisine bir başlangıç teşkil etmişti. Bunlar, hemen hemen tamamen, maharetli işçilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuşlardı. Maharetli işçiler ise, işverenlerle ihtilâf çıkarmak yerine, mevcut ihtilâfları azaltmak, grev yapmak yerine, müzakereye başvurmak, sendikalarına olan işçi arzını tanzim etmek, sendikalarının malî kaynakları ile ilgili kontrol ve yetkiyi merkezileştirmek ve üyelerine önemli ölçüde hastalık ve işsizlik ödeneği sağlamak çabasında idiler.

Bu yeni tutum derhal veya muhalefet görmeksizin kabul edilmis değildi. Hatta Birleşik Teknisyenler Sendikası daha eski Owenci kooperatif kolonilerin kurulması istemine tüzüğünde yer vermesi için zorlanmıştı; fakat, cunta olarak bilinen küçük bir grubun liderliği altında

bu «yeni model» sendikaların başarısı öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki, bunlar hareketin en müstakar ve hâkim kısmını teşkil etmişlerdi. Bunların liderlerinden bazıları, meselâ Odger ve Applegarth, bir ara İngiltere'de işçi sınıfı teşkilatlanmasının müessir bir merkezinin teşkil etmiş olan Enternasyonalin Genel Meclisi'ne girmeyi düşünmüşler, fakat Enternasyonalin teorik yapısı ile pek az ilgilenmişlerdi. Onlar için Enternasyonal İngiltere'ye ucuz yabancı işçi girmesini önlemeye yardım eden ve Kıta Avrupası'ndaki millî hareketler ve baskı altındaki demokratlara sempatilerini ileten vasıta idi.

Enternasyonalin programını bu şahısların, önceleri anlamış oldukları çok şüphelidir. Her halü kârda, Enternasyonalin elinde hiçbir pratik yardım imkânı yok iken Marx'ın açıkça lânetlenmiş Paris Komünü'nün müdafaasını yapmasından sonra, Enternasyonalden tamamen ayrılmışlardı. Orta sınıfın radikal grubundan ayrılmayı daima reddetmiş ve 1860 lardaki oy hakkının genişletilmesi için yenilenen kampanya sırasında Marx'ın onları açık bir proleter programı kabul etme ğe teşvik ve ikna çabalarına rağmen, sendikalarla radikal reform hareketleri arasında ittifak tesis etmişlerdi. Bu kararlarını, kısmen bağımsız olarak sokak gösterileri hazırlamanın işçi paralarını israf etmek demek olacağını savunmak ve kısmen de, kendi görüşleri ile Coblen ve John Bright gibi reformcuların görüşleri arasında prensip değil sadece derece farkı olduğunu belirtmek suretiyle haklı göstermeğe çalışmışlardı.

Bu ortaklık, İngiliz politik hayatında işçi sınıfının bağımsız hareket etmediği uzun bir devreye başlangıç teşkil eder. İşçiler liberal ve muhafazakârlar arasındaki mücadeleye karıştırılmışlardı ve bu geleneksel partilerden herhangi birinin desteklenmesi tek tek işçilerin ferdî kararlarına bırakılmıştı. Sendikalar, her ne kadar, devamlı olarak politika ile ilgilenmediklerini beyan etmişlerse de, bu sadece, mensuplarını toplumun diğer gruplarından çok farklı gayeleri olan bir sınıf halinde teşkilâtlandırmak istemedikleri anlamına gelmekte idi. Sendikalar hâlinde birleşmiş, hakkını önleyen yeni kanunlar veya kanunî hükümlere bakılmaksızın, parlamentoya işçi sınıfı temsilcileri göndermek teşebbüsünde bulunulmuştu: Fakat, bu temsilcilerin bir sosyalist partinin nüvesini teşkil etmesi hiçbir zaman düşünülmemişti. Tam aksine, sendikalar bunları, doktor, avukat, arazi sahipleri ve diğer gruplar tarafından yapıldığı gibi kendileri için konuşacak ve özel menfaatlerini koruyacak kimselere sahip olmak gayesiyle parlamentoya gönder-

mişlerdi. Gerçekten de sendikaların kendi malları olan bir partiyi desteklemeleri gerektiği fikri ortaya atıldığı zaman, bu fikre, işçiler içinde, Liberal Parti'den milletvekili seçilenlerden daha şiddetli bir şekilde muhalefet eden çıkmamıştı.

Bu tip işçi liderleri — her ne kadar tekstil ve maden işçileri liderleri arasında önemli istisnalar mevcut idiyse de — serbest teşebbüse ne kadar az müdahale edilirse, kapitalist ve işçilerin müşterek refahlarının o nisbette artacağı kanaatını taşıyan Manchester İktisat Okulu (Manchester School of Economics) ile işverenlerin tutumlarını gittikçe artan bir şekilde benimsemişlerdi. Bu şahıslar patronlarla işçiler arasında yarattıkları ahenkten ötürü halkın sevgisini kazanmışlar ve hürmet görmüşlerdir. Fırsat çıktıkça, liderliğini yaptıkları kütlenin menfaatlerini, muhafazakâr ve liberallerin dostluğu için pazarlık konusu yapıyorlardı. 1871 de Applegarth Londra Eğitim Encümenine (London School Board) adaylığını koyduğu zaman — bu olay Enternasyonalden istifa ettikten sadece birkaç ay sonra olmuştu — muhafazakâr rakibi çekilmiş ve onun seçim fonuna yirmi şilin teberruda bulunmuştu.

Bu şahıs «Londra Yapı Ustaları'nın (London Master Builders'Association) sekreteri idi ki, bu dernek için Applegarth ve sendikası yıllarca mücadele etmişlerdi. Bu liderler para veya makam karşılığında satın alınmış kimseler değillerdi. Onlar liberalizmin değerine inanmışlardı. Hareketleri, genişleyen bir ekonomi düzeninde sulh ve sükun içinde işbirliği yapmanın ihtilâf çıkarmaktan daha kazançlı olacağına inanan, maharetli işçilerin tutumlarını yansıtıyordu. Bu tutum, reformların lüzumlu olduğu fikrine katılan ve bunların ikna yoluyla gerçekleştirebileceğine kani olan bir teşkilât tarafından teşvik ediliyordu. «İşçiler daha tutumlu, mutedil ve disiplinli oldukları zaman, haklara, yüksek ücrete ve kısaltılmış iş gününe daha çok lâyık olacaklardır» deniyordu; politikaya kayması muhtemel olan enerjilerin dinî vazifelere, memleketin her tarafına sür'atle yayılan istihlâk kooperatiflerine ve sendikaların dostluk derneği fonksiyonlarına hasredilmesi isteniyor ve teşvik ediliyordu.

Burada, İngiltere'de idareyi elinde tutan sınıf ile diğer Avrupa devletlerinin idareci sınıfları arasındaki farkları da dikkate almak lâzımdır. İngiltere'deki idareci sınıf daha zeki ve intibak kabiliyeti daha yüksek bir sınıftı. İşçi teşkilâtlarını baskı altında tutmak verine, onlarla uyuşmanın daha kazançlı olacağı anlaşılmıştı. Sosval değişiklik talebi ihmal edilmeyecek kadar kuvvetli bir hal aldığı zaman, kritik anlarda,

bunu sınırlı bazı haklarla tatmin etmeyi başarmıştı. Böyle bir davranışın mümkün olması, şüphesiz, İngiliz idareci sınıfının herhangi bir mücadeleye karşı emniyette bulunması ve işçilere, servetlerinin bir kısmından hisse verecek kadar zengin ve başarılı olmasından ileri gelmekteydi. Bunlara ilâveten, İngiltere'de sınıf farkları daha az katı idi. Ve kuvvetli «non—conformist» gelenek sınıfları çaprazlamasına kesmekte, böylece gerek sosyal gerekse dinî alanda sert ayrılıkların meydana gelmesine imkân vermemekteydi.

Bununla beraber İngiliz işçi sınıfı liderleri tarafından takip edilen uzlaşma politikasına ve işverenlerin sendikalara tolerans göstermeleri dolayısiyle elde edilen menfaatlere lüzumundan fazla ağırlık verilebilir. Gerçekten de ondokuzuncu asrın son yirmi yılında hayat seviyesinin yükselmesi, mal fiyatlarının muntazaman düşmesi kadar, birçok ticaret sahasında intizamsız ve yavaş olmasına rağmen, ücret artışlarının bir sonucudur. Sendikalar dövüşgen olmamakla beraber tanınmaları için çok mücadele etmişlerdir. Liberaller, 1871 kanunu ile, onlara, fonlarının korunması hakkında kanunî bir teminat vermişlerdi. 1874 yılı seçimlerde muhafazakârı desteklemelerine karşılık grev hakkı tanıyan bir kanunun çıkmasını temin etmişlerdi. Lâkin, pek emin bir durumda bulundukları söylenemezdi. Bu itibarla, ilerde göreceğimiz gibi, kanuni mevkilerine yeni tehditlerin yöneltilmesi karşısında, bağımsız olarak siyasî faaliyette bulunmayı benimsemek zorunda kalmışlardı.

1870 lere kadar süren refah devresinde sendikalar -1867 yılında seçme hakları tanınan işçilerin oyları ile desteklenmişlerdir - birçok başarılar elde etmişlerdi. Teknisyenler dokuz saatlik işgünü, maden işçileri 1872 tarihli Maden Ocakları Kanunu ile güvenlik tedbirleri ve fabrika işçileri 1875 kanunu ile çalışma şartlarında ıslahât elde etmişlerdi. Fakat, sendikaların sağladığı bu gelişmeleri 1879 yılında başlayan feci ekonomik buhran silip süpürmüştü. Geniş ölçüde artan dış rekabetin meydana getirmiş olduğu buhran, hem sanayi hem de tarıma büyük zararlar vermişti. Buhran, İngiliz kapitalizminde köklü değişiklikler meydana getirmişti; zira, bu buhrandan sonra iki olay ortaya çıkmıştı : Emperyalizm ve kütlevi işsizlik.

Disraeli, politik bir dehayla, Kraliçe Viktorya'yı Hindistan İmparatoriçesi yaparak İmparatorluğun ihtişamını Muhafazakâr Parti'nin talihi ile birleştirinceye kadar, İngiltere'de hiç kimse, deniz aşırı servetlerin değerinden haberdar değildi. Lâkin, 1879 iktisadî buhranı ile birlikte, dış rakiplerin İngiliz sınaî üstünlüğüne meydan okumaları da baş-

lamıştı. Rekabet, koloniler için devletler arasında şiddeti gittikçe artan mücadele halini almıştı. Bu emperyalist mücadeleye, fakir ve işsizlerin içinde bulundukları şartların yarattığı devamlı şikâyetler ve bunların sebep olduğu sosyal tenkitleri birazcık yatıştıran müfrit milliyetçilik dalgaları ilâve olmuştu. 1870 lerde Joseph Chamberlain ve Charles Dilke'nin - bu şahıs bir zamanlar şiddetli bir cumhuriyet kampanyası açmıştı - önderliğinde radikal hareket dalgası mevcuttu. Şüphesiz bu Radikal propaganda, nihaî şeklini İşçi Partisi'yle alan İngilizlere has sosyalizmin gelişmesi için zeminin hazırlanmasında küçümsenmiyecek bir rol oynamıştı.

1879 buhranından sonra, İngiltere'de sosyalist faaliyetler yeniden canlanmıştı. Liberalizmde umduğunu bulamayıp hayal kırıklığına uğramış zengin bir radikal olan Henry Hyndman, 1881 de Demokratik Federasyon'u kurmuş ve sonra da onu Sosyal - Demokratik Federasyon (S.D.F.) olarak yeniden teşkilâtlandırmıştı. Hyndman S.D.F'u marksist bir sosyalizm haline getirmiş ve büyük bir işçi sınıfı partisi teşkili için gösteri ve tahriklere başlamıştı. Önceleri S.D.F. gayretlerini işsizler üzerine, buhranların ihtilâlci faaliyetler için uygun bir zemin teşkil ettikleri inancıyla, teksif etmiş ve 1914 yılına kadar süren bir sosyalist propaganda kampanyası açmıştı. S.D.F., milyona yakın nüsha satan «Merrie England»ın yazarı Robert Blatchford'un başarılarıyla rekabet etmiş ve mensupları, günlerce işçiye ilk sosyalist eğitim kaynağı olarak hizmette bulunmuş olan «Clarion» adlı gazete etrafında toplanmışlardı. Fakat, bütün bu gayretlerine rağmen, S.D.F. hiçbir zaman önemli ölçüde bir işçi grubunu bir araya getirmemişti. Bununla beraber, depresyon yıllarındaki çalışmaları tamamiyle semeresiz kalmış değildi.

1880 lerin sonuna doğru S.D.F tarafından sosyalizme kazandırılmış olan küçük, kabiliyetli, genç bir grup sendikacı hiçbir maharet ve hünere sahip olmayan işçileri teşkilâtlandırmak için çalışmaya başlamıştı. Tom Mann ve John Burns tarafından idare edilen bu «yeni sendikalizm» bazı önemli zaferler, - bilhassa 1889 da Londra'daki liman işçileri grevinde - kazanmıştı. Bu sendikacılık hareketi hünerli sendikacıların kurduğu meslek sendikalizminden, mücadeleye davanan bir politika üzerinde ısrar etmesi ve çalışma hakkı, sekiz saatlık işgünü, kamu hizmetleri gören kurumların belediyelerin mülkiyetinde olması gibi mutedil bir sosyal reform programı istemesi bakımından farklı idi; fakat, S.D.F. tarafından telkin edilen ihtilâlci marksizmin kabulünü bunlar da istememekte idiler.

S.D.F. nin küçük bir grup halinde kalmasının birçok sebepleri vardır. Bunlardan en önemlisi, işçilerin ekseriyetine reformcu tutumun hâkim olmasıdır. Menfaatlerinin sükûnetle, kapitalizmin kabul edilmesinde olduğuna kanaat getirmiş bir proleteryaya, ihtilâl ve sınıf kavgalarından bahsetmek, pek fayda temin edemezdi. En müreffeh ve en iyi eğitime sahip işçiler, yukarda izah edildiği veçhile, liderleri, işverenler ve birçok dini ve siyasî reforumcular tarafından yılmadan ve usanmadan telkin edilen sınıf ahengi gibi fikirlerin hâkimiyeti altında idiler.

Federasyon sendikacılığın önemini pek kavramış değildi. Ona, işçileri sosyalizm için siyasî mücadelede bulunmaktan caydıran gerici bir kuvvet nazarı ile bakıyordu. Marx'ın, Komünist Beyannamesi yayınlandıktan sonra hararetle istemiş olmasına rağmen, Federasyon, işçi sınıfının günlük faaliyetlerine iştirak etmek ve onlara yön vermek yerine, marksizmin doğmatik ve sert bir tefsirini ortaya atmıştı. Sözü edilen felsefenin kendi günlük problemleriyle ne ilgisi olduğunu işçilerin göremelerine hayret etmemek lâzımdır. Federasyonun bizzat liderlerinin, Marx ve Engels'in eserlerine sınırlı bir yakınlıkları vardı ve okudukları pasajları kısmen anlıyabilmişlerdi. Taktik bilincine sahip değillerdi. Bunlardan bazıları işsiz işçilerin muktedir liderlerinden olmakla beraber, marksist ideoloji ile yaratmak istedikleri kütle hareketi arasında müessir bir şekilde ilişki kurmaya muvaffak olamamışlardı. Federasyon, aynı zamanda iç ihtilâflar yüzünden, bilhassa ilk günlerinde, anarşistler, radikal reformcular, ihtilâlci marksistler ve parlâmento aleyhtarı sosyalistlerin siyasî meskeni olduğu tarihlerde, zayıflatılmıştı.

1884 lerde bir grup Sosyalist Derneği'ni (Socialist League) kurmak üzere Federasyon'dan ayrılmıştı. Bu parçalanışa Engels - Marx bir sene önce ölmüştü - muvafakat etmişti ve Marx'ın kızlarından Eleonar Aveling, Derneğin ileri gelen simaları arasındaydı. Fakat Dernek Federasyon kadar dahi homojen değildi. Bazı eksantrik marksistler Federasyon'a katılmışlardı. Derneğin bir kısım üyeleri, Federasyon'dan Hyndman'ı sevmedikleri, ona itimat etmedikleri için, bazıları ise normal bir siyasî parti gibi hareket eden öyle zayıf bir teşkilâtta bulunmayı faydasız gördükleri gerekçesiyle, bazıları da parlamenter kurumların ve paltayif reformların kıymetine inanmadıklarından ayrılmışlardı. 1880 lerde bir süre bağımsız olarak bir takım sokak gösterileri tertip eden Dernek, zamanla anarşist kanadın kontrolu altına girmiş ve bu-

nun üzerine parlâmentocu sosyalistlerle marksistler onu terkederek tekrar Federasyon'a dönmüşlerdi.

Dernek her ne kadar Federasyon'dan daha az başarılı olmuşsa da, William Morris gibi İngiliz sosyalizmi tarihinin en dikkate şayan simalarından birini ortaya çıkarmıştı. Bir sanatkâr ve fevkalâde kabiliyetli bir şair olan Morris, sınaî kapitalizmin yarattığı sefalet ve pislikten nefret etmesi dolayısiyle sosyalist olmuştu. O, bütün insanlar için hayatı zengin ve güzel hale getirmek istiyordu ve bunun, ancak, bütün şeylerin birlikte paylaşılması ve insanların, ne pahasına olursa olsun, kâr etmeyi düşünen patronlara vücut ve ruhlarını satmak için değil, yaratıcı gayretlerini tamin etmek için çalışmaları halinde mümkün olacağına inanıyordu. San'at ve kültürü servet sahibi olanlardan gayrısına tanımıyan ve bütün zevk ve değer ölçülerinin bozulmasına sebep olacak şekilde servet peşinde koşmaya prim veren sosyal bir düzenden nefret ediyordu. Ona göre, sosyalizmin zaferi insanların, ruhi ve entellektüel kapasitelerini tamamen idrak etmelerini sağlayıncaya kadar, hayat çoğunluk için dar, düşük ve renksiz olacaktı. «Gaipten Haberler» (News From Nowhere) adlı sosyalist İngiltere'nin romantik bir manzarasını çizen ve çekiciliğini halâ muhafaza eden hayalci ve parlak bir usluple yazılmış eseri en mükemmel ütopyalardan birisidir.

Ancak, Morris, ne bir hayalperest, ne de sathî san'at meraklısıydı. Çevresinde müşahade ettiği fakirlik ve korkunç sanayileşmeden ütopyasının doğmasını şiddetle arzu ediyordu. Ona göre, bu iş, başarılması bakımından çok büyük değildi. Para ve enerjisini sosyalizm uğruna feda etmeye hazırdı. Sosyalizm hareketi için kitaplar, şiirler ve makaleler yazmıştı; memleketin her tarafında konferanslar vermiş, hatta caddelerde sosyalist broşür ve gazeteler satmıştı. Kendi sanatkâr cephesi dışında, Morris orijinal bir düşünür değildi ve siyasî fikirlerine ilham kaynağı olarak geniş ölçüde Marx'a müracaat etmişti; lâkin Marx'ın iktisadî analizinin pek derinine inememişti.

Onun sosyalizmi esas itibariyle şiddetli bir hissî protesto ifade eden ve kardeşlikle güzelliğin, hayat için ekmek kadar zarurî olduğunu iddia eden bir görüştü. Tarihî maddeciliği oldukça iyi anlamış olmakla beraber, Morris, diyalektik ve kıymet teorisi ile uğraşmayı başkalarına bırakmıştı. Ona göre, sosyalizm hem lüzumlu hem de mümkündü ve bu husus ona erişmek için sarfettiği gayretleri haklı çıkarmağa kâfi idi. Sınıf kavgası kavramını Marx'tan öğrenmekle beraber, Morris, bunu işçi sınıfı teşkilâtlarının bütün gayesinin bir ihtilâlle iktidarı

ele geçirmek olduğu şeklinde yorumlamıştı. Bu yorum, onu uzun bir süre, parlamenter faaliyetlere ve ne çeşit olursa olsun reformlara karşı düşmanca bir vaziyet almaya sevketmişti. Her ikisinin de proleteryayı ihtilâlden vazgeçirmeye çalıştığı ve nefret edilen bir düzenin bir müddet daha sendeliyerek ayakta durmasına hizmet ettiği kanaatındaydı. Komünizmin, başarılı bir ihtilâlin ertesinde, bir geçiş devresine ihtiyaç olmaksızın kurulabileceği ümidiyle anarşizme kaymıştı.

Derhal ihtilâl yapılması ümidi sönünce - zaten hiçbir zaman canlı olmamıştı - hâdiselerin seyrinin devlet sosyalizmi istikametinde olduğunu anlamıştı. Bununla beraber, hayatının sonuna kadar seçim sisteminden daima şüphe duymuştu. Sosyalist hareketin, itibar bataklığına saplanmasından ve ufak tefek idarî meselelerle meşgul olarak, eşitliğin hâkim olduğu gerçek sosyalizmin esas ve ruhu yerine yanlışlıkla devlet kapitalizmine yönelmesinden korkuyordu. Morris sonuna kadar kendi ifadesiyle, «eğriyi doğrultmak için» mücadele eden ve uzlaşmaya asla yanaşmayan bir ihtilâlci olarak kalmış ve politikada olduğu gibi, sanat zevki bakımından da, modern İngiltere'ye şekil veren büyük tesirleri olmuştu. Bu cömert ve sevilmeye lâyık insanın direkt başarıları pek azdı; lâkin endirekt başarıları çok büyük ve çeşitli olmuştu.

Morris ve Hyndman politika sahasında görünürlerse de, çalışmaları en az ümit ettikleri bir alanda sendikalarda makes bulmuştu. «Yeni sendikacılık» sadece, bütün sınaî meseleleri kapsayan hareketin görünüşünü değiştirmekle kalmamış, politik faaliyetlere karşı yeni bir vaziyat alış meydana getirmişti. 1890 lardaki buhran sırasında yeni sendikalar maharet ve hüneri olmayan işçileri teşkilâtlandırmaya çalışmış olan selefleri gibi dağılmamışlardı. Takip etmekte oldukları siyaset onları birarada tutmuştu. Tıpkı kanunen tanınan malî menfaatlerin esnaf sendikalarına güç durumlarda bir kuvvet kaynağı teşkil etmiş olması gibi. Işçi sendikaları yıllık kongrelerinde, sendikaların parlamentoya kendi adaylarını göndermeleri gerektiğini savunan kimseler gittikçe küçülen bir azınlık teşkil ederlerken, memleketin çeşitli bölgelerinde bağımsız bir işçi sınıfı partisi fikrini desteklemek için mahallî teşkilâtlar kurulmaktaydı. 1880 lerin ortalarında sendikalar bir «İşçi Seçim Derneği» (Labour Electoral Association) kurmuşlardı. Bu dernek onbir milletvekilinin desteklemiş, fakat Liberal Parti kendi listesine birçok işçi adayını almak yoluna gidince bu grup dağılmıştı. Uzun bir müddet işçi seçim bölgelerinde birkaç sendikacıyı aday göstermelerine karşılık liberalleri desteklemeye taraftar olan sendika mensupları ile, uygun

görülen her zaman liberallerin karşısına işçilerin kendi adamlarının çıkartılmasını savunan sosyalist teşkilâtlar arasında bir sürtüşme olmuştu.

Parlâmentoda, işçi temsilcileri ile onlara melce teşkil eden Liberal Parti arasındaki ittifak, ne Sosyal Demokratik Federasyon'un marksizmi ne de liberallere dayanan ayrı bir parti isteyenler için bir teşvik unsuru olmamıştı. 1880 lerin sonlarında Ayrshire maden işçilerinin lideri Keir Hardie, İskoçya'da marksizme karşı bir sosyalist hareket girişmişti. 1893 de Hardie, Bağımsız İşçi Partisi teşkil etmek üzere, Bradford'da çeşitli kurumlardan gelmiş yüzü aşkın delegenin iştirakiyle bir kongre toplamağa muvaffak olmuştu.

Bu yeni parti, Hardie'nin tam arzu ettiği gibi değil idiyse de, ne marksistlerin ihtilâlci gayretlerine âlet ve ne de mevcudiyeti için liberallerin hayırseverliğine muhtaç olan bir işçi sınıfı partisine doğru bir adım teşkil etmemekteydi. Pek açık olmayan mutedil bir sosyalist programı esas alan Bağımsız İşçi Partisi'nin en yakın gayesi, mahallî ve millî seçimlere katılmaktı. Liderleri, sloganlarının seçim rüzgârına göre düzenlenmesini çok istemiş olmalarına rağmen, bu gayede muvaffak olunamamıştı. İşçilerin çoğunluğu tarafından benimsenmiş uzlaşma haline, marksislerden daha yakın olan Bağımsız İşçi Partisi, Hardie'nin istediği gibi bir parti olması için gerekli sendika desteğini temin edememişti. Hardie çok sayıda işçi adayı destekleyecek para ve üyeliğe sahip sendikalarla, mert bir liderlik sağlayacak olan sosyalistler arasında ittifak tesis etmek istiyordu. 1899 yılında İşçi Sendikaları Kongresinde, Kongrenin Parlamento Komitesine, «müteakip Parlamento'da işçi mebuslarının sayısını arttıracak imkân ve vasıtaların temin edilmesi» için özel bir kongre toplantısı direktifini veren bir teklif kabul edilmişti.

İstenen kongre Şubat 1900 de toplanmış ve müzakerelerde bulunmak üzere davet edilen Sosyal Demokratik Federasyon üyeleri ile Bağımsız İşçi Partisi arasında derhal çatışma başlamıştı. Bağımsız İşçi Partisi daha ziyade Parlâmento'da liberallerden farklı bir işçi grubunun teşekkül etmesi ile ilgileniyordu; yoksa, böyle bir grubun programı ile değil. Zira, liberallerden ayrılmaya istekli olmayan işçi mebuslara sosyalist bir politika kabul ettirmeğe teşebbüs etmek müzakereleri daha başlangıçta felce uğratabilirdi.

Öbür taraftan, marksistler, «şayet belirli bir talimat verilmiyecek-

se, böyle yeni bir grubun teşkil edilmesindeki gaye nedir, diye soruyorlardı. Marksistler «açıktır ki, bu grup ismen bağımsız olmakla beraber gerçekte liberallerin bir kuyruğu gibi vazife görecektir,» demekteydiler. Bununla beraber, daha az sosyalist bir kararın çağırısını karşılamak için bir kompromi olan Bağımsız İşçi Partisi teklifi kabul edilmiş ve İşçi Temsilcileri Komitesi kurulmuştu. 1900 yılı seçimlerinde İşçi Temsilcileri Komitesi tarafından desteklenen adayların Hardie ve Bell haricinde, hepsi mağlup olmuştu. Fakat, liberallerin listesinden on tane işçi aday seçilmişti. Bunların hepsi de İşçi Temsilcileri Komitesi ile ilgileri olmadığını beyan etmişlerdi.

Bir sene sonra, ikinçi kongre toplandığında, İşçi Temsilcileri Komitesi'ne katılan sendika üyeleri sayısının 375.000 den 468.000 e çıkmış olduğu ve toplamı bini bulan sendikalardan sadece bir avucunun İşçi Temsilcileri Komitesi üyeliği için müracaat ettiği anlaşılmıştı. Bu konferansta Sosyal - Demokratik Federasyon'daki marksistlerin yeni hareketi kati bir prensibe bağlama teklifleri kabul edilmemişti. İşçi Temsilcileri Komitesi selefleri gibi başarısızlığa uğrayacağa benziyordu. Hayal kırıklığına uğrayan ve kuşku içinde bulunan Sosyal - Demokratik Federasyon delegeleri Komiteden ayrılmışlardı.

Bu mağlubiyet kesinleşmişti; zira, sendikaların kanunî mevkilerine yönelen yeni bir tehdit ile herşey değişmişti. 1870 lerde çıkarılan kanunlarla sendika memurları cezaî takibata karşı güven altına alınmışlardı; dernek uzvu olarak ve grevlerle işverenlere verilen zararları telafi etmek için bunların kanunî takibattan da muaf oldukları kabul edilmişti.

1901 yılında, Güney Wales'taki grevi takiben, Taff Vale Demiryolu Şirketi, Birleşik Demiryolu İşçileri Derneği'ni (Amalgamated Society of Railway Servants) Lordlar Kamarası nezdinde dava etmiş ve yirmiüç bin sterlin zarar - ziyan ödemesini sağlamıştı. Böyle kararlar sendikalar için en büyük felâketti. Bu karar, mevcut olduğu sürece, sendikalar için işçilerin grev yapmalarına müsaade etmek imkânsızdı; zira mahvedici kanunî muamelelere maruz kalabilirlerdi. Kendilerini müdafaa etmek isteyen sendikalar, sözü edilen kararı bir kanunla iptal etmek üzere mücadeleye girişmişlerdi.

Bu buhran İşçi Temsilcileri Komitesini kurtarmıştı, İki sene içinde üye sendika sayısı hemen hemen ikiyüze, üye işçi sayısı ise bir milyona yaklaşmıştı. Üye sendikalar, mensuplarına siyaset ödeneği tahmil

etmişler ve toplanan paranın büyük bir kısmını İşçi Temsilcileri Komitesine ayırmışlardı. 1906 seçimlerinde İşçi Temsilcileri Komitesi elli aday çıkarmıştı ve bunların yirmidokuzu mebus seçilmişti. Liberallerin listesindeki adaylar, ilk defa olarak azınlığa düşüyorlardı. Sadece ondört tanesi seçilmişti. Aynı yıl, İşçi Temsilcileri Komitesi, İşçi Partisi haline getirilmişti. Parti, sendikalar ve sosyalist teşkilâtlar federasyonu olmakta devam ediyordu; fakat, bu federasyonun Parlâmento'da artık bir grubu değil bir partisi mevcuttu. Sözü edilen sosyalist teşkilâtlar arasında İşçi Temsilcileri Komitesi'ne 1900 yılında katılan ve yeni partide hâkim bir teorik nüfuz kuracak olan Fabian Derneği de vardı.

FABIAN'LAR VE İŞÇİ PARTİSİ

Taff Vale kararı, sendikaları, kendi bağımsız partileri olan İşçi Partisi'ne katılmaya zorlamıştı. Ancak, onları birdenbire sosyalist yapmış değildi. Yeni partinin özel bir felsefeye ihtiyacı vardı; zira, hem liberalizmin nazariyelerini kabul edip, hem de seçimlerde Liberal Parti adaylarına muhalefet etmek mantıkî bir davranış olmazdı. Keza, kendilerini anayasacı reformlara vakfetmiş olan sendika liderlerinin Sosyal - Demokratik Federasyon'a mensup bir avuç marksiste değer vermesi de gayri mantıkî olurdu. Bu genç parti reformcu sosyalizmi benimsemiş olan Fabian Derneği'nde aradığını bulmuştu. Bundan sonra, İngiliz sosyalizm hareketine Fabianların görüşleri hâkim olmuştu.

Diğer birçok sosyalist teşkilâtların aksine, Fabian Derneği hiçbir zaman siyasî parti faksiyonu görmek gayesini taşımamıştı. 1884 yılın da kuruluşundan itibaren, sosyal reform isteyen ve müşterek bir amaçla birleşmiş entellektüellerin meydana getirdiği bir propaganda grubu teşkil etmek amacını gütmüştü. Bu grup istediği değişiklikleri, ikna ve ya nüfuz etme yoluyla kendi saflarına çekmeğe muvaffak olacağı şahıs veya teşkilâtlar kanalıyla gerçekleştirmek istiyordu. Başlangıçtan itibaren, George Bernard Shaw, Beatrice ve Sidney Webb gibi devrin en parlak zekâları tarafından idare edilmişti.

Fabianlarca benimsenen taktik, onların topluma karşı vaziyet alışlarını direkt olarak yansıtmaktaydı. Mahallî Fabian Dernekleri, her ne

kadar Bağımsız İşçi Partisi ile birleşmişlerse de, işçi sınıfı hareketinin bazı grupları ile de yakın temaslar kurmuşlardı ve mezbahalardan demiryollarına kadar herşeyin yeniden teşkilâtlandırılması ile ilgili plânlarını desteklemeye hazır görünen Liberal Parti'ye nüfuz etme çabalarına aynı şekilde hatta daha fazla bir dikkat teksifine hazırdılar.

Toplumun, bilhassa demokratik metodlarla idare edilen toplumun, ihtilâlle gerçekleştirilen sıçramalarla değil, fonksiyonel ve bünyevi değişikliklerin muntazaman kaydettiği ilerlemelerle geliştirilmesine taraflar oldukları için Fabianlar kamu mülkiyet ve kontrolunun sahasını genişleten her reformu, tabii olarak, sosyalizmin bir merhalesi kabul etmekteydiler ve böylece de sosyalist âleme tedricen ve hemen hemen farkına varılmaksızın vasıl olunacağı kanaatindeydiler. Kapitalizmin marksist analizini reddetmişlerdi. Gerçekten de Fabian Derneği'nin resmî tarihçesi Edward Pease, «Fabianların ilk başarılarının... İngiltere'de marksizmin sihirini bozmak olduğunu» iddia etmekteydi. O zamana kadar sosyalist iktisadın başlıca analitik kavramını teşkil etmiş olan emek - değer teorisi yerine, Fabianlar, kapitalizm hakkında, «itimat edilen İngiliz profesörleri tarafından okutulan iktisat ilmini» esas alarak farklı bir yaklaşım tarzı formüle etmişlerdi. İngiliz sosyalizm teorisinin gerçek babası sayılabilecek John Stuart Mill ve Fabianlarca çok ağırlık verilen Jevons'ın teorilerine göre, işçilerin hak ettikleri ücretleri almalarını, kapitalistlerin paralarının kullanılması karşılığında bir mükâfat elde etmelerini ve toplumda en çok ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin üretilmesini otomatik olarak garanti eden tabii arz ve talep kanunları vardı.

Marjinal fayda doktrini olarak tanınan bu görüş, teşebbüsün çok ince işlenmiş bir gerçekçesi idi. Fabianlar, her ne kadar, bu analizden kapitalizmi savunanların çıkardıkları neticeleri kabul etmişlerse de - çünkü onlar kapitalist sisteme son verilmesini müdafaa ediyorlardı - doktrinleri, bu teorinin, onlara önemli ölçüde tesir etmiş olduğunu göstermektedir. Bununla beraber, toprak sahipleri ve işverenlerin bir emek karşılığı kazanılmamış gelirlerinin menşeini, Marx'ın ısrar ettiği gibi, işçiler tarafından yaratılan kıymet fazlalarıyla değil, sahip olunan üretim araçlarının rantı ile izah etmişlerdi.

Buradan, özel mülkiyetin arzuya şayan olmadığı ve reform yoluyla tedricen ortadan kaldırılması gerektiği neticesi çıkmaktaydı. Ancak, Fabian'lar, kapitalizm yerine sosyalizmin ikame edilmesini gerektiren âcil bir sebebin mevcudiyetine inanmıyorlardı. Şüphesiz ahlâkî ve siya-

sî sebeplerle bu ikamenin gerçekleşmesini istiyorlardı. Fakat, analizlerini en tanınmış kapitalist iktisatçıların teorilerine dayandıran bu şahıslar, sosyalizmin gerçekleştirilmesi ilânihaye tehir edilse dahi, toplumun felâkete sürüklenmeyeceğini kabul etmekteydiler.

Fabian Derneği'nin işçi sınıfı hareketine karşı takındığı tavır, bu ekonomik tutumun mantıkî bir neticesiydi. Dernek, işverenler ile işçiler arasında gittikçe artan bir menfaat ayniyetinin bulunduğu, hayat seviyesinin artmaya ve işsizliğin azalmaya devam edeceği ve sosyalizmin, toplumdaki bütün makul insanlara kolayca kabul ettirilebilecek rasyonel bir sosyal organizasyon şekli olduğu kanısındaydı. Liberal Parti'ye nüfuz ederek onu ele geçirme teşebbüsünün başarıya ulaşmaması ve işverenlerin çoğunluğunu ıstırap çekmeden tasfiye edilmelerine yardım etmek istememesi karşısında, Fabian Derneği ayrı bir işçi partisi talebine iştirak etmiş ve böyle bir partinin kurulmasına yardım ettikten sonra, partiyi istediği reformları gerçekleştirmek için bir alet olarak kullanmaya başlamıştı.

Fakat, bu, Fabianların, sosyal değişmeleri genel oy yolu ile gerçekleştirmek için kendileri tarafından sarfedilen gayretlerin boşa gittiğine kanaat getirdikleri ve Marx'ın iddia ettiği gibi, sosyalist düzenin, ancak, kendilerini istismar eden bir zümre ile işbirliği yapmayı reddeden ve siyasî iktidarı elde ederek, kapitalistlerin ellerinden mülklerini almak isteyen bir işçi sınıfı ile kurulabileceğine inandıkları anlamına gelmez. Tam aksine, Fabianlar, radikal reformcular ve İşçi Partisini kuranların hâkim grubunun görüşünü paylaşmaktaydılar. Bu görüşe göre, kapitalist toplum ile sosyalist toplum arasında açık bir ayırım yoktu ve bunlardan biri diğerine, yaşama organı kanalıyla adım adım dönüştürülebilirdi. Bu itibarla, bahis konusu vetireye yardım etmek üzere Parlâmento'ya mümkün olduğu kadar fazla temsilci göndermek, işçiler için bir vazife olmaktaydı.

Fabianlar, toprak, fabrikalar, havagazı tesisleri ve demiryollarını demokratik usullerle özel mülkiyetten Devlet mülkiyetine aktarılabileceğine inanıyorlardı. Devlet hakkındaki görüşleri Marksistlerinkinden çok farklı idi. Onlara göre, devlet tamamen nört bir kuvvetti ve yetkili fonksiyonları Avam Kamarası'nda çoğunluğu temin eden her grubun emrine âmade idi.

Bu görüş, bir anlamda, servet müessesesinin gayri şahsi ve iş gören bir mekanizma olarak muhteşem bir yorumu idi. Marksistler tara-

fından yapıldığı gibi, devleti hangi sınıfın kontrol ettiği ve siyasetine kimin şekil verdiği sualini sormak, Fabianlar tarafından saçma olarak nitelenmekte ve toplumun iki zıt sınıfa bölünmüş olduğu fikri reddedilmekteydi. Onlar, devleti, idarî makanizmanın merkezi olarak görmekte ve bir sınıf hâkimiyeti ve baskı aleti olduğunu kabul etmemekteydiler.

Bundan dolayı, mevcut devletin sosyalizme geçişi temin etmek üzere kullanılması halinde güçlük çıkmayacağını ummaktaydılar; zira onlara göre, devlet, bu gaye için olduğu gibi diğer gayeler için de kolaylıkla kullanılabilecek nötr bir vasıtaydı. Marksistlerin ileri sürdükleri gibi, yeni sosyal şartları yansıtmasını garanti altına almak için, onu, yeni baştan inşa etmeğe ihtiyaç yoktu. Bu kabil değişiklikler tedricen artan devlet yetkileriyle ihtiyaç hasıl oldukça yavaş yavaş yapılabilirdi. Epeyce bir süre geçtikten sonra, Fabianların devlet'in mahiyeti hakkındaki görüşlerini yeniden gözden geçirdikleri doğrudur. Fakat genel oya dayanan demokratik rejimde devlet'in daima çoğunluğun emrine amade olduğu ve parlamenter demokrasi mekanizmasının, sosyalizmin oya dayanarak kurulmasına ziyadesiyle uygun bulunduğu inancını daima muhafaza etmişlerdi.

Fabianlar esas itibariyle dahili ve özel reformlarla ilgileniyorlardı ve bunda da önemli başarılar kaydetmişlerdi. Gayretlerini, bütün milletlerarası politikaya yaymak yerine, su temini işinin mahalli makamlara terkedilmesi veya fakirlere yardım sistemindeki intizamsızlıkların kaldırılması gibi muayyen ve teferruatlı tekliflere teksif ederlerse, istedikleri şeyleri gerçekleştirme şanslarının artacağını anlamışlardı.

Bu sebepten dış meselelerle pek az ilgilenmişler ve Boer Harbi çıktığı zaman bir beyanname yayınlayarak bu meselenin «sosyalizmin çözemiyeceği ve dokunamıyacağı» bir mesele olduğunu belirtmişlerdi. Ancak, Bernard Shaw, sonradan «Fabianizm ve İmparatorluk» adlı bir broşür çıkartarak, gelişmiş devletlerin, faydalı olma ve terakki namına geri kalmış ülkeleri zaptedebileceklerini iddia etmiş ve böylece emperyalizmi haklı çıkartmaya çalışmıştı. Fabian Derneği 1914 harbinin çıkışına da aynı şekilde tepki göstermiş ve politik demeç vermekten kaçınmıştı.

Fabianlarda sosyalizm, böylece, kapitalist düzen çerçevesinde kanunî reform tekniği haline gelmişti. Fabianların vazifesi, kendilerine göre, toplumu ters çevirmek değil, kollektivizme doğru halihazırdaki

akımı küçük küçük değişikliklerle hızlandırmaktı. Onlar, kapitalist gelişmedeki temayüllerin Marksist analizinden özel bir şekilde etkilenmemiş değillerdi. Marx'ın hemen her kehanetinde yanılmış olduğu kanaatindeydiler ve kapitalizmin kaçınılmaz olarak katastrofla neticelenecek bir seri harp ve iktisadî buhranlara sürükleneceği görüşünü reddetmişlerdi.

Fabian Derneği büyük bir grup olmamakla beraber, - 1906 yılında H.G. Wells tarafından yapılan çok üyeli milli çapta bir teşkilât haline getirilmesi teklifi reddedilmişti - görüşlerini İşçi Partisi'nin gittikçe büyüyen bir bölümüne empoze etmeğe muvaffak olmuş ve bu gayretleri 1918 yılında Partinin sosyalist bir program benimsemesi ile semeresini görtüştü. 1906 yılında İşçi Partisi sekreteri, Ramsay Mac Donald, partinin prensiplerini açıklamıştı. Bu prensipler Fabianların tesirlerini yansıtmaktaydı. Mac Donald, «partinin sadece bir işçi hareketiymiş gibi gösterilme çabalarına karşı mukavemet etmelidir,» diyerek, bahis konusu prensiplerin «iktisadî düşünce veya işçi sınıfı tecrübeleri» kanalıyle elde edilmediklerini, tam aksine bunların «bütün, sınıflar için müşterek olan doğru ve yanlış kavramları üzerine» istinad ettiğini belirtmişti.

Bu vaziyet alış Parlâmento'ya katılan İşçi Partisinin 1914 den önceki yıllarda takındığı tipik tavırları göstermekeydi. Bağımsız siyasî faaliyetlerini, işçi sendikalarını büyük önem verdiği meselelerle, libarallerin zorlamadıkça ele almaya istekli olmadıkları konulara yöneltiyordu; sosyalistlerin de hiç bir zaman, yegâne teorisyenleri olan Fabianlar arafından tayin edilen sınırlara kadar uzanmamıştı. 1906 yılı liberal zaferinden sonra Taff Vale kararını değiştirmek üzere İş İhtilafları Kanunu (Trades Disputes Act) çıkarılmış; maden ocaklarına sekiz saatlık işgünü esası getirilmiş; emeklilik maaşı ve okul çocuklarına bedeva yemek verilmesi kabul edilmiş ve işçi tazminatları sistemi genişletilmişti.

Lâkin, sendikalar, Parlâmento'da «bir İşçi Partisi grubu bulundurmak zahmet ve masrafına katlanılmasaydı bile bütün bunlar, yine, her hâlü kârda liberaller tarafından yapılacaktı» diye düşünmeye başlamışlardı. Sendikaların İşçi Partisine olan ilgileri kaybolmak üzereyken, bunların kanunî haklarına yeni bir tecavüzde bulunulmuştu. 1909 yılında, Lordlar Kamarası, Osborne dâvası dolayısiyle, sendikaların, fonlarını politik gayelere hasretmelerinin gayri kanunî olduğuna karar vermişti. Bu karar, sendikaların, meslekî dernek ve faaliyetleri hatta İş-

çi Sendikaları Kongresi teşkil etmeleri gibi diğer faaliyetlerinin meşruluğu hakkındaki şüpheler uyandırmıştı. Sendikalar, bu defa da Osborne kararları tarafından faaliyetlerine konan ciddi tehditleri kanun yoluyla kaldırmak için, tekrar kendi partilerinin arkasında toplanmışlardı.

Bununla beraber, sendikacılık hareketinin gittikçe kalabalıklaşan bir grubu, işçi milletvekillerinin parlâmentodaki faaliyetleri gibi siyasî faaliyetlerle uğraşılmasını istemiyordu. On sene önce, kendi öz partilerinin olmasını isteyenler en radikal işçilerdi; mutedil sendika liderleri ise işçi hareketinin, sadece sınaî problemlerle uğraşmasında ısrar etmişlerdi. Bu durum şimdi tam tersine dönmüştü. Liberaller yaşama organı vasıtasıyla yapılacak reformları överken, işçiler, geniş bir sahayı kapsayacak direkt sınaî faaliyete hazırlanıyorlardı. İşverenlerle karşı karşıya çekişen artık sadece maharetsiz işçiler değildi. Hatta, daha önce tahkîm usulünü ve ücretlerin hareketli cetveller (Slidng scales) ile otomatik olarak ayarlanmasını tercih eden sendikalar, bilhassa maden işçileri sendikaları, hem işverenler hem de sendika liderlerine karşı mücadele etmek istiyorlardı ve 1908 yılında başlayan bir seri grevin de liderliğini yapmaktaydılar. Bu cephe değişikliğinin en başta gelen sebeplerinden birisi, reel ücretlerdeki düşme eğilimi idi.

Ondokuzuncu asrın sonlarına kadar, ücretler nasıl dalgalanmış olursa olsunlar, eşya fiyatlarının düşmesi dolayısiyle genel ve oldukça müstakar bir ücret artışı kaydedilmişti. Yirminci asrın ilk on yılında reel ücretler tekrar düşmüştü ve işçiler durumlarını muhafaza edebilmek için nakdi ücretlerini artırmaları lâzım geldiğini anlamışlardı. Bunun sür'atle gerçekleşmesini istiyorlardı; tahkim usulünün uzun işlemlerinin tekemmülünü ve eski andlaşmaların harekete geçirilmesini beklemeye tahammülleri yoktu; zaten, eski antlaşmalar, işçiler ücretlerinin tam artırılmasını iseyecekleri zaman ücret indirimi öngörmekteydiler.

Bu yeni tutum, birçok şehirlerin nakliyat faaliyetlerini, ve bütün memlekette demiryolu şebekesini işlemez hale getiren, kömür üretimini aksatan ve bu arada sayılması lüzumsuz nisbeten daha az önemli bir çok işleri alt üst eden grevlere yol açmıştı. 1904 te iki milyon işgününe yakın bir çalışma süresi, grevler dolayısiyle heba olmuştu; 1912 de grevlerin sebep olduğu zayiatın umumî toplamı kırk milyon işgününün üstündeydi. Nakliyat, demiryolu ve maden işçileri arasında, isteklerinin gerçekleştirilmesi amacıyla genel bir grev yapmak için, bir üçlü ittifak kurulmuştu. Lâkin sınaî huzursuzluk eğilimi gittikçe artarken, İşçi

Partisi'nden uzaklaşmaktaydı. Grev liderlerinin birçoğu İşçi Partisi'ne itimat etmiyordu; zira, bütün parlâmenter faaliyetlere, işçi sınıfının gerçek mücadelesinden ayrılma nazariyle bakıyorlardı.

Onlar, kapitalizm ve işverenlere karşı yapılacak mücadelede oy kulübeleri değil, grev gözcüleri hattının bulunması gerektiğine inanıyorlardı. Fransız sendikalizmi (ilerde anlatılacaktır) ve Amerika'daki sınaî sendikacılığın tesiri ile müfrit sol, kuruluşun yasama organı reformları ile gerçekleştirilebileceği inancını kaybetmiş ve işçilerin endüstriyi kontrol altına almasını temin edecek müessir bir vasıta olarak, direkt sınaî aksiyona gönderilmişti. Bunlar, Fabianların devlet sosyalizmini hor görüyorlardı; meşhur broşür «Madencilerin Müteakip Adımı» nda izah edildiği gibi, sadece millileştirme değildi istedikleri. Grev hareketi, kendi başına, ücretleri o kadar yükseğe çıkaracaktı ki, işverenlerin işlerine devam etmesine imkân kalmayacak ve bunun üzerine, işçiler maden ocakları ve fabrikaları ele geçirip kendileri işleteceklerdi.

Bu sendikalist tahriklerin yanında, daha nüanslı bir seviyede olmakla beraber, bir de lonca (Guild) sosyalistlerinin propagandası vardı. Bunların politikası, sendikalizm tarafından işçi milletvekillerinin faaliyetlerine karşı gösterilen tepki ile, Fabianizmin entellektüel alanda ifade ettiği tepkiyi gösterdiği kadar ahenklerinin reddedilmesi görüşünü de aksettiriyordu.

G.D.H. Cole gibi bazı lonca sosyalistleri, esasen Fabian Derneği'nden ayrılmış kimselerdi. Bunlar, sendikalistlerin aksine, devlet ve siyasî faaliyetin, hiç olmazsa bir süre, tamamen dikkatten uzak tutulabileceği fikrine inanmıyorlardı. Keza Fabianların devleti, nört bir mekanizma olarak gören ve onu bir sınıfın diğerleri üzerindeki hâkimiyetini gerçekleştirmede kullandığı bir alet olarak mütalâa etmeyen görüşlerine katılmıyorlardı. Bunlar, bir idare makanizması olarak devletten hoşlanmıyorlar ve devlet faaliyetlerini, artırmak yerine, üretime yön verilmesi, bölüşümün kontrolu ve halkın idare edilmesiyle sınırlandırmak istiyorlardı. Onlara göre, İngiltere'nin sosyalist bir devlete döndürülmesi, işçiler tarafından evvelâ iktidarın ele geçirilmesine ihtiyaç olmaksızın, iktisadî bünyenin değiştirilmesi meselesiydi.

Bu sebepten, politik usullerin değerine şüphe ile bakmış olan Owen ve Proudhoncular gibi, bunlar da, sosyalizme geçişi toplumda arzu ettikleri iktisadî organizasyonu kurarak sağlamak yollarını araştırmaktaydılar. Dolayısiyle zihinlerini sosyalize etmek istedikleri endüstrilerin fiili çalışmaları ile ilgili teferruatlı projelerin hazırlanmasına tek-

sif etmişlerdi.

Lonca sosyalizmi hareketine vücut veren kaynaklar çeşitliydi. Liberaller William Morris ve John Ruskin'in görüşlerinden geniş ölçüde etkilenmişlerdi. Bu iki şahıs, kapitalizmin, fertlerin zanaatkârlık ve güzellik duyguları pahasına bir makineler toplumu kurmasına şiddetle hücum etmişlerdi. Morris'in yaptığı gibi işgücünün itibarını iade etme yollarını ararken lonca sosyalistleri, ilham kaynağı olarak kendi kendilerini idare eden ve insanların yaratıcı istidatlarına mahreç açma imkânı verecek Ortaçağ loncalarına dönmüşlerdi. Kapitalizmin zorla kabul ettirdiği manevi ve estetik ölçülerin tümünü ters çevirmek istiyorlardı. Lonca sosyalistlerine göre, ücret sistemi ruhi ve iktisadî bakımdan tahammül edilmez bir sistemdi; zira, işçileri hem istismar etmekte, hem de onların şahsiyetini bozmakta idi. «Üretimin yegâne kıstası topluma hizmet olmalı ve kâr fikri bertaraf edilmeli» diyorlardı.

Bu, birçok millî loncalar kurmak suretiyle gerçekleştirilecek ve her lonca muayyen bir endüstrinin çalışmasından mesul olacaktı. Loncalar, Lonca Kongresi tarafından millî çapta organize edilecek ve nasıl ki parlâmento memleketin siyasî ve diplomatik meselelerini tanzim ediyorsa, iktisadî faaliyetler de Lonca Kongresinde kontrol edilecekti. Loncalar kendi kendilerini idare edecek ve böylece işçilere çalışmakta oldukları endüstrinin tanzimine katılma şansı, bunun neticesi olarak da şahsiyetlerini uygun bir şekilde ifade etme fırsatı verilmiş olacaktı. Bu şekilde sosyalize edilen endüstriler - gayri maddi avantajlar haricinde - daha yüksek ücretler verebilecekti; zira, dikkate alınacak menfaat sadece toplumu meydana getiren üretici ve tüketiciler olacaktı. Lonca sosyalizminde boş gezen zengin veya kazanılmamış gelir olmayacaktı.

Bütün bunların yapılmasında sendikalar baş rolü oynayacaktı. Lonca sosyalistlerine göre, sosyal değişme, mahiyeti itibariyle politik değil, iktisadî olduğuna göre, sendikalar - bunlar sınaî sendikalardı - millî loncaların kurulması bakımından en uygun âlet idi. Ancak, sendikalar, fonksiyonlarının sadece ücret ve çalışma şartlarını iyileştirmekten ibaret olmadığını anlamadıkça, bu vazifeyi başarmaları imkânsızdı. Hedeflerinin daha yüksek olması lâzımdı; ücretli işgücü sistemi ortadan tamamiyle kaldırılmalı ve işgücü arzının kontrolu, ücretler ve işçilerin endüstrinin idaresine iştirak derecelerindeki hisseleri artırılmalı idi.

Genel olarak lonca sosyalistlerinin felsefesi Fabianlarınkinden da-

ha radikal ve tutarlı idi. Onlar, reformların tedrici birikimi ile İngiltere'nin bürokratik devlet sosyalizmine götürülmesini beklemeye razı değildiler; geçiş devresini, mevcut kurumlarda geniş bir değişiklik gerektirse dahi, mümkün olduğu kadar sür'atle atlatmak istiyorlardı.

Yeni toplumda, bütün sosyal faaliyetleri yönetecek tek bir merkezî otorite olmayacaktı. Lonco sosyalistleri, endüstriyel idare ve kontrolde olduğu kadar, idarede de desantralizasyon istiyorlardı. Devleti, insanların müşterek bir gaye ile bir araya gelmiş oldukları toplulukların - kilise sendikalar, siyasî partiler, hatta eğlence ve dinlenme dernekleri gibi, üyeleri için çok kıymetli unsurlar ihtiva eden topluluklar - en büyüğü olarak görüyorlar ve bütün bu topluluklara kendi özel faaliyetlerini kontrol etmek imkânı veren ve topiumdaki birlik ve düzene uygun olan azami hürriyetin temin edilmesi yollarını arıyorlardı.

Lonca sosyalistleri, devletin bazı yetkilerini muhafaza etmesine taraftardılar; şu şartla ki, bunlar, lüzumsuz yere, diğer toplulukların hürriyetlerini kısıtlamıyacaktı. Bununla beraber devletin, tebasından onların arzularını hesaba katmadan, istediği hizmeti yaptırabileceği görüşünü hiçbir zaman kabul etmemişlerdi.

Lonca sosyalizmi bir kütle hareketi olmamıştı. 1914 - 18 harbi süresince hayatını devam ettirmesine rağmen — Millî Loncalar Derneği esas itibariyle 1915 te, Orage Penty ve Cole ile birlikte en tanınmış lonca sosyalistlerinden olan Hobson tarafından yapılan on yıllık bir propaganda devresinden sonra kurulmuştu, — Harp sonrası yıllarında, parlamenter İşçi Partisi kuvvetlenip, Fabianların istediği veçhile bir İşçi Hükümeti ümidi artınca, sür'atle zayıflamış ve lonca sosyalistlerinin sol kanadı komünistlerle birleşmişti.

Mamafih, lonca sosyalizmi, tartışmaların canlanmasına ve İngiltere'de tatbiki kabil ve arzu edilen sosyalizmin «nev'i» hakkındaki teorik münakaşanın teşvik edilmesine geniş ölçüde yardım etmişti. Ortaya çıkması, herşeyden önce, İngiltere'de işçi sınıfı hareketinin eski sloganlarını tekrarladığı ve nereye gittiği hakkında açık bir fikre sahip olmaksızın bir krizden diğerine düştüğü için ilerleme imkânını bulamadığına bir işaretti. İşçi sınıfı hareketi lonca sosyalistlerinin teklif ettiği istikamete yönelmemişti; ancak, lonca sosyalistlerinin çalışmaları, hiç olmazsa, sosyalizme geçişi, idarî organizasyonun sadece tesirlilik lehine yeniden şekillendirilmesi meselesi olarak mütalâa etme tehlikesine karşı dikkati çekmişti. Morris gibi, lonca sosyalistleri de sosyal canlanış istiyorlardı.

ALMAN SOSYAL DEMOKRASİSİ

1870 i takibeden otuz yılda Alman sosyalist hareketi Avrupa'daki en kuvvetli hareket olmuştu. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, 1870 e gelinceye kadar, Almanya'daki sosyalizm hareketi iki rakip gruba bölünmüştü. Bunlardan birisi, Lassalle'i takip eden Schweitzer'in diğeri ise, Marx ve Birinci Enternasyonalı destekleyen Wilhelm Liebknecht ve August Bebel'in liderliği altında bulunuyordu. 1871 seçimlerinde bu iki parti yüz binden fazla oy toplamış ve bu miktar Ocak 1874 te 340.000 i bulmuştu. Böylece, Lassallecılar Reichstag'ta (Alman Parlamentosu) üç, Eisenachcılar ise altı sandalye temin edebilmişlerdi.

Seçimdeki bu başarılar derhal Reich Hükümetinin dikkatini çekmiş ve her iki grup da bir baskı kampanyasıyla karşı karşıya kalmıştı. Bu güç devrede birbiriyle müşterek olan noktalarını keşfetmeye başlamışlar ve Reichstag'daki temsilcileri seçimlerde benzer programları müdafaa etmiş, aynı talepler için ve aynı hasımlara karşı mücadelede bulunmuşlardı. Her iki partinin de kanunî varlığı savcı Tessendorff'un hükümlerinin tehdidi altındaydı. Birleşmeleri bakımından başlıca engel, eski kavgaların hatırası ve bazı teorik farklardı ki, bu farkların önemi, karşılaştıkları pratik güçlüklere kıyasla büyük sayılmazdı. 1874 Ekiminde birleşme müzakereleri başlamıştı.

Liebknecht, müzakereleri bir süre Londra'da bulunan Marx ve Engels'den gizlemişti. Liebnecht, teorik meselelere, onlar gibi fazla ağırlık

vermiyordu ve Lassallecılara, en kısa zamanda tek bir parti içinde birleşebilmek için önemli tavizler vermeğe hazırlanmıştı. Marx'ın, birleşmeye, yeni partinin sayıca daha kuvvetli olan Lassallecıların eline düşebileceği endişesiyle, muhalefet edeceğini biliyordu. Böylece, her iki grubun da üzerinde ittifak ettiği program taslağını Marx ve Engels gördükleri zaman, birşeyler yapabilmeleri için, artık vakit çok geç idi. Liebnecht ve Bebel'i şiddetle itham etmelerine rağmen, metinde birkaç ufak tefek değişiklik haricinde hiçbirşey elde edememişlerdi. Sözü edilen program, 1875 te Gotha'da toplanan Birlik Kongresince benimsenmişti.

Marx ve Engels programı tahammül edilmez bir taviz olmakla itham etmişler, fakat tenkidleri Almanya'da dikkate alınmamıştı. Hiçbir taraftarı, Londra'daki bu iki sürgünün sadece kılı kırk yarmayıp son derece önemli teorik meseleler ortaya attığının farkında değildi. Orada bulunan şahıslar tarafından, ki bunlar esas itibariyle Birlikten doğacak pratik menfaatlerle ilgiliydiler, kâğıda dökülmüş programın, Lassallecıların talcplerini karşılamak için sulandırılması olayı pek önemli görülmüyordu. Onlar, Marx'ın görüşleri ile programın angaje olduğu işçi hareketi arasında prensip farkı olduğunu anlıyamamışlardı. Gotha Programı sendikaları dikkate almamıştı; müessir bir milletlerarası işçi sınıfı faaliyeti ihtimalini reddediyordu; ve Lassalle'in devleti nört bir âlet kabul eden, işçiler seçimlerde çoğunluğu temin etmeğe muvaffak olduktan sonra devletin sosyalist gayelere yönelebileceği görüşünü kabul etmişti. Diğer yandan, Marx, işçi hareketi tarafından sözü edilen reformist tutumun itirazsız kabul edilmesi halinde, gerçek vazifeleri olan kapitalizm ve onun ortağı devleti ortadan kaldırmaktan işçilerin inhiraf ettirilmiş olacaklarına inanıyordu.

Marx'ın tenkidleri yeni partinin liderleri üzerine hiçbir tesir yapmamıştı.. Marksist olduğunu söyleyenlerin de cari teorik karışıklığa düştükleri açıktı. Marx ve Engels'e saygıları olmasına rağmen, ancak birkaçı müttehit ve geniş bir felsefe olan marksizm hakkında bir fikre sahiptiler. Bunların birçoğu Berlin Üniversitesi profesörlerinden Dühring'in lâfı bol ve gösterişli argümanlarına yönelince, Mark ve kendisinin inandığı sosyalizmin prensiplerini açık bir şekilde ifade etmek zamanının gelmiş olduğuna karar veren Engels, «Anti - Dühring» adını taşıyan eserlerinin uzun devrede Avrupa'daki sosyalizm hareketinin marksizme yönelmesinde önemli bir rol oynayacağını bilmiyordu. Marx ve Engels'in, tarihin seyri ve kendi günlerindeki olayları nasıl yorumlamış olduklarını bu kitap berrak bir şekilde ifade etmekteydi. Parlak

ve genç sosyalistlerin marksizme kazandırılmasında çok önemli rol oynayan bu eserin «Ütopik ve İlmî Sosyalizm» bahisleri hemen hemen «Komünist Beyannamesi» kadar geniş bir sahaya yayılmış ve onunla boy ölçüşecek kadar tesirler yapmıştı. Eserin, Almanya ve diğer memleketlerdeki sosyalist hareketlerin yön değiştirmesini sağlaması çok vakit almıştı; ancak, yayınlanması, marksizmin diğer sosyalist doktrinler üzerinde bir üstünlük tesis etmesine şüphesiz başlangıç teşkil etmişti.

Parti, mensupları arasında teorik görüş ayrılıkları olmasına rağmen, sür'atle ilerlemiş ve 1877 seçimlerinde 500.000 den fazla oy toplayarak Reichstag'a oniki temsilci göndermişti. Lâkin, partinin artan kuvveti onu otoriterlerle ihtilâfa düşürmüştü; zira, bu otoriteler, parti tam bir bütün haline gelmeden, gelişmesini frenlemek istiyorlardı. 1878 yılında İmparatorun hayatını hedef tutan iki başarısız teşebbüs, parti her iki hadisede de sorumlu durumda olmamasına rağmen, baskı kanunlarının çıkartılmasını mazur göstermeye kâfi gelmişti.

Bismark'ın teşvikiyle çıkartılan Anti - Sosyalist Kanunlar partiyi neredeyse parçalayacaktı. Parti liderlerinin bazıları yurt dışına sürülmüştü. Partinin umumî toplantılar yapması veya gazete çıkarması yasak edilmişti. Serbestçe konuşabilen yegâne sosyalistler Reichstag'daki bir düzine mebustan ibaretti. Bununla beraber, bu mebusların çoğunluğu, hareketi bir arada tutabilmenin tek yolu olarak, partinin istinad ettiği radikal prensipleri terkedip terakkiperver burjuva partileri ile işbirliği yapmayı uygun görüyorlardı.

Bebel ve Liebknech'i de ihtiva eden azınlık, fikirlerini ifade edecek başka hiçbir kanunî vasıtaları olmayan, baskı altındaki ihtilâlci işçilelerin sözcülüğünü yapmak için çok uğraşmışlardı.

Bu gayri meşruluk devresinde, parti mekanizması ancak dışardan bir arada tutulabilirdi. Bu itibarla, partinin kongrelerini yapmak ve gazetesi «Sosyal Demokrat»ı yayınlamak yurt dışındaki sürgünlere düşüyordu. Sosyal Demokrat'ın binlerce nüshası, önceleri Zürich'ten sonra da Londra'dan Almanya'ya sokulmuştu. Bütün bu müddet zarfında, gazetenin başyazarlığını, sonradan parti içinde marksizmin en başta gelen tenkidcisi olan, Eduard Bernstein yapmıştı.

Sosyalistlerin tenkili için acele etmeyen Bismark, kaybettikleri hürriyetleri sosyal reformlarla telâfi edilmedikçe, işçilerin, sosyalist tesirlerden kurtarılamıyacağını anlamış ve 1882 de Kaza ve Hastalık Sigortaları

Kanunlarını çıkarmıştı. Bunları Emeklilik Ödeneği Kanunu takip etmiş ti. Bismark Anti — Sosyalist Kanunları, çıkartırken de belirttiği gibi, vaktiyle Lassalle tarafından talep edilen nakliyatın millîleştirilmesi, vergileme yoluyla servetin eşitlenmesi ve devlet müdahalesi ile istihdamda istikrarın temin edilmesi gibi reformları kabul etmeğe hazırdı.

Bismark'ın bütün bu icraatına rağmen sosyalistler mesafe almışlardı. 1881 de 549.000, 1887 de 763.000 oy toplamışlar ve faaliyetlerini sınırlandıran kanunlara rağmen 1890 da 1,427.000 oyla Reich'ın en büyük iki partisinden biri haline gelmişlerdi. Artık onları baskı yoluyla kontrol altında tutmanın imkânsız olduğu meydana çıkmıştı. Onun için Anti - Sosyalist Kanunlar kaldırılmıştı. Parti bundan sonra, yani on yıllık liderlerle alt kademeler arasında serbest ve açıkça fikir teatisinde bulunamama devresini müteakip, durumunu yeni baştan gözden geçirmeye mecbur kalmıştı. Partiyi marksistlerin idare etmekte olduğu anlaşılmıştı. 1891 yılındaki Erfurt Kongresinde Gotha'da benimsenmiş olan eski program yerine marksistlerin hazırladıkları yeni program kabul edilmişti.

Bu program, tarihî maddecilik veya kıymet fazlası teorisi hakkında hiçbirşey söylememekle beraber, Marx'ın, etkili bir işçi sınıfı partisinin istinad etmesi gerektiğinde ısrar ettiği prensipleri ihtiva etmekteydi. İşçilerin kapitalizme karşı giriştikleri mücadeleyi, Lassalle'in istediği gibi sadece politik alana veya Proudhon'un inandığı gibi, sadece iktisadî reorganizasyona hasrettirmeyip her iki sahada da aynı anda faaliyet göstermek gerektiğini kabul etmişti. Program Sosyal Demokrat Parti'nin bahis konusu mücadeleye liderlik yapmasında ve özel mülkiyeti kamu mülkiyeti, kapitalist üretimi kamu üretimi haline getirmek suretiyle toplumu kurtarmak görevini işçilerin kendilerine ait olduğu bilincini onlarda uyandırmak icap ettiğinde ısrar ediyordu. Nihayet, bütün işçilerin menfaatleri müşterek olduğundan sınıf kavgasının Alman hudutları ile sınırlandırılmadığı, bu itibarla da partinin enternasyonalist olduğunu söylüyordu.

Program, daha sonra, Parti'nin derhal gerçekleştirilmesini istediği devlet ve Kilisenin ayrılması, bedava öğrenim, tıbbî hizmetler ve kanunî kolaylıklar, müterakki vergi, işgücünü koruyan kanunlar, sınırsız konuşma ve toplanma hürriyeti ve kanunla sendika kurma hürriyetinin tam olarak tanınması gibi talepleri özetlemekteydi. Otuz yıllık yoğun bir gayretten sonra, marksistler, dünyanın en büyük işçi sınıfı partisini kurmuş ve peşlerine takmışa benziyorlardı.

Ancak, marksistlerin bu zaferi, iktidara anayasacı yollarla gelmek isteyen mutedillerin kapitalist sistemin gücünü yalnız başına barışçı reformların hiçbir zaman kıramıyacağına inanmış olan partinin ihtilâlci kanadı tarafından kati olarak mağlup edildiği anlamını taşımamaktaydı. Tam aksine, Sosyal Demokrat Parti'nin Alman siyasî hayatında önemli bir mevki iktisap etmesi bu iki grup arasındaki çekişmeyi sadece şiddetlendirmişti. Parti'nin, marksist doktrine yaptığı nominal dönüşün yarattığı başlıca fark, her iki kanadın da argümanlarını marksist terimlerle ifade etmeleri ve kendilerini, marksist klâsiklerin ifadelerine teferruatlı ve geniş atıflarda bulunarak haklı çıkarmaya çalışmaları olmuştu. Reichstag'ta bir defa önemli sayıda sandalye elde ettikten sonra - adaylarının birçoğu orta sınıftan, hemen hemen işçi sınıfı kadar destek görüyordu - başarılı ve nisbeten saygı duyulan parlamenter bir varlık olmayı mı kabul edeceği, yoksa marksizmin lâfzına olduğu kadar ruhuna da sadık kalarak birçok temkinli taraftarlarını kaybetmek ve daha fazla bir baskıya maruz kalmak tehlikesini mi göze alacağına karar vermesi gerekiyordu. Neticede karar mutediller lehine olmuştu; ancak, ihtilâf kolayca halledilmemişti.

1890 nın sonlarında bu iki grup arasındaki bölünme oldukça açık bir hal almıştı. Bir süre, endüstrinin pek o kadar gelişmiş olmadığı ve siyasî kurumların Prusya'dakilerden daha demokratik olduğu güney Almanya'da, sosyalistler, parti liderliğini marksizmi harfi harfine yorumlamakta ileri gitmekle suçluyorlardı. Bunlar, «Parti şayet kapitalist toplumdaki bünyevi eğilimler hakkında katı nazariyeleri bırakır ve derhal bazı pratik reformlar yaparsa, ancak o taktirde köylü nüfusun desteğini sağlıyabilir,» diyorlardı.

Bu memnuniyetsizlik sadece bir sahaya mahsus değildi. Bütün Parti teşkilâtı kademelerinde marksizmin geleneksel tekliflerini kifayetsiz bulan ve Parti'nin istinad ettiği teorik varsayımları revizyona tabi tutmasını isteyen üyelerin sayısı gittikçe artmaktaydı.

«Revizyonistler» adı verilen bu grubun sözcülüğünü, bir banka kâtibi olan Edvard Bernstein yapmaktaydı. Parti'nin bir memuru olan Bernstein, Zürich'te parti organı gazetenin gayrı meşru nüshasını çıkarmıştı

Bernstein Almanya'yı Anti - Sosyalist Kanunların çıktığı sene terketmiş ve müteakip yirmiiki seneyi İsviçre ve İngiltere'de geçirerek 1900 yılında Almanya'ya dönmüştü. Bir ara Engels'in yakın arkadaşla-

rından biri olan Bernstein, genç marksistlerin en zekilerinden biri kabul ediliyordu. Ancak zamanla Bernstein, kapitalizmin marksist analizlerinin bir çoğunun yanlış veya modası geçmiş olduğunu anlamıştı. O, aynı zamanda, Fabian Derneği liderlerinin bazılarının da yakın arkaşı idi; onların Marx'ı reddetmelerinden ve toplumun devlet sosyalizmine doğru yavaş yavaş tekâmül edeceği fikirlerinden geniş ölçüde etkilenmişti. Hatta, Bernstein, onların İngiliz işçi hareketinde oynadıkları rolün hemen aynını Almanya'da oynamayı hedef edinmişti.

Bernstein, ortodoks marksistlere önce partinin teorik gazetesi, «Neue Zeit»e yazdığı bir seri makale, daha sonra 1898 de Stuttgart'ta toplanan parti kongresine yazdığı uzun mektup ve nihayet 1899 da çıkan kitabı «Tekâmülcü Sosyalizm» ile hücuma başlanmıştı. Kapitalist sistemin çökmesinin yakın olduğuna inanan Marx'ın yanılmış olduğunu söylüyordu. Bernstein, Marx'ın, üretim araçları mülkiyeti gittikçe azalan sayıda elde toplandıkça toplumdaki sınıflar arasındaki açıklığın daha da artacağı ve sınıf kavgalarının daha da şiddetleneceği şeklindeki kehanetinin de doğru olmadığını beyan etmişti.

Bütün bunların aksine, «hisseleri binlerce hissedar arasında dağılan anonim şirketlerin gelişmesi, her mertebedeki kapitalist sayısının gittikçe arttığını göstermektedir,» diyordu. Ona göre, orta sınıf ortadan kalkmadığı gibi zamanla genişliyor ve önem kazanıyordu; siyasî demokrasinin gelişmesi, sendikaları tanıyan, koruyucu kanunlarla işçilerin istismarını sınırlandıran ve millî çapta bir sosyal refah ve sigorta sistemi getiren devletin ortaya çıkması da, Marx'ın beklediği katastrofik değişme şans ve ihtiyacını azaltmıştı.

Bernstein, sosyalizmin nihaî bir gayesi olmadığında ısrar ediyor ve «sosyalistler mahiyeti önceden kestirilemeyen müstakbel bir topluma lüzumundan fazla ilgi göstermemelidirler,» diyordu. Meşhur bir cümlesinde ise «hareket herşeydir» demişti. Ona göre, Parti gayretlerini muayyen ve sınırlı reformların birer birer gerçekleştirilmesine teksif etmeliydi; bu reformlar bir araya gelince, toplumun kontrolu «ticarî toprak oligarşisinden gerçek demokrasiye» geçecekti. Emek - kıymet teorisi ise, soyut bir görüntüden pek farklı değildi; kapitalist ekonominin gerçek çalışmasını inceleme vasıtası olarak faydasızdı. Aynı şekilde, Marx'ın periyodik iktisadî buhranları izahı karışık ve kifayetsizdi.

Kapitalizmin dahilî ihtilâflarını yok edememesi sebebiyle, buhranların gittikçe şiddetleneceği ve nihayet genel bir çöküşle zirveye ula-

şacağına dair hiçbir delil yoktu. Hatta, Bernstein, başlıca sanayileşmiş memleketlerde servet ve ticarette görülen önemli genişleme, kredi sistemindeki elâstikiyet ile tröst ve birliklerdeki gelişmenin kapitalizmi daha istikrarlı hale getirdiği ve büyük iktisadî buhranları ihtimal dahilinden çıkardığına inanıyordu. Bu itibarla, ona göre sosyalistler, Marx'ın işçilerin hiçbir siyasî hakka sahip olmadığı ve istismarcı patronlar tarafından idare edilen düşman bir devletin bulunduğu günlerde teklif ettiği ihtilâlci metodlar yerine, toplumun demokratik usullerle muntazam bir değişme kaydetmesine önem vermeliydiler. Zira, sosyalist hareket ferdî hürriyete olan saygı ile liberalizmin mirasçısı idi ve modern toplumun esnek liberal kurumlarını atıp yerine proleterya diktatoryasını ikame etme tezini kabul edemezdi. Bernstein, bunu «daha geri bir medeniyete ait olma, pratik ve mümkün olmayışı bir kenara geriye dönüş olarak bakılması gereken» bir adım olarak görüyordu.

Tıpkı Fabianlar gibi, Bernstein'e göre de devlet bir sınıf kurumu değil, bir ortaklıktı ki, bu ortaklıkta işçilerin önemli hisseleri vardı. Oylarını akıllıca kullanmak suretiyle, bütün arzularını, kapitalistler tarafından gerçek bir direnme olmadan yerine getirebilirlerdi; zira, «servetli azınlığın hakları, sosyal terakki için bir engel olmaktan çıkmıştı».

Müteakip on yılda genişletilen bu argümanlarıyla Bernstein, sadece Sosyal Demokrat Parti'nin kademelerinde değil, marksizmin etkili olduğu bütün memleketlerdeki sosyalist hareketler arasında da en yoğun teorik tartışmaya yol açmıştı. Bu devrede, Marx ve Engels'in söylemiş veya yazmış olduğu şeylerin, sosyalistlerin hesaba katması gereken gelişmiş kapitalist bünyeye kabili tatbik olup olmadıkları hususu, yakın bir incelemeye tabi tutulmuştu, Gerçekten de bu, sosyalizm tarihinin çok kritik, önemli bir tartışmasıydı. (Bugün bizim için de öyle dir. Zira, ondokuzuncu asrın sonlarındaki azınlık hareketi taktikleri argümanı, bugün birçok ülkelerde mutedil sosyalistler ve komünistler, hükümet kurdukları için, devletler arasında bir kavga halini almıştır. Bir zamanlar işçi hareketini çarpışan iki gruba bölen meseleler, bugün Rusya ile Batı'yı bölmektedir.) Avrupa'daki hareket, İngiltere'de olduğu gibi, demokraside, iktidara ihtilâlle gelmenin uygun olmadığını, kapitalistlerin şiddetli bir mücadele olmadan iktidarı terk edeceğini ve reformların muntazaman terakkümü ile vakti gelince sosyalist aleme kavuşulacağını mı beyan edecekti? Yoksa, kapitalist sistemin sınırsız taviz veremeyeceği, feci iktisadî buhranlara düşeceği ve nihayet emperyalist harplere gideceği hususunda karar mı verecekti? Hareket, şayet

ilk siyaseti kabul ederse, muhakkak ki ihtilâlci marksistleri kapitalistlerden daha büyük terakki düşmanı telâkki edecekti. Bununla beraber, şayet, solun ikazlarını dikkate alırsa, uzun ve şiddetli bir kavga için hazırlanacaktı ve bu kavgada her iki taraf da birbirine aman tanımayacaktı.

Çünkü, sola göre, şayet sosyalizmin kapitalist demokrasi içinde kaydedeceği ilerleme, hâkim sınıfın mülkiyet hakkına meydan okursa, o sınıf, kendi servet ve imtiyazlarından vazgeçmek yerine işçilerin güçlükle elde etmiş oldukları demokratik haklara son vermeye daha mütemayil olacaktı. Keza, şayet işçi sınıfı, iktidarı tamamen kanunî faaliyet ve genel oy ile değiştirme ihtimaline kaderini bağlayacak olursa, harp veya iktisadî buhran gibi olaylar, iktidarı ele geçirme fırsatı verdiği zaman kendisini lidersiz ve âciz bir durumda bulacaktı. Marksistlere göre, Bernstein ve taraftarları, kapitalizmin, bilhassa tröstlerin gelişmesi ile, mahiyetini tamamen değiştireceği hayaline kapılmak suretiyle işçi hareketini felâkete sürüklemekteydiler.

Bununla beraber marksistlerin kendileri hiçbir şekilde birleşmiş değillerdi. Bunların bir kısmı uyuşmaz bir ihtilâlci davranışa sahiptiler ve Rosa Luxemburg ve daha genç Liebknecht gibi sonradan Alman Komünist Partisi'nin öncüsü Spartakus Derneği'nin (Spartacist League) kurucuları olmuşlardı. Büyük bir kısmı, ileri gelen marksist teorisyenlerden olan ve başlangıçta Bernstein'in kuvvetli bir rakibi iken, sonradan, komünizme düşmanlığı dolayısiyle «revizyonist» gruba sürüklenen Karl Kautsky'i takip etmişlerdi

Marksizme nominal bağlılığına rağmen, Sosyal Demokrat Parti birbiriyle çekişen iki gruba bölünmüştü. Sağ kanat Alman emperyalizmini açıkça destekle mekteydi ve bu davranışını, Shaw'un İngiliz - Boer harbini tasvip etmesine benzeyen bir gerekçeye dayandırıyordu ve zaman zaman medeniyet götürme görevi dolayısiyle en hararetli şekilde vatan methiyelerine kapılıyordu. Orta kanat pratik reformlar ve felsefî soyutlamalar ile o kadar meşguldü ki, günlük gelişmelerin realist görüş açısını kaybetmemişti ve 1914 harbinin patlamasıyla ilgili olarak, neredeyse ihtilâf olmadığını, zira ileri gelen devlet adamlarının sulh istedikleri hususunda dünyaya teminat verdiklerini ileri sürüyordu. Her ne kadar Marx ve Parti geleneklerine halâ bol atıflar yapılıyor idiyse de, her iki grup da Alman İmparatorluğu'nun politik meselelerine o kadar dalmışlardı ki, Reich'in nereye yöneldiğinden pek haberdar değillerdi.

Parti içindeki radikal unsurlar, partinin, militarizme karşı olan ge-

leneksel sosyalist muhalefeti hatırlamasını ve yaklaşan harbe hazırlanmasını talep ettiklerinde, bunlar, sağ ve orta tarafından partinin sosyalizme doğru yaptığı mevcut önemli ilerlemeyi tehlikeye atan müfritler olmakla itham edilmişlerdi. Geniş teşkilâtı birçok gazetesi ve seçimlerdeki etkili oylarıyla dünyanın en büyük sosyalist hareketi olduğu doğruydu. Fakat, iç bünye zayıflıkları 1914 -18 harbi sırasında ve harbi hemen takip eden yıllarda, trajik bir şekilde ortaya çıkmıştı.

Mutediller ile ihtilâlciler arasındaki mücadelede, mutediller, İngiltere'de İşçi Partisi'nin Sosyal Demokratik Federasyon yerine Fabianların eline geçişiyle hemen hemen aynı olan sebeplerle galip gelmişlerdi. Alman kapitalizmi, tıpkı İngiltere'de olduğu gibi, bir genişleme ve refah devresinden geçmişti; ancak, devre daha kısa ve refah o kadar yüksek değildi. Bu gibi devrelerin karekteristiği, sosyalist hareketin mücadeleciliğini yitirip mevcut sistemle kompromi yollarını bulmaya çalışmasıdır.

Tabii ki, İngiliz İşçi Partisi ile Alman Sosyal Demokrat Partisi arasında önemli farklar vardır. Bunlardan birisi Alman Sosyal Demokratlarının birçok geleneksel marksist tekerlemeleri, liderlerinin pratik siyasetleriyle bunlar arasındaki ilginin kesilmesinden çok sonra dahi tekrarlamış olmalarına karşılık, marksizmin İngiltere'de önemsiz olmasıydı. İşçi Partisi hareketi radikalizm geleneğini, Bentham ve J.S. Mill'den almıştı. Böylece Fabianlar İşçi Partisi'ni kontrol altına almaya başlarken, zemini kendileri için hazır bulmuşlardı. Fakat, Almanya'da diğer birçok Avrupa devletlerinde olduğu gibi, marksizmin tesirini taşıyan başka insicamlı sosyalist felsefe yoktu. Onun için gerçekte liberal reformcu olanlar marksizmin muhalefeti olarak değil, düzelticisi olarak ortaya çıkmıştı. Bu paradoks, Almanya'da 1914 harbi yaklaşırken ve çıktığı sıralarda mevcut olan karışıklığın başlıca sebebiydi. Bir diğer sebep de milliyetçiliğin kuvvetli olmasıydı.

FRANSIZ İŞÇİ HAREKETİ

1871 yılında Paris Komünü'nün şiddetle bastırılması Fransız işçi sınıfı hareketini parçalamıştı. Hareketin liderlerinin bir çoğu Paris sokaklarında öldürülmüş, hapsedilmiş yahut da yurt dışına sürülmüşlerdi. İhtilâli takip eden terör içinde işçi sendikalarını veya sosyalist teşkilâtları yaşatmak imkânsızdı. Bununla beraber, işçi hareketi, bu gerilemeden 1848 Haziranındakine nazaran daha çabuk kurtulmuştu. Birkaç yıl içinde sendika faaliyetleri tekrar canlanmıştı.

Bu gelişme, önce gazeteci Barbaret'in liderliği altında meydana gelmişti. Barbaret, sendikaların sınaî barışı kuracağına, eğitim merkezi, iş ve işçi bulma kurumu olarak hizmet edeceğine ve nihayet servetlerdeki aşırılıkları ortadan kaldıracak kooperatif atelyelerin kurulmasını sağlayacağına inanıyordu. 1876 ya kadar sendikaların birçoğu teşkilâtlandırılmış - bunlar, Fransız işçileri tarafından bir Proudhonist doktrin olan müstehlik ve müstahsil kooperatifleri fikrinin desteklenmesinden faydalanmışlardı - ve Paris'te dörtyüzden fazla delegenin iştirak ettiği merkezî bir kongrenin toplanması temin olunmuştu. Barbaret gayretlerinden memnun kalmış olmalıydı; zira, sözü edilen kongre, mevcut bir avuç sosyalisti dikkate almayı reddederek, grevlere karşı resmen vaziyet almış ve endüstride ahengin lüzumunu teyit etmişti.

Bununla beraber, Barbaret'in başarısı kısa ömürlü olmuştu. Bir sosyalist çekirdek kadro - birçoğu Enternasyonalin eski üyelerindendi komün olayından sonraki güç devreyi sağ sâlim atlatmaya muvaffak

olmuştu. Bunlar 1877 yılında Jules Guesde tarafından birleştirilmişlerdi. Guesde, İsviçre'de sürgünde iken marksistlerle sıkı temas kurmuştu. Fransa'ya dönünce «Eşitlik» ismini taşıyan haftalık bir gazete çıkartmağa başlamıştı. Gazete daha başlangıçtan itibaren, iktidara gelip sosyalist bir toplum kurmak gayesini güden bir proleter partisinin kurulmasını müdafaa etmişti.

Guesde ve arkadaşlarının yaptıkları sokak gösterilerinin ve Proudhonist hareketin, işçilerin durumlarını iyileştirme meselesinde pek başarı elde edememesi sayesinde, bir sosyalist parti kurulması fikri gittikçe kuvvetlenen bir destek bulmuştu. 1879 yılında Üçüncü Sendikalar Kongresi Marsilya'da toplandığı zaman, sosyalistler çoğunlukta bulunuyordu. Guesde kongreden bir sene önce, Paris'te bir Enternasyonal İşçi Konferansı toplamaya teşebbüs suçuyla hapse atılmıştı ve Marsilya'da kongreden geçen bir karara göre bu «işçi sınıfının, kurtuluşunu kendisinden başka hiç kimseden beklenmemesi gerektiğini» göstermekteydi. Bu itibarla, işçi sınıfı kendi malı olan bir parti kurmalı, toprağın, fabrikaların ve kamu hizmetleri müesseselerinin mülkiyetini kollektifleştirmek için mücadele etmeliydi.

Kooperasyon ve uzlaşma taraftarları mağlup edildikten sonra, sosyalistler kendi aralarında ihtilâfa düşmüşlerdi. Herşeyden önce, parlâmenter politikadan hiçbirşey elde edilemiyeceğini - parlâmenter politikanın bozulma, kompromi ve aptallığa yol açtığını söylüyorlardı - kapitalizm ve devletin ikiz tiranlığına ancak şiddetli ve neticeye yönelmiş bir ayaklanmanın son verebileceğini ısrarla iddia eden bir anarşist kanat vardı. Anarşistlere göre, diğer türlü sosyalist faaliyetler sadece, işçilerin ihtilâlci gayretlerini dağıtacaktı. Direkt tesirden ziyade endirekt tesirde bulunmasına rağmen, anarşizm, bir nesil boyunca işçilerin fikirlerine hâkim olan Proudhon'un doktrinine kâfi derecede benzememekteydi. Zira, işçi sınıfının normal siyasî tedbirlere güveni olmayan grubunda, yankı uyandırmıştı. Örneğin 1883 te maden ocağı bölgelerinde çıkan bir seri karışıklıktan sonra altmışaltı anarşist mahkemeye verilmişti. Bunlardan birisi Rusya'dan sürülen ve en güzel tarihî ve felsefî etüdlerini kaleme alarak anarşizm hareketinde kırk yıldan daha fazla bir süre önemli rol oynayan Prens Peter Kropotkin idi.

Anarşistler haricinde iki ayrı önemli grup daha vardı ve bu bölünme de diğer sosyalist ülkelerdeki gibiydi. 1882 yılında St. Etienne'de yapılan kongrede, Jules Guesde idaresindeki ihtilâlciler Paul Brousse başkanlığındaki reformcu kanattan ayrılmış ve Fransız İşçi Partisi'ni kurmuşlardı; reformcular ise, Fransız Sosyalist İşçi Partisi ismini be-

nimsemişlerdi.

Guesde, reformların değerine pek inanmıyordu. Ona göre kapitalizm devam ettiği sürece reformların muhafaza edileceği veya hâkim sınıfça uygun görüldüğü zaman geri alınmayacağı hususlarında hiçbir garanti yoktu. Sosyalistler millî ve mahallî seçimlere katılmalıydılar; çünkü, bu seçimler geniş bir propaganda fırsatı temin etmekteydi. Yoksa gaye Parlâmento'da sandalye kazanmak değildi. Parti'nin tüzüğünde belirtildiği gibi sosyalistlerin rolü, «bir nev'i yeni isimler kaydeden veya talimat veren çavuş» vazifesi görmek ve iktidarı, vukuu kaçınılmaz buhranlarda ele geçirmek için kütleleri hazırlamaktı..

Brousse taraftarları ise, tam aksine, İngiltere'de Fabianlar ve Almanya'da Bernsteincıların takip etmiş oldukları yolu tercih etmişlerdi. Onlar seçim faaliyetleri üzerine eğilmenin lüzumlu olduğuna kaniydiler. Belediye veya Vilâyet Encümenleri veya Millet Meclisi'ndeki temsilcileri vasıtasıyla, partinin arzu ettiği âcil reformları, diğer grupları ikna ederek yahut onlara nüfuz etmek suretiyle gerçekleştirmek istiyorlardı. Disiplinli bir teşkilâta sahip ihtilâlci marksistlerin aksine, reformcular, mahallî teşkilâtlarına oldukça geniş hareket sahası bırakmışlardı ve bunlar hiç olmazsa en elementer sosyalist prensiplere bağlı olmak şartı ile, her çeşit insanı partiye almaya hazırdılar. Ancak, bu durum dahi içteki bölünmeyi önliyememiş ve 1890 yılında Allemane'nin liderliğinde bir grup, Broussecıların oy toplamaya çok önem verip sosyalist gösterileri pek az dikkate aldıkları gerekçesiyle, yeni bir parti kurmak üzere ayrılmıştı.

İşçi sınıfı hareketinin bu dört ayrı grubuna ilâveten tesirleri olan bazı gruplar daha vardı. Bunlardan ilki, Merkezî İhtilâl Komitesi idi ve tecrübeli ihtilâlci August Blanqui'nin eski yardımcı ve taraftarlarından teşekkül etmekteydi. Bu grup şu veya bu şekilde 1904 yılına kadar yaşamış ve genç üyeleri marksistler tarafından elde edilmişti. İhtiyarları ise, ki bunların birçoğu kendilerini 1848 ve 1871 de sokak barikatları teşkiline götüren sloganlardan kurtaramıyorlardı, işçi sınıfı hareketinin değişen havası ile teması kaybetmişlerdi. İkinci grup, Fabianlara benzer şekilde, tartışma çevresinden doğmuştu. Bu grup radikalizmde umduklarını bulamayıp, geniş bir tasvibe mazhar olacağını ümit ettikleri sosyal reform plânlarına dönen birçok bağımsız sosyalistten teşekkül etmekteydi. Millerand ve Jean Jaurès gibi bu gruba mensup bazı kimseler daha sonra Fransız politik hayatında önemli rol oynamışlardı.

Her biri, Fransız işçilerine liderlik yapmak için gerekli kabiliyet ve

görüşlerin sadece kendilerinde bulunduğunu iddiasında olan bu kadar çeşitli teşkilâtın faaliyetinden doğan karışıklık, sendika faaliyetlerini, grup ihtilâfları ve aynı endüstri ve bölgede farklı partilere bağlı rakip grupların mevcudiyeti dolayısiyle, tabii ki, kösteklenmekteydi. Fakat, Fransız endüstri ve ticareti geliştikçe ve işverenler bütün sendikalara karşı hasmane tutumlarında ısrar ettikçe, işçilerin sınaî mücadelede birlik olmasını sağlayacak bir Millî Sendikalar Federasyonu teşkili acilleşmişti. Bu Federasyon 1886 yılında Lyon Kongresinde kurulmakla beraber, çok sürmeden, Fransız İşçi Partisi'ndeki marksistlerin eline geçmişti. Bundan sonra artık birleşme ümidi kalmamıştı; zira, diğer sosyalist gruplar marksistlerin kontrolu altına giren Federasyon'a katılmak istemiyorlardı. Bu itibarla, 1884 yılında çıkan bir kanunla meşruiyetleri kabul edilen ve Fransa'nın her tarafına yayılmış iş ve işçi bulma kurumlarına dayanmakta olan paralel bir teşkilât yaratmaya yönelmişlerdi.

Bu iş ve işçi bulma kurumları resmî yardımlarla kurulmuş olmakla beraber, sür'atle işçi teminini sağlayan daireler olmaktan daha ileri gitmişlerdi. Mahallî sendika faaliyetleri, toplantılar ve eğitim işlerinin bir merkezi halini almışlardı. Çok sürmeden yeni İş ve İşçi Bulma Kurumları Federasyonu, mutedil Sosyalist İşçi Partisi'nden ayrılıp beraberinde en kabiliyetli sendika liderlerinin bazılarını sürükleyen Allemanistlerin eline geçmişti.

Daha bu rakip federasyonlar yeni yeni faaliyete başlarken, eski anarşist genel grev fikri, Fransız işçileri arasında destek bulmaya başlamıştı. Bunun için birçok sebep vardı. Anarsist ve bazı Blanqui taraftarlarının halâ hayal ettikleri geleneksel ayaklanma fikrinin başarı imkânı, artık realist görülmemekteydi. Uzun politik mücadele neticesinde zafere ulaşılacağı görüşü - sosyalistlerin görüsü idi - uzak bir ihtimaldi. Böylece, genel grev, işçilerin kendilerini kapitalist istismarından kurtarmakta kullanabilecekleri yegâne silâh olmaktaydı.

1888 yılında Sendikalar Federasyonu bu görüşü tasvip etmişti: üç yıl sonra da Allemanistler tarafından kabul edilmişti. Blanqui taraftarları görüsün programlarına pek alâ uygun olduğunu farketmislerdi. Sadece Marksistler itirazda bulunmuşlardı. Onlara göre, barışçı bir genel grev tahayyül etmek cocukluktu. İhtilâller mesruluk kisvesi altında başarılamazdı. İşciler zora başvurmaktan imtina etseler bile, işverenlerin, mevcudiyetlerini tehdit eden bir hareketi bastırmakta tereddüt edeceklerine dair bir işaret yoktu. Her halü kârda hayatî hiz-

metlerin durdurulması, işverenler acıkıncaya kadar, işçileri açlıktan öldüreccktı. İşçilerin böyle başarı şansı çok az bir teşebbüse girişebilmeleri için, daha başlangıçta, siyasî iktidarı elde etmelerini mümkün kılacak bir disiplin ve organizasyon seviyesine erişmiş olmaları lâzımdı.

Marksistlerin genel grevi reddetmeleri, sendikaların birçoğu ile aralarında erkenden bir açıklığın teşekkül etmesine yol açmıştı. Bunlar, 1892 yılında Sendikalar Federasyonu'ndan genel grevleri tasvip eden bir kararın çıkmasına mani olamamışlar ve teşkilâttan ayrılmışlardı. Bu tarihten sonra Federasyon - 1895 yılında Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu adını almıştı- bütün partilerden bağımsız olduğunu ve bir genel grevi desteklediğini ilân etmişti.

Müteakip birkaç yıl Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu ile İş ve İşçi Bulma Kurumları Federasyonu'nun siyasetleri müşterek bir istikamet takip etmiş ve nihayet bu iki teşkilât 1903 yılında yine Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu adı altında birleşmişlerdi. Bu sırada, 1901 yılında ölünceye kadar İş ve İşçi Bulma Kurumları Federasyonu'nun genel sekreterliğini yapmış olan Fernand Pelloutier sayesinde ve direk sınaî aksiyonla ihtilâle gidilmesi doktrin olarak bilindiği için sendikalizim geniş ölçüde desteklenmişti.

Sendikalistler anarşizm yönünde oldukça mesafe almışlardı. Başlangıçtaki şiddet aleyhtarlıklarını terketmişler, hatta sabotaicılığı tasvip etmeye kadar gitmişler ve genel grevlerin başarısının, işçilerin imkân ve disiplinlerinden ziyade, belirli bir hedefi olan azınlığın müteşebbis liderliğine bağlı olduğuna kanaat getirmişlerdi. Bunlar, liderlerince takip edilen reform ve sınıflar arasında işbirliği siyasetinde umdukları nı bulamayıp haval kırıklığına uğrayan önemli sayıda sosyalisti de kendi taraflarına çekmeğe muvaffak olmuşlardı.

Sendikalizm akımı, Millerand'ın faaliyetlerinden büyük bir hız almıştı. Haziran 1899 da Millerand, kralcılarla ruhbanların reaksiyonları - meshur Dreyfus davası bunun canlı misalidir - ile meşgul olan Waldeck - Rousseau'nun Muhafazakâr Hükümetinde Ticaret ve Endüstri Bakanlığı yapmaya razı olmustu. Kabine arkadaşlarından biri, 1871 yılında binlerce Komüncünün katledilmesinin sorumluluğunu taşıyan, meshur General Gallifet idi. Bu sıralarda sosyalistler Millet Meclisi'nde elliden fazla sandalyeye sahipti. Bunların önemli bir kısmı, ki çok defa mutedil bağımsız sosyalistler ve Broussistlerden teşekkül etmekteydi, Mille-

rand'ı destekliyordu. Hatta Jean Jaurès yeni bir teori formüle ederek, kapitalist düzenin bir geçiş devresine girdiğini, bu devrede proleterya ile burjuvazinin iktidarı paylaşacaklarını ve Fransız sosyalistlerinin Millerand'ın bakanlık kabulü kararını destekledikleri takdirde mantıklı bir istikamet almış olacaklarını ileri sürüyordu.

Ancak katı haliyle sosyalistlerin reform ve parlamenter politikaya karşı takınmaları gerekli tavır meselesini ortaya çıkaran bu tez, alternatif bir teze sahip olmayan marksistler ve Blanqui taraftarlarınca tartışma konusu yapılmıştı. Her ne kadar marksistler Millerand'ın - sonra diğer sosyalistlerin - sebebiyet verdiği, «ihanet»i milletlerarası işçi hareketine teşmil etmişlerse de, bizzat kendileri, seçim faaliyetleri ile meşgul olan reformcu kanat ve sendikalistlere kayan ihtilâlci kanat olarak ikiye bölünmüş bulunuyorlardı. Hatta ikincisi, Millerand'ın faaliyetlerinde, burjuva siyaseti içinde boş yere çırpınıp durmanın nihaî delillerini gören işçilerin infial ve sabırsızlıklarından yararlanmasını bilmişti.

Sendikalistler, toplumun birbiriyle harp eden iki sınıfa bölünmüş olduğunu ve işçilerin kaçınılmaz olarak kapitalist ekonomiyi ortadan kaldırma yollarını arayacağını söyleyen marksist doktrini kabul etmişlerdi. Onlar, işçileri müşterek menfaatleri dolayısiyle birleştiren sendikaları, siyasî partilerden daha istikrarlı bir teşkilât ünitesi olarak görüyorlardı; zira, siyasî partiler, sosyal menşeleri ve meslekleri biribirinden farklı insanlar arasında siyasî fikir vasıtasıyla ilişki kurmaya çalışmakta ve siyasî fikir, bu insanlar arasında yegâne bağ olmaktaydı. Siyasî partiler dağılmaya ve kısa ömürlü olmaya mahkûmdular. Sendikalar zanaatkâr sendikaları değil de endüstriyel sendikalar olmalıydı; çünkü, bu, işçiler arasındaki birliği kuvvetlendirecek ve grevler için harekete geçmelerinde yardımcı olacaktı. Sosyal ihtilâlin âleti genel grev, bazı fabrikalar, bölgeler ve endüstrilerin tümünde yapılacak bir seri grevle hazıralanmadan, müracaat edilmemeliydi. Bu grevler işverenler ile işçiler arasındaki temel zıtlığı meydana çıkarmak suretiyle aralarındaki açıklığı genişletecek ve aynı zamanda işçilere taktik ve organizasyon bakımından kıymetli dersler verecekti.

Kapitalist sınıfın yetkilerini kullanmak için müracaat ettiği yegâne alet devlet olduğuna göre - burada sendikalistler yine bir marksist veya anarşist argümanı ele almakta ve bunu kendi gayelerine adapte etmektedirler - o da aynı muameleye tâbi tutulacaktı. Lüzumlu olan imtiyazlar sokak gösterileri yani direkt aksiyon ile elde edilecekti. Sendi-

kalar sadece kuvvet ile temin edilen reformları kabul edecekti; kalanlar işçileri satın alma teşebbüsleri olup onların ihtilâlci ruhlarını körletmeye müsait oldukları için reddedilmeliydiler.

Benzer şekilde, milliyetçilik ve militarizm işçi sınıfını, diğer ülkeler deki kendilerini kurtarmak için mücadele eden yoldaşlarından ayırmakta idi. Bu itibarla sendikalistler, bütün harp hazırlıkları ve vatanseverlik propagandasına karşıydılar. Genel grev nihaî olarak başarıya ulaşınca, bütün özel mülkiyet ve sınıf farkları ortadan kalkacak ve sendikalar, bundan sonra, üretim ve bölüşümün idaresini ellerine alacaktı. Demiryolları gibi servisler en uygun millî koordinasyon kurumu olan Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu tarafından kontrol edilirken, mahallî iktisadî faaliyetler, bölgedeki bütün sendikaları temsil eden İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından düzenlenecekti. Böylece işçiler ilk defa olarak istihdam edildikleri teşebbüsün idaresine katılacaklardı. Merkezî otoriteye ve baskı vasıtasına olan ihtiyaç bir defa ortadan kalktıktan sonra politik devlete artık lüzum kalmıyacaktı. Serbest ve kooperatif toplulukta lâzım olacak sosyal disiplin, işçilerin kendilerince sağlanacaktı.

Sendikalistler istikbal hakkındaki düşüncelerinde hiçbir zaman bundan ileri gitmemişlerdi. Teferruatlı plânlar yapılmasına karşıydılar. Onlara göre, sistemi değiştirme ve yerine hangi müesseselerin kurulacağını tâyin etme işi onları kurması lâzım gelenlere bırakılmalıydı. Bununla beraber, felsefelerinde tek bir müşterek nokta vardı: Çoğunluk idaresini bir hayal kabul ediyorlar, «müessir kararlar ancak teşkilâtlı bir azınlık tarafından alınabilir,» diyorlardı. Şayet gayelerin gerçekleştirilmesi çoğunluğun tasvibine terkedilirse, sistem etkili bir şekilde çalışamazdı. Çoğunluk razı olursa, oy lüzumsuz olacak, razı olmazsa ilerlemeyi engelliyecekti.

Bu prensip sendikaların faaliyetleri için doğru idi. O sendikalar kapitalist düzende bütün işçi sınıfını peşinden sürüklemeyi hiçbir zaman ümit edemezdi. Bu itibarla, işçi sınıfı menfaatperestçe liderlik yapmamalı ve kendi çıkarı için işverenleri bertaraf etmeyi başarmalıydı. İhtilâl, herkes tarafından lüzumlu ve arzuya şayan olduğu anlaşılıncaya kadar bekletilemezdi.

İşçi hareketinin aktif liderleri olan sendikalistler haricinde, bir de sendika tarafından gösterilere istinad eden ve daha gelişmiş bir doktrin kurma imkânını arayan küçük bir entellektüel grup vardı. Bunların en tanınmışı Georges Sorel idi. Fransız işçileri üzerine hiç bir zaman direkt

tesirde bulunmamış olan Sorel, genel grev fikrinin, kapitalizmin ortadan kaldırılması için işçileri eğitmek ve yetiştirmek bakımından çok değerli olduğunda ısrar etmişti. Lâkin bu grevin vuku bulup bulmayacağı mesele teşkil etmiyordu: tıpkı öbür dünya (ebedî hayat) inancının Hıristiyanlığı devam ettirdiği gibi, genel grev fikri de işçilerin ruhlarındaki düşmanlığın devamını sağlayan bir mit vazifesi görecekti. Sorel'e göre, her büyük sosyal hareket, arzusunu fiiliyata yöneltmesine yardım edecek bir mite sahip idi. İşçiler yıllarca sonraki grevi göz önünde bulundurdukça, kapitalizme karşı mücadele, ateşli hâlini muhafaza edecekti. Bu argümanın yanında önemli ölçüde soyut ve mistik ahlâki mütalâalar vardı.

Sorel'in fikirlerinin bazıları, kaba haliyle, şüphesiz sendika mensupları arasında yayılmıştı; ancak, Sorel'in kendisi gittikçe reaksiyonerleşmişti. Birçok sene sonra Mussolini, İtalya'da faşizmin siyasî akidelerini teşkil eden düzensiz ve gayrı vazıh mütalâaları ortaya koyarken, Sorel'den öğrendiklerinin birçoğunu bir araya getirmişti. Sorel'i cezbeden husus sendikalizmin katastrofik yönü idi. O, insanların, kendilerini bir kahramanlığa vakfettikleri zaman, çevre değiştirme halinde olduğundan daha büyük bir serbestiye kavuşacaklarına inanıyordu. İnsanlar ancak ahlâkî ve fizikî şiddeti, sosyal anlaşmaları sükunetle gözlemleme yerine ikame ettikleri zaman, kendilerini ifade etmiş olacaklardı.

Sendikalistler, kapitalizme karşı giriştikleri sınaî gerilla harbine dikkatlerini teksif ederken, çeşitli sosyalist gruplar yavaş yavaş birbirlerine yaklaşıyorlardı. 1905 yılında, kısmen diğer ülkelerdeki yoldaşlarının, kısmen de Jaurès'in gayretleriyle, bunlar, Birleşmiş Sosyalist Parti'yi kurmuşlardı. Müteakip yıl, parti, hemen hemen 900.000 oy toplamış ve ellibir milletvekili çıkarmıştı. Sekiz yıl içinde kazandığı oy miktarını 1.400.000 ve milletvekili sayısını ise yüzüçe yükseltmişti. Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu kendilerine bağlamak için bazı teşebbüslerde bulunmuşlarsa da, sendikalar direkt politik bağlardan uzak kalmakta ısrar etmişlerdi.

Sosyalist Parti ismen birleşik olmasına rağmen gerçekte, Almanya'daki Sosyalist Parti gibi, muhtelif unsurlara bölünmüştü. Liderlerinin bazıları Millerand'ın izinde yürüdükleri için partiden atılmış olan müteddiller, sosyalistlerin parlâmento seçimlerinde verecekleri oylara karşılık olarak birkaç reform getirmeyi kabul eden herhangi bir partiyle işbirliği yapmak istiyorlardı. Ortodoks marksistler, Anayasa çerçevesinde faaliyete bulunmaya ikna edilmiş olmalarına rağmen, böyle bir işbir-

liğini prensip meselesi yaparak reddediyorlardı. Gustave Hervé idaresindeki üçüncü grup, sendikalist doktrinden çok etkilenmişti. Parti'nin başında Jaurès bulunuyordu. Jaurès, bu üç ayrı grubu huzursuz bir ittifak içinde ve sosyal reform, anti - militarizm, devlet monopolleri ve Almanlara karşı düşmanlık yerine dostluk gösterilmesi - harb çıktığı zaman öldürülmesinin sebebi buydu - esasları dahilinde bir arada tutmaya çalışıyordu.

Harp başladığı zaman sosyalistlerle sendikalistler arasındaki açıklık kapanmamıştı ve harp yıllarının tecrübeleri işçi hareketi içinde yeni ve daha şiddetli ayrılıklar doğuracaktı. Bununla beraber, sendikalistler genel grevi hiçbir zaman sahneye çıkarmamışlar ve tedricen daha az şiddetli metodlara kaymışlar ve sosyalist teoriye önemli katkıda bulunmuşlardı. Üzerlerine mühim etkide bulundukları İngiliz lonca sosyalistleri gibi, bunlar da bürokratik devlet sosyalizminin kifayetsizliğine ve tehlikesine dikkati çekmişler ve sendikaların, gerek sınıf kavgasının bir aleti, gerekse müstakbel iktisadî demokrasinin etrafında inşa edilebileceği bir nüve olarak taşıdığı potansiyel değeri göstermeye çalışmışlardı Bu son doktrin A.B.D. deki Dünya Sanayi İşçileri doktrinine paralel idi. İşçi sınıfına önderlik yapacak militan bir azınlığa ve işçilerin, şehirliler değil, üreticiler olarak temsil edilmesine olan ihtiyacı tebarüz ettirmişlerdi. Sonra, partilerinin, kendilerini dâvalarına vakfetmiş ihtilâlcilerin öncü kolu olması, ve hükümet etme vasıtası olarak merkezî parlâmentonun yerini bir Sovyetler - işçi meclisleri - hiyerarşisinin alması şeklindeki komünist inancını daha o zamandan ortaya koymuşlardı.

LENİN VE BOLŞEVİKLER

Ondokuzuncu asır boyunca Avrupa'daki her liberal ve demokrasi taraftarı kimse Çarlık Rusya'sını gericiliğin müdafii telâkki etmiş ve her otokrat da Çar'a, askerleriyle sallantıda olan rejimleri destekleyebilecek tabii bir müttefik nazarıyla bakmıştı. Başarı elde edemeyen mükerrer Polanya isyanları lehine yaygın bir sempati vardı. Batı'ya göre, Rusya, medeniyetin kenarında duran barbar bir istibdat idaresi idi. 1861 yılına kadar serfler halâ efendilerinin kölesi durumundaydılar. Bu tarihten sonra, serbest köylüler toprak sahipleri ve tefeciler tarafından sömürülmüşler ve millî ve ırkî azınlıklar birbirlerine karşı kışkırtılmışlardı. Asrın sonuna kadar önemli bir sınaî gelişme olmamıştı. Çar ve ona bağlı aristokrasinin iradesine itaat edilmesini temin için, geniş bir bürokrasi ve casus ordusu kurulmuştu. Tenkit, yurt dışına sürülme, Sibirya'ya gönderilme veya darağacıyla cezalandırılmaktaydı. Politik veya fikrî hürriyet hemen hemen yok gibiydi.

Bu geri ve harap imparatorlukta, etkili ve teşkilâtlı bir muhalefet, sadece bir kaynaktan beklenebilirdi: Aydınlar sınıfı. Sık sık tekerrür eden köylü ayaklanmalarının olduğu doğruydu; fakat, bunlar, genellikle, mahalli ve spontane olup, umumî bir ayaklanmaya intikallerini sağlayacak unsurlar, tahammül edilmez bir sefalet içinde bulunan insanların kinleri haricinde, mevcut değildi.

Bununla beraber aydın zümre, Batı Almanya'daki fikir ve olaylar-

dan kuvvetli bir şekilde etkilenmişti. Talebeler, yazarlar, şairler ve bazı genç subaylar, Batı'yı bilhassa Alman ve Fransız edebiyat ve felsefesini incelemişlerdi. Bunlar, içinde yaşadıkları sefalet ve despotluk sistemini, Rus sınırları ötesinde bulunan hürriyetle karşılaştırmakta güçlük çekmiyorlardı.

İçlerinden Bakunin ve Kropotkin gibi bazıları, milletlerarası ihtilâlci hareketlerde tanınmış simalar hâline gelmişlerdi. Rusya'da kalanlar devamlı olarak polis tazyiki altındaydı. Bütün zekâ ve cesaretlerine rağmen kütle desteğinden mahrum, tecrit edilmiş küçük bir grup olarak kaldıkları sürece pek az başarı elde edeceklerdi. 1873 te Çar, yurt dışındaki yüzlerce talebeyi geri çağırdığı zaman, aydınlar, «halka gitmek» onlarla birlikte yaşayıp Batı'dan öğrendikleri yeni fikirleri onlara öğretmeye çalışmak fırsatını bulmuşlardı. Fakat, bu faaliyetler pek fazla başarı sağlamamıştı. Halk, bu politik misyonerlerin neden bahsettiklerini anlamakta güçlük çekmişti. Çar'ın polisleri de bunların propagandasını gerçek bir tehlike haline gelmeden önlemek için, binlercesini tevkif etmişti.

Çarlık otoritelerine yöneltilebilecek geniş çapta halk hareketi olmayınca, Norodnikler (tam tercümesi Halk Partisi) yâni ihtilâlciler arzu ettikleri değişiklikleri gerçekleştirebilmek için tekrar tertip ve tethişe dönmüşlerdi. Anarşist doktrinin hâkimiyeti altındaydılar ve Bakunin'in şiddet inancını tatbikata intikal ettirmeye çalışıyorlardı. Bir seri suikast ve siyasî cinayetler nihayet 1881 de Çar II. Aleksander'in öldürülmesiyle zirveye ulaşmıştı. Fakat, bu olay genel bir ayaklanmaya yol açmamıştı. Tethişçiler iyimser bir şekilde isyan ummuşlardı; ancak bunun için hiçbir hazırlıkta bulunmamışlardı. Beklenenin aksine, olay, demokrasi taraftarları ve her çeşit sosyalistlere karşı yeni bir baskı kampanyasına yol açmıştı.

Rastgele şiddetin, tıpkı sulh ve sükûn içinde yapılan propaganda gibi, Çarlık rejimini yıkamayacağı anlaşılmıştı. Lâkin Norodniklerin çoğu bundan sonra ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Onlar toplumun belirli bir şekle göre gelişeceğine inanıyorlardı ve tarihin sınıf kavgaları değil, seçkin şahsiyetlerin kahramanlıklarıyla yaratılmış olduğu kanaatindeydiler. Rusya'da tesadüfen ortaya çıkmış olan kapitalizmin istikbali yoktu. Buradan, küçük ve iyi teşkilâtlanmamış proleterya sınıfının yegâne ihtilâlci unsurlar olan aydınlar ve köylülerce ihmal edilebileceği sonucu çıkmaktaydı. Norodniklere göre, sosyalizm, sonunda geleneksel köylü toplumu üzerine inşa edilecekti. Bu durumun, geniş bir

köylü kütlesinin asırlarca, mutlak merkezi otoriteye hizmet eden bir bürokrasi tarafından idare edilmiş olduğu bir ülkede, anlaşılması güç değildi. Tabii olarak, Norodnikler, rejimin ileri gelen şahsiyetlerini ber taraf etmek suretiyle köylülerin özgürlüğe kavuşabileceklerine inanıyorlardı. Köylülerden teşekkül eden bir devlette, sosyalizm kurulmadan önce karşılaşılması mukadder güçlüklerin - Marx'ı Rusya'da başarılı bir ihtilâl yapılabileceği hususunda şüpheye düşürmüş olan güçlükler - farkındaydılar ve onun için, sosyalizmi, Batı Avrupa'dan farklı olarak şehirli işçiler yerine köylülere dayandırmak suretiyle, bu güçlüklerden kurtulmaya çalışmışlardı.

Ancak, Norodnik hareketinin bir bölümü, bu politikanın çıkmaza gittiğini görmüş ve marksizme dönmüştü. Marksistler 1883 yılında Plekhanov'un liderliğinde «İşçileri Kurtarma Derneği» ni (Society for the Emancipation of Labour) kurmuşlar ve diğer Norodniklerle derhal ihtilâfa düşmüşlerdi. Bunlar, kapitalizmin Rusya'da hâli hazırda, tam bir şekilde mevcut bulunduğunu, ihtilâlcilerin vazifelerinin kapitalizmin gelişmesini durdurmak değil, onun yarattığı ve gittikçe büyümekte olan işçi sınıfına liderlik etmek olduğunu ve köylü topluluğunu - ki, bunlar zengin çiftçilerin hâkimiyeti altındaydılar - sosyalizmin nüvesi telakki etmenin aptallıktan başka bir şey olmadığını ısrarla belirtiyorlardı. Bu ilk marksistler, Rusya'da cari kuvvetleri Norodniklerden daha iyi anlamış olmakla beraber, ümit bağladıkları proleterler arasında pek az pratik faaliyet göstermişlerdi. Çalışmaları hemen hemen tamamen etüd çevrelerinin teşkiline hasredilmişti ve 1880 lerdeki grev dalgasında hiç bir rol oynamamışlardı.

Marksist çevreye mensup genç ihtilâlciler arasında, Lenin takma adını taşıyan Vladimir İlyich Ulyanov da vardı. 1870 yılında Simbirsk şehrinde doğmuş olan Lenin, bir okul müfettişinin oğluydu. Kardeşi, Çar'ın öldürülmesinde suç ortaklığı yaptığı iddiasıyla asılmış ve kendisi de müfsit faaliyetleri dolayısiyle Kazan Üniversitesi'nden atılmıştı. Lenin, 1893 yılında St. Petersburg'a geldiğinde, marksizmi yakından tanıyordu ve iki sene içinde şehirdeki bütün marksistleri «Mücadele Derneği» (League of Struggle) altında toplamaya muaffak olmuştu. Mücadele Derneği Rusya'da saf bir propagandadan işçi sınıfı arasında tahrikler yapmaya başlayan ve sosyalist felsefe ile sefalet içindeki işçi sınıfının âcil talepleri arasında köprü kuran ilk teşkilâttı. Dernek, birçok üyeleri tevkif edilmiş olmakla beraber bir sürü önemli grev hazırlamaya ve Rusya'nın birçok bölgelerinde benzeri grupların teşekkülünü teş-

vik etmeğe muvaffak olmuştu. Lâkin bu grupları tek bir parti haline getirmek mümkün olmamıştı. Bu gaye ile 1898 yılında Minsk'te toplanan Kongreye yalnız dokuz delege iştirak etmiş ve bunlar da kısa bir süre sonra tevkif edilmişlerdi. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Russian Social Democratic Labour Party) sadece ismen kurulabilmişti.

Müteakip birkaç yıl marksistler yavaş bir ilerleme kaydetmişlerdi. Bir yandan Norodniklerin nüfuzunu kırmaya çalışırken, diğer yandan da, yeni bir eğilime karşı mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Yeni eğilim, «İktisatçılar» adıyla tanınan bir grup tarafından ortaya konulmuştu. İşçilerin, gayretlerini işverenlere karşı girişecekleri iktisadî mücadeleye teksif etmeleri gerektiğini ve siyasî meselelerle uğraşmayı liberaller ve demokratlara bırakmaları icap ettiğini ifade eden İktisatçılar işçilere ait bağımsız bir parti kurulması fikrine karşı, İngilteredeki argümanları, daha da ileri giderek, müdafaa ediyorlardı. İngiliz işçi sınıfı kendisine ait bir parti teşkil etmekle çok şey kazanmak durumundaydı ama, onlar Anayasa düzenine dayanan bir hükûmet idaresinde yaşamaktaydı. Halbuki Rusya'da proleterya en temel haklardan dahi mahrumdu ve Lenin'e göre, gayri meşru ihtilâlci metodları benimsemekle kaybedecek hiçbirşeyleri yoktu.

Lâkin, Lenin Sibirya'da sürgünde idi ve istikbale ait plânlar kurmaktan fazla birşey yapmıyordu. İşte bu devrede, Lenin gizli bir marksist gazete çıkarmayı düşünmüştü. Gazete geniş bir sahaya yayılacak ve dağınık halde bulunan marksist gruplar için bir mihrak teşkil edecekti. Aynı zamanda, Norodnikler ve İktisatcılar ile aralarında mevcut ihtilâfta temel silâh vazifesi görecekti. Sibirya'dan dönmesi için müsaade çıkar çıkmaz, Lenin, «Iskra» (Kıvılcım) adını verdiği gazetesini çıkarabilmek gayesiyle Rusya'yı terketmişti. Gazetenin ilk nüshası Aralık 1900 de çıkmıştı.

O sıralarda, Rusya'da, üç milyona yakın endüstri işçisi vardı ve bunlar halâ nüfusun küçük bir oranını teşkil etmekteydi. Ancak, memleketin en militan ve ahenkli ihtilâlci kuvvetinin proleterya olduğu görüşünde ısrar eden marksistlerin, bu görüşlerinde haklı oldukları açığa çıkmıştı. Ciddi bir ticarî buhran devresi olan yirminci asrın ilk üç yılında, yüzlerce, binlerce işçi grevlere katılmıştı.

Genellikle marksistlerin liderlik etmiş olduğu bu grevlerde işçiler, iktisadî olanların yanında siyasî taleplerde de bulunmuşlardı. İhtilâlci hareket tedricen yayılıyordu; fakat, halâ bu bölgesel grevleri birbirine

bağlayacak veya protelerya ve köylüler arasında müşterek düşmanları çarlık rejimine karşı gelişmekte olan ittifaka müessir bir liderlik sağlayacak teşkilâtlı bir parti mevcut değildi.

Böyle bir parti kurulmadan önce, partinin yapısı ve prensipleri hakkında anlaşmaya varılması gerekmekteydi. «Iskra» sütunlarında ve «Ne yapılmalıdır?» adlı kitabında, Lenin, Rus Sosyal Demokrat İşçi Parti'nin işçiler kendiliklerinden sosyalist fikirleri kabul edinceye kadar, sakin sakin beklemekle iktifa edemiyeceğini ısrarla belirtmekteydi. Tam aksine, proleteryayı sebatla zafere ulaştırmaya muktedir profesyonel ihtilâlcilerden kurulu, disiplinli bir parti hâline gelmeliydi. Lenin, temel Anayasa hakları Çar'dan alındıktan sonra parlamenter muhalefet teşkil edecek bir reformcular partisi istemiyordu. Ona göre, baskı altında olan ve istismar edilen kütlelerin müdafaasını yapmak, köylülere, millî ve ırkî azınlıklara önderlik etmek, Rus işçi sınıfına düşen bir görevdi.

Ancak, «Iskra» vasıtasıyla temin edilen büyük etkiye rağmen, Lenin'in görüşleri sosyalist bir parti kurmak isteyenlerin hepsi tarafından paylaşılmamakta idi. 1903 yılında Brüksel ve sonra da Londra'da birer parti kongresi toplandığı zaman - partinin ilk kongresi çeşitli sebepler dolayisiyle Rusya'da toplanamamıştı - parti içindeki başlıca görüş ayrılıkları, partinin idaresi ve programı üzerinde cereyan eden şiddetli tartışmalarda ifadesini bulmuştu. Mevcut kırküç delegenin sadece yirmidördü tam manâsı ile Lenin'i destekliyordu. Kalanlar, müterediddit mutediller veya üç delegeden müteşekkil İktisatçılar grubu ve beş delegeden kurulu Yahudi Cemaat Birliği (Jewish Bund) olmak üzere Lenin tarafından «Iskra» da müdafaa edilen siyasetin açık muarızları teşkil etmekteydi.

Bununla beraber, hararetli bir tartışmadan sonra, Lenin, kendi hazırladığı parti programını kabul ettirmeğe muvaffak olmuştu. Bu, Sosyal Demokratları, hiç olmazsa kâğıt üzerinde, birinci olarak, demokratik cumhuriyet, ikinci olarak proleterya diktatörlüğü için mücadeleye itmişti. Fakat, Lenin'e göre, mesele teşkil eden husus delegelerin genel bir gaye listesi kabul etmek arzusunda olmaları değildi. İktidarı ele geçirmek için kuracakları partinin mahiyeti ihtilâlin sebebine olan inançlarının samimiyetine bir delil teşkil edecekti. İşte kongrede bölünmelere yol açan husus bu idi.

Rus marksistlerinin en ileri gelenlerinden birisi olan Martov, partinin gayeleri ile mutabık herkesin, aktif bir şekilde partiye hizmet et-

mek istemeseler dahi, partiye kabul edilmesini istiyordu. O, her sempatizana açık ve Batı Avrupa'daki sosyalist partiler gibi çalışan, gevşek bir demokratik teşkilât olmasına taraftardı. Ancak, Lenin, parti üyeliğinin bir memuriyet olduğunda, gerçek bir ihtilâlcinin bütün kalbi ile kendisini partiye vermesi ve bunun sonucu olarak sert bir disiplini kabul etmesi gerektiğinde ısrar etmekteydi. Ona göre, bunlar haricinhiçbirşey partinin, Rusya'da karşılaştığı gibi, tethiş ve gayrı meşruluk altında hayatını devam ettirmesini ve ihtilâl karışıklığı içinde nihaî zafere ulaşmasını garanti edemezdi. Partinin en yüksek organı olan kongreler arasında, parti üyeleri, seçimle kurulan Merkez Komitesi'nin emirlerini yerine getirmek zorundaydılar. Buhran anlarında, Batı'daki meşru partilerde olduğu gibi, bütün üyelerin fikrini almaya ne zaman ne de fırsat olacaktı. Şayet Martov'un teklifi benimsenirse, bu, partiye karışıklıktan başka birşey getirmiyecek ve parti, onu yıkacak her türlü ayak takımına açık hale gelecekti. Mesele oya konunca Lenin mağlup olmuştu. Fakat, bu mağlubiyet dâvayı halledememişti; zira, İktisatçılar ve Yahudi Cemaat Birliği mensupları bir başka mesele dolayısiyle kongreden çekilmişlerdi. Bu, dengeyi bir defa daha Lenin lehine çevirmiş ve yapılan seçimlerde Merkez Komitesi ile Iskra'nın yazı işleri kurulunaLenin taraftarları seçilmişti. Bu iki meselenin oylanmasından sonra, partinin rakip grupları, o günden beri taşımakta oldukları isimleri almışlardı. Çoğunluk Rusça «bolshınstvo» kelimesinden gelen Bolşevikler ismini, azınlık yani Martov'un grubu ise Menşevikler adını almıştı.

Londra Kongresi'ndeki oylama, ihtilâfı bir grup veya diğeri lehine halletmeye çok yaklasmıştı ve bu resmî meselede bir defa bölünme olduktan sonra, iki parti birçok temel sorunda daima anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Bolşevikler Londra'da sağladıkları üstünlüğü devam ettirememislerdi. Birkaç kilit şahsiveti özellikle Plekhanov'u elde eden Menşevikler, hem Iskra hem de Merkez Komitesini kontrol altına almışlardı. Bunun verine Bolşevikler, yeni bir gazete cıkarmaya baslamışlar ve kendi taraftarlarını teskilâtlandırmak üzere bir merkez organ vücuda getirmislerdi. Yâni, 1905 Rus ihtilâli arifesinde ismen birlesik, fakat gerçekte herbiri avrı teskilât ve sivasete sahip ve isci sınıfı liderliğinin sadece kendisine ait olduğunu iddia eden iki ayrı grup vardı.

1905 ihtilâli hiç kimse tarafından plânlanmamıstı. İhtilâl Rus-Japon harbindeki feci mağlubiyetler ve ciddi iktisadî depresyonun mahsulüydü. Harbin gereği gibi idare edilememesi ve Rus ordusunun korkunç zayiatlarından doğan infial, birçoğu Bolşevikler tarafından idare

edilmiş olan grevlere yol açmıştı. 9 Ocak 1905 te Çar'a bir dilekçe vermek üzere bir işçi alayı St. Petersburg'daki Kışlık Saray'a (Winter Palace) doğru yürümüştü. Konuşma ve teşkilâtlanma hürriyeti, kurucu meclisin toplantıya çağırılması, Kilise ve devlet'in birbirinden ayrılması, köylülere toprak verilmesi ve Japonya ile barış yapılmasını istiyorlardı. Nikola II, bu isteği polis ve askerlere ateş emri vermekle cevaplandırmış ve en az bin işçi öldürülmüştü.

Bu katliam Rusya'nın her tarafındaki karışıklıklara bir başlangıç teşkil etmişti. Sadece Ocak ayında beşyüz binden fazla işçi, greve gitmiş ve grevler, ayaklanmalar ve büyük şehirlerdeki sokak kavgaları birkaç ay devam etmişti. Köylüler birbiri arkasından bölge bölge ayaklanıp evleri yıkmış ve efendilerinin topraklarına el koymuşlardı. Haziran ayında, savaş gemisi «Potemkin» deki denizciler isyan ederek Romanya'ya gitmişlerdi. İhtilâl hareketi sür'atle yayılmaktaydı.

Fakat nasıl bir ihtilâldi bu? 1905 yılında ayrı ayrı kongre yaptıkları zaman, Menşevik ve Bolşevikler, bu suale farklı cevaplar vermişlerdi. Menşeviklere göre, liberal-demokratik bir ihtilâldi ve bundan dolayı da işçiler değil liberal ve demokratlar tarafından idare edilmeliydi. Proleterya çekingen davranmalı ve ifrata kaçan taleplerden sakınmalıydı; aksi halde orta sınıfın ihtilâlden tamamen çekilmesine sebep olabilirdi. İktisaden geri kalmış olan Rusya'da, sosyalizm hemen mümkün olamazdı. Bu itibarla, işçiler herhangi bir geçici hükümette vazife almamalı ve bir Anayasa hazırlama işini liberal partilere bırakmalıydı. Bolşevikler ise, taktiklerini liberal müttefiklerinin ürkeklikleriyle telif etmeğe hazır değillerdi. Bolşeviklere göre, liberaller sınırlı imtiyazlar elde etmek peşinde idiler ve Çarlık rejiminden daha çok işçiler ve köylülerden korkmaktaydılar. İşçi sınıfı ihtilâli mümkün olduğu kadar geriye atmalıydı; çünkü, mücadelenin müteakip safhası için gerekli hazırlıkları yapmak üzere siyasî demokrasi şartlarına ihtiyaç vardı.

Lenin, birkaç yıl sonra Bolşevikleri zafere ulaştıracak stratejinin esaslı noktalarını hazırlamış bulunuyordu. O, Rusya'nın sonunda iktidarı elde edeceği uzun bir sınaî kapitalist gelişme devresi geçirmesi gerektiği şeklindeki Menşevik görüşünü kabul etmiyordu. Rusya'da birçok sebepler dolayısiyle, beklemeye lüzum kalmaksızın direkt olarak burjuva ihtilâlinden proleter ihtilâline geçmenin mümkün olduğuna inanıyordu. İşçi sınıfının liberalleri yalnız bırakması ve liderliği en, kısa zamanda elde etmesi gerekiyordu. Köylüleri, ilerleme için bir engel telâkki eden Batıdaki sosyalistlerin tam aksine, Lenin onları proleterya-

nın tabiî müttefiki kabul ediyor ve onlarla işbirliği olmaksızın iktidara gelmenin imkânsız olduğuna inanıyordu. Bu itibarla, Lenin, Çarlık Hükümetine karşı savaşacak ve liberalleri nötralize edecek olan bu iki sınıf arasında yakın bir ittifakın kurulması yollarını araştırıyordu. Kapitalizmin Rusya'daki gecikmiş ve normal seyir takip etmeyen gelişmesi sebebiyle otokrasiye karşı girişilen mücadele ile sosyalizm için yapılan mücadele aynı zamana rastlamıştı.

Sosyalistler ihtilâl için nasıl bir davranış benimseyeceklerini tesbit etmeğe çalışırken, sosyalizm sür'atle yayılmakta idi. Ekimde demiryolu ve posta hizmeti işçileri haricinde bir milyondan fazla endüstri işçisinin katıldığı muazzam bir grev olmuştu. İşte bu grev sırasındadır ki Sovyetler (İşçi Meclisleri) ilk defa sahneye çıkmıştı. Bunlar, direkt olarak fabrikalar ve diğer teşebbüslerden seçilen delegelerden teşekkül etmiş ve kısa bir süre, kuruldukları şehirlerde, basın hürriyeti getiren ve bazı hallerde devlet vergilerine kendi ihtilâlci gayeleri için el koyan etkili birer otorite olmuşlardı. Grevciler, Çar'dan genel oy ve yasama meclisini de ihtiva eden vaidler koparmışlardı.

Bolşeviklere göre, bu imtiyazlar, eski rejimin, köhne metodlarla artık hükümet edemediğini gösteriyordu. Lâkin bu imtiyazlar kâfi değildi. Sallanmakta olan rejimi silâhlı bir ayaklanma ile devirmek lâzımdı. Ayaklanma 1905 yılında Moskova'da başlamıştı. Bunu Finlandiya'dan Ukrayna ve Gürcistan'a kadar her yerde görülen grev ve isyanlar takip etmişti. Fakat Çarlık rejimi halâ bu dağınık isyanları bastıracak kadar kuvvetli idi ve isyan sırasında binlerce ihtilâlci öldürülmüş, idam edilmiş veya hapse atılmıştı. Aylarca, Polonya, Sibirya, Transkafkasya ve Baltık eyaletlerini ceza ekipleri taramıştı. İhtilâl dalgası geri dönmüş ve 1906 yı takip eden yıllarda birçok ayaklanmalar olmuştu. Lâkin, Bolşevikler haricindeki muhalefet partileri, silâha müracaatı reddedip ihtilâlcileri kendi kaderlerine terkedince, başarı şansı kaybolmuştu.

Her ne kadar Çar sözünü tutmuş ve bir Duma toplamışsa da Duma'nın yetkileri sınırlı tutulmuş ve ömrü kısa olmuştu. Kat'i isteklerde bulunmaya başlayınca da dağıtılmıştı. Müteakip Duma da selefinin âkibetine uğramıştı. Seçim kanunu, Çar'ı destekleyen mebus sayısını artırmak için tadilâta tâbi tutulmuş ve her iki yüz asil mebus seçerken, her yüzbin işçinin bir mebus seçmesi esası konmuştu. Bu yeni Duma 1912 yılına kadar süren tepki devresi süresince işbaşında kalmış ve ikiyüz kadar Birinci ve İkinci Duma üyesinin hapsedilmesine - İkinci Dumaya ihti-

lâlciler hiç katılmamıştı -, binlerce idama ve ikiyüz bine yakın kimsenin Sibirya'ya sürülmesine müsaade edilmişti.

Bu terör idaresinde faaliyete devam etmekte güçlük çeken Sosyalist hareketin iki rakip grubu arasında, halâ şiddetli bir fikrî mücadele vardı. Menşevikler, partinin varlığını tehlikeye atacağı gerekçesiyle, gayrı kanunî olan ihtilâlci faaliyetlerde bulunulmamasını istiyorlardı. Onlar faaliyetlerini sosyalist eğitime ve yasaklanmamış usullerle çalışmaya hasretmek arzusundaydılar. Halbuki Bolşevikler, partinin, ihtilâl hazırlıklarına aralıksız devam etmesinde ve böylece ikinci bir fırsatın kaçırılmamasında ısrar ediyorlardı. Güç şartlar altında çalışmalarına rağmen, bunlar, taraftarlarını bir arada tutmağa muvaffak olmuşlardı. Nihayet, Sosyal Demokratların, 1912 yılında Prag'da yaptıkları Kongrede, Bolşevikler, Menşevikleri resmen partiden ihraç etmişler ve Lenin, sonunda istediği, profesyonel ihtilâlcilerden teşekkül eden disiplinli ve müttehit partiye kavuşmuştu.

1912 den sonra ihtilâlci faaliyetler, 1905 ten önceki hâdiselerin seyrine benzer bir seyir takip etmeye başlamıştı. Lena altın madenindeki beşyüz grevcinin Sibirya'da kurşuna dizilmesi yeni bir grev serisi ve siyasî nümayişlere yol açmıştı. Bütün Rusya'da, Bolşevik liderliğindeki işçiler, köylüler ve silâhlı kuvvetler arasında huzursuzluk vardı. Fakat bu defa grevciler reform değil, ihtilâl istiyorlardı. Ancak, Bolşevikler, soldaki Menşeviklerden, köylülerin İçtimaî İhtilâlciler'i ve sağ'daki Anayasacı Demokratlar'a kadar uzanan diğer muhalefet partilerine nazaran halâ azınlıktaydılar. Lâkin, onlardan daha militan ve daha teşkilâtlı idiler.Rus sosyalist hareketi, Batı'dakinden daha ahenkli değildi; fakat, Rusya'da, hiç olmazsa hangi grupların Anayasa çerçevesinde yapılacak reformlara, hangilerinin de marksist modelde ihtilâle taraftar olduğu belliydi.

Harbin çıkması, Avrupa sosyalistlerini karışıklık içine atmıştı. Partilerin birçoğu başlangıçta harbi desteklemişti ve ancak sonradandır ki, harbe nihayet vermek için neler yapabileceklerini düşünmeye başlamışlardı. Rusya'da Bolşevikler, bir emperyalist ihtilâftan başka birşey olmadığı kütleler tarafından bizzat çekilen ıstıraplar neticesinde öğrenilinceye kadar, harbin geçici bir aksilik olarak kabul edileceğini idrak etmişlerdi. Onlara göre, demek ki ellerine fırsat geçecekti, kapitalizm ile otokrasi arasındaki huzursuz ortaklığı harabeye çevirmeye muaffak olacaklardı. Harb ilân edildiği sırada St, Petersburg sokaklarında barikatların bulunuşu birşeyler olacağına işaretti.

İKİNCİ ENTERNASYONAL VE HARP

Birinci Cihan Harbinin çıkmasıyla, sosyalizm, Avrupa politik hayatının önemli bir kuvveti haline gelmişti. En göze batan gelişme, daha önce gördüğümüz gibi, Almanya ve Fransa'da olmuştu. Bu iki ülkede, taraftarlarını yüzbinlerle ifade eden büyük işçi sınıfı grupları vardı. Kıt'anın her tarafında sosyalist teşkilâtlar kurulmuş ve memleketlerinde meselelerin halledilmesinde rol almaya başlamışlardı. Hatta Arjantin ve Birleşik Amerika'da bile sosyalist gruplar vardı. Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyalist Başkan adayı Eugene Debs 1912 seçimlerinde hemen hemen 900.000 ne yakın oy almıştı.

Bütün bu hareketler, içinde çalışmak zorunda oldukları özel millî şartlara kendilerini az çok uydurmuş bulunuyorlardı. Ancak, bu durum, milletlerarası alanda faaliyette bulunma fikrinin unutulduğuna delâlet etmemekteydi. Aksine, Birinci Enternasyonalin yerini almak ve mümkün olduğu nisbette, bağlı partilerin siyaset ve çalışmalarını koordine etmek üzere bir teşkilât meydana getirilmişti. Bu partilerin bir çoğu marksizmden kuvvetli şekilde etkilenmişler ve hiç olmazsa ismen, bütün dünya işçilerinin kapitalizm ve harbe karşı birleşmelerini isteyen doktrine bağlanmışlardı. Fakat Birinci Dünya Harbi'nin başlaması ile birlikte işçiler kendi vatanlarının müdafaası için işbaşına çağırılınca, bu bağın, hareketi bir arada tutmaya yetecek kadar kuvvetli olmadığı anlaşılmış ve milliyetçilik sosyalizme galebe çalmıştı.

Belçikalı sosyalist lider Emile Vandervelde, Birinci Enternasyonali

ordusuz, parlak bir genel kurmay olarak nitelemişti. Bununla beraber, halefi yâni İkinci Enternasyonal, milyonlarca kişilik bir orduya sahip olmakla beraber, tesirli bir genel kurmaydan mahrumdu. Teşkilâtlı bir merkez olarak 1901 yılında doğuşundan — 1901 den önce de ara sıra toplanan kongreler vardı — 1914 yılında dağılmasına kadar geçen süre zarfında, İkinci Enternasyonal, kendisine bağlı partiler üzerinde gerçek hâkimiyet kuramamıştı. Geniş anlamda sosyalizm prensiplerini, istinad ettikleri doktrinlere bakmaksızın kabul etmiş olan her gruba açık olması dolayısiyle, esas itibariyle, genel ve teorik menfaatlerin tartışıldığı bir forum vazifesi görmüştü. Zaman zaman, bazı ülkelerdeki sosyalistlerin faaliyetlerine müdahale etmekle beraber - meselâ, Fransa'da 1905 yılında rakip grupların birleştirilmesine yardım etmişti - arzusu hilâfına, bu kadar geniş ve gevşek teşkilâta emirler vermek ve itirazsız itaat sağlamak mümkün olmamıştı.

İkinci Enternasyonal'in birbirini takip eden kongrelerinde alınan kararlar, bazan, onlara itirazda bulunmuş fertler veya gruplar tarafından kabul edilmişti; ancak, bu, kabuller gerçek olmaktan ziyade şekli idi. Enternasyonalin büyüklüğü, kuvvetinin yanıltıcı bir ölçüydü. O kendisine vucüt veren grupların sayıca bir araya gelmelerinden pek farklı değildi. Tutanakları, bu grupların teşekkülüne yol açan teorik ve pratik ayrılıkları yansıtmaktaydı. En önemli mesele reformcularla ihtilâlciler arasındaki mücadeleydi ve bu mesele Enternasyonalin kongrelerinde şiddetli bir şekilde tartışıldığı gibi, millî partilerin çeşitli kademelerinde de tartışılmaktaydı.

Ancak, nisbeten sükûnetin hâkim olduğu devrede sosyalistler her yerde muntazaman ilerlerken, bu yapısal zayıflık pek mesele teşkil etmemişti. İkinci Enternasyonalin liderleri, çeşitli grupların faaliyetleri ve genel sosyal problemlerle ilgili teferruatlı ve değerli raporlar yayınlayan bir merkezî kliring bürosu olarak hizmet ettikleri sürece, kendilerinden beklenen yapmış olacaklarına inanıyorlardı.

Onlara göre, önemli olan adet idi. İyi birer parlamenter politikacı olarak, bunlar, başarılarını Lenin ve diğer radikal marksistler gibi taraftarlarının disiplin ve birliği ile değil, topladıkları oyla ölçüyorlardı. Aynı şekilde Enternasyonaldan çok memnundular; zira, Enternasyonal Portekiz'den Ermenistan'a ve Norveç'ten Bulgaristan'a kadar uzanan sahada kendisine bağlı gruplar meydana getirmeğe muvaffak olmuştu. Onun için hiçbir kuvvetin bu yenilmez orduyu durduramıyacağına inanıyorlardı. Her geçen yıl, onu, zafere bir adım daha yaklaştırıyordu.

Hatta, Avrupa'nın çok uzağında bulunan Avusturalya'da bile 1904 yılında — Dünyada ilk defa — bir azınlık İşçi Hükümeti kurulmuştu. Yeni Zelanda'da ise İşçi Partisi, ondokuzuncu asır dolmadan liberallerle bir koalisyon hükümeti kuracak kadar kuvvetlenmişti. Sosyalizm halâ bir azınlık hareketiydi; fakat, bu durumdan kurtulması için sadece zamana ihtiyacı vardı.

Bugün, bu davranışın bir hayale istinad etmiş olduğunu görebiliyoruz. Bununla beraber, bahis konusu vaziyet alış, İkinci Enternasyonalin görünüşteki kuvvet ve birliği ile, 1914 yazında hemen hemen bir gecede çöküşü arasındaki tezadı izah etmektedir. İkinci Enternasyonal, sosyalistlerin harp karşısındaki tutumunun tartışılmasına oldukça önemli bir ölçüde zaman ayırmıştı. 1907 yılında Stutgart'taki kongrede, ihtilâfların önlenmesi için, işçilerce, imkân dahilinde olan her şeyin yapılmasında ısrar eden meşhur bir karar tasarısı kabul edilmişti. Karara göre, eğer işçiler ihtilâfı önlemeyi başaramazlarsa, ihtilâfı sür'atle neticelendirmeye çalışacaklar ve ortaya çikan iktisâdî ve siyasî buhranı, halkı tahrik etmekte kullanacaklardı; böylece, kapitalizmin yıkılması hızlanacaktı. 1910 yılında Kopenhag Kongresi'nde alınan bir başka karar ise, sosyalist milletvekillerine, kendi memleketlerinde, hükümetlerinin getireceği harp için borçlanma tasarılarına muhalefet etme talimatını vermekteydi.

İki yıl sonra, Basel'de çeşitli ülke işçilerinin, sırf kapitalistlerin kârlarını artırmak için birbirlerini öldürmelerinin bir cinâyet olduğunu ilân eden önerge, beş yüzden fazla delege tarafından desteklenmişti. Mesele ile ilgili pek az şüphe vardı. Bu politika açıkça ortaya konmuş ve sosyalist partilerin çoğunluğu tarafından tasvip edilmişti. Lâkin kararları ciddî bir şekilde ele aldıkları takdirde, zorlu bir ihtilâl mücadelesi için hazırlanmaları gerekiyordu. Ancak İkinci Enternasyonale bağlı partiler, her ne kadar, teorik olarak, karar olmaktan öteye gitmeyen teklifleri kabul etmeğe hazır idiyseler de, bahis konusu hazırlıkla ilgili hiçbirşey yapmamaktaydılar.

1914 Temmuzunun son haftalarında, harbin yakın olduğu açıkça belli olunca, İkinci Enternasyonalin kabul ettiği siyaseti tatbik etme gayretlerinde bulunulmuştu. Fakat, artık çok geç idi. 29 Temmuz'da Avrupa sosyalist partilerinin liderleri, Paris'te harbin nasıl önlebileceğini görüşmek üzere toplanırken, güçlü Avusturya Sosyalist Partisi, Sırbistan'a yapılacak saldırıya destekleme kararı almış bulunuyordu. Alman Sosyalist Partisi temsilcilerinden Müller, Partisi'nin harp borçlarını hiç-

bir surette desteklenemiyeceğini ilân etmiş olmasına rağmen, tam zamanında Berlin'e dönerek, on milyar marklık harp borcu lehine oy kullanan arkadaşlarına katılmıştı. Fransa'da Jean Jaurés harbe muhalefet edilmesi çağırısında bulunduktan iki gün sonra öldürülmüş ve defnedildiği gün Parlâmentodaki sosyalistler oy birliği ile İmparatorluk Almanyası ezilinceye kadar Hükümete dahil olma kararı almışlardı. Aynı davranış Belçika sosyalistleri için de varitti.

İngiliz İşçi Partisi, Hardie ve Mac Donald'da dahil Parti'nin bir kısmı harbe karşı olmakla beraber, Liberal Hükümet'in harp kararını şartlı olarak desteklemek hususunda karar almıştı. Sadece Sırbistandaki küçük Sosyalist Partisi ve Rusya'daki Bolşevikler, Stuttgart ve Basel kararlarına sadık kalmışlardı. İkinci Enternasyonal böylece yıkılmıştı.

Bununla beraber, her parti içerisinde harbe karşı olan ve çoğunluk gurubunu enternasyonalizm ve anti - militarizm gibi temel sosyalist prensiplere ihanet etmekle suçlayan bir azınlık vardı. İngiltere'deki bağımsız İşçi Partisi'nde olduğu gibi bazı hallerde, bu azınlık ihtilâlci değil, barışçı idi; fakat sosyalist partiler içindeki bölünme, genellikle, harp öncesi devresindeki reformcu ve ortodoks marksist ayırımını andırmaktaydı. Azınlık grupları 1915 yılında Zimmerwald'da bir milletlerarası konferans toplamayı başarmışlardı. Lenin ve İsviçre'de sürgünde bulunan diğer Bolşevikler haricinde mevcut otuzüç delegenin hepsi de, ya tarafsız veya Almanya'nın müttefiki olarak harbe katılan devletlere mensup temsilcilerdi. Bu konferans ile bir yıl sonra Kienthal köyünde toplanan konferansta, harbin emperyalist ve kapitalist rekabetin bir sonucu olduğunu iddia eden ve hiçbir ilhak veya tazminat bahis konusu olmaksızın derhal barış yapılmasını isteyen beyannameler kaleme alınmıştı. Lâkin adı geçen konferansların hiçbirinde de Bolşevikler, Lenin'in, sosyalistler tarafından bu emperyalist harbin bir iç harp haline getirilmesini, her memleketteki sosyalistlerin kendi hükümetlerini devirmeye çalışmalarını ve harbi destekleyen mutediller ve reformculardan kesin olarak ayrılıp yeni ve ihtilâlci bir Üçüncü Entenasyonal teşkil etmelerini isteyen tezi lehine çoğunluk temin edememişlerdi.

Muharip devlet işçileri arasında yaygın bir harp aleyhtarlığı mevcut değilken ve başlıca devletler harbe süresiz olarak devam etmeye muktedir görünürken bu teklifler çok şiddetli gelmekteydi.

Bununla beraber, harbin sonuçlanması umulduğundan daha çabuk

olmuştu. 1917 yılı başlarında Rusya'nın kuvveti bitmişti. Çarlık rejimi, mağlûp ve büyük bir kısmı imha edilmiş olan orduyu ve büyük şehirlerdeki memnuniyetsizliği kontrol altına almaktan acizdi. Nikola II. nin ımparatorluğu parçalanmak üzere idi ve onu bir arada tutmak iktidarında olan ve arzusunu taşıyan hiç kimse yoktu. Mart ayında Petrograd'daki siyasî kütle grevini bastırmak üzere emir alan birlikler, bu emre itaati reddedip işçilerle birleşmişlerdi. İki gün içinde Petrograd'daki mücadele bitmiş ve ihtilâl bütün Rusya'ya ve hudutlardaki orduya yayılmıştı. Açlık, ümitsizlik ve sefalet içinde bulunan halk, Çarlık rejimine karşı ayaklanmış ve onu yıkmıştı.

Lâkin onun yerini ne almıştı? Liberallerden Bolşevikler'e kadar herkes, Mart zaferinin 1905 yılında başlamış olan demokratik ihtilâli sonuçlandırıldığı kanısındaydı. Otokrasiye nihayet verilmişti ve liberal gözlemcilere göre Rusya, yavaş yavaş Batı ülkeleri ile aynı istikamette bir gelişme seyri gösterebilirdi.

Dördüncü Duma tarafından kurulan geçici hükümet, yeni bir siyasî düzen kurmak üzere bir kurucu meclis toplamayı ve Müttefikler yanında harbe devam etmeyi vaadetmişti. Bu hususlarda İşçi ve Asker Sovyetlerinde, çoğunluğun desteğini sağlamıştı. Sür'atle teşekkül etmiş olan bahis konusu Savyetler, o sırada, Menşevikler ve İçtimaî - İhtilâlcilerin idaresi altındaydı. Ancak, Bolşevikler, büyük iş sahipleri ve orta sınıf temsilcileri tarafından kurulmuş bulunan geçici Hükümet'in yerini, köylü ve işçilerin meydana getirileceği birlik alıncaya kadar, Mart İhtilâli'nin devam etmesi gerektiğinde ısrar etmekteydiler. Onlara göre, Çarlık rejiminin çökmesi, otomatik olarak harbi bir emperyalist ihtilâf olmaktan, çıkarıp, bir ilericiler mücadelesi haline getirmiş değildi.

İlk ihtilâlden hemen sonra Lenin İsviçre'den Rusya'ya dönmüş ve partisinin harp konusunda farklı görüşlere ayrılmış olduğunu görmüştü. Bir Nisan gecesi Petrograd'a (şimdi Leningrad) geldiğinde, istasyonda karşılayan taraftarlarının çoğu, Rus burjuvazisinin saldırgan amaçlarının, sahte ihtilâlcilerce devam ettirilmesinden başka bir şey olmadığını söyleyerek harbin devamı için girişilecek herhangi bir teşebbüsü, Lenin'in itham ederken gösterdiği şiddet karşısında, şaşırmışlardı. Lenin Bolşevikleri bir bütün olarak «ihtilâl yoluyla galibiyet» siyaseti arkasında toplamak için, en yakın arkadaş ve taraftarlarıyla bile çetin bir mücadeleye girişmek zorunda kalmıştı. Ona göre, devamlı bir harpte Rus halkının hiçbir kazancı yoktu. 1917 yaz ayları boyunca biribirini takip eden zayıf geçici hükümetlerin en ileri gelen şahsı Alexander Keren-

sky, harbin bir müdafaa harbi olduğunda ve Ruslar'ın hudutlarını korumak ve müttefiklerine karşı taahhütlerini yerine getirmek imkânını aradıklarında ısrar ediyordu. Lenin'e göre Kerensky'nin ısrarları boş ve neticesizdi. Harpte kaybedilen canlar arttıkça, Bolşevikler ne pahasına olursa olsun barış isteğini daha yüksek sesle talep ediyorlardı. Lenin Rusya müttefikler ile işbirliği yapmaya devam ettiği sürece, harbin emperyalist mahiyetini muhafaza ettiğini söylüyor, bir hoşnutsuzluk ve huzursuzluk yaratmanın ve — İhtilâlci, ister Alman, ister Rus olsun — kendi hükümetinin mağlubiyeti için çalışmasının ihtilâlcinin görevlerinden olduğunu iddia ediyordu.

Lenin için partisini peşinden sürüklemek ne kadar güç ise, Bolşevikler için ihanet ithamından kurtulmak aynı derecede güçtü. Geciken tenkil, yaz ilerledikçe, partiyi yeraltı faaliyetlerine sürüklemişti; fakat Kerensky rejimini kurtarmakta da gecikilmişti. Zira Rusya, Alman ordusu darbelerinin, askerî isyanların, barış ve toprak açlığı içinde bulunan köylülerin kâfi gıda alamayan âsi şehirli işçiler ve millî azınlıkların — Lenin'in ifadesiyle Rusya bunlar için bir«hapishane» idi — baskısı altında parçalanmıştı. Bolşevikler bu sıralarda sayıları pek az olmakla beraber her gerginliği kendi lehlerine istismar etmeği başarıyorlardı. Hasımları, beceriksizlik ve sevimsizliği gittikçe artan geçici hükümet etrafında toplandıkça, Bolşevikler, onları aç ve harpten bıkmış olan halktan ayırmakta daha başarılı olmaktaydılar. Lenin, köylüler için, «ayakları ile oy verdiler» demişti. Onlar artık savaşmayacaklardı ve bir barışçı parti olarak Bolşevikler öfke ve yorgunluğun meyvelerini toplamışlardı.

Bu politika dolayısiyle Lenin, tabiî ki, büyük bir riske atılmaktaydı. Bir harp devresi hükümetine karşı ihtilâlci bir taktikle barış istemek ile, ihtilâlin Almanlara mağlubiyet dolayısiyle tehlikeye düşmesi ayrı ayrı şeylerdi. Bununla beraber, Lenin, Almanya'nın kendi içinde çıkacak ihtilâlin, Rusya'nın imdadına yetişeceğini hesaplamaktaydı. Bolşevikler harbi destekledikleri takdirde, siyasetlerinin asıl câzip olan tarafını kaybedeceklerdi. Zira, siyasetlerinin çekici yönü, temel olarak, barış arzusu idi. Harbin desteklenmesi, Bolşeviklere iktidar yolunu açacak müstakbel ihtilâl ümitlerinin yıkılması demek olurdu. Lenin bunu biliyordu ve 1917 yılının bu fırsatını kaçırdığı takdirde iktidarı elde etmek için bir başka fırsat daha elde etmek uzun süre mümkün olmayabilirdi. Tehlike ne olursa olsun, Bolşevikler bu fırsata sarılmak zorundaydılar. Temmuz ayında bir Bolşevik yürüyüşü durdurulmuştu. Bu

olay, Lenin'in bazı arkadaşlarının cesaretini kırmış; fakat, Lenin'in muvaffakiyet azmini artırmıştı. Lenin, Kerensky'nin polislerinden kaçarak Fin hududunun karşı yakasında saklanmış olduğu yerde Bolşevik Merkez Komitesine yazdığı mektuplar ve broşürlerde, yeni bir ayaklanmadan kaçanları hainlik, korkaklık ve beceriksizlikle itham ediyordu.

Nihayet, Kasım başlarında (Rus takvimine göre Ekim 24) plânlar hazırdı. Ancak, son dakikada Zinoniev ve Kamenev gibi ileri gelen Bolşevikler ayaklanmanın hedeften uzak ve neticesi kötü bir çılgınlık olduğu itirazında bulunmuşlardı. Lenin ne istediğini biliyordu. Partisini zor ve tatlılıkla ümitsiz bir teşebbüse sürüklemişti. Kasım'ın 7 sinde âsi gruplar kısa bir mücadeleden sonra Petrograd'ı ele geçirmişlerdi. Çok geçmeden Moskova da düşmüştü. Geçici hükümet feshedilmiş ve Bolşevikler, diğer partilerin sol kanatlarının desteği ile kendilerini Rusya'nın idarecileri olarak ilân etmişlerdi. Lenin, geçilmesi güç engellere rağmen proleter ihtilâlini başarıya götürmüştü. Hiçbir zaman sosyalizmin seçim yolu ile başarı kazanacağına inanmamıştı. Hele, Çarlık rejimi yıkılıncaya kadar söz ve toplantı hürriyetinden mahrum kalmış olan Rusya'da, bu imkânsızdı. Harpte mağlup olunması, Ona fırsat hazırlamıştı ve «iktidar elimize olgun bir meyve gibi düşmüştür» dediği zaman, şüphesiz iktidarı elde tutmaya yetecek kadar silâhlı kuvveti olduğunu belirtiyordu.

Menşeviklerden liberallere kadar, diğer bütün partiler ayaklanmayı hainlik ve tiranlıkla itham etmişler, fakat fazla bir şey yapamamışlardı. Onların günü artık dolmuştu. Bolşevik rejimini desteklemekle, mukabil bir ihtilâl yapmak arasında bir tercihte bulunmak zorundaydılar. Rusya'da, işçilerin iktidarı ele geçirmekte hangi metodu benimseyeceği meselesi artık teorik bir problem değildi; zira mesele Petrograd sokaklarında marksist ihtilâlciler lehine kapanmıştı. Reformcular tartışırlarken, Bolşevikler silâhlanmışlardı. On yıldan daha uzun bir süre, Lenin, Rusya'nın direkt olarak Burjuva ihtilâlinden proleter ihtilâline geçebileceğinde israr etmişti. Leon Trotksy idaresindeki Askerî İhtilâl Komitesi kuvvetleri dünyanın ilk komünist hükümetini kurdukları zaman, Marx'ın kendisinden Lenin'e kadar bütün marksistlerin en az ümit ettikleri bir yerde marksist kehanetin gerçekleştirilmesini sağlamışlardı. Lenin'in o gece söylediği gibi Rusya, sosyalizmin yerleşmesi için çalışacaktı.

Ancak bu, kolay bir vazife değildi. Köylüler hemen arzu ettikleri toprakları almışlardı. Lâkin, yaygın bir açlık vardı; memleketin kay-

nakları harpte israf edilmişti; endüstri neredeyse durmuştu; her yerde ve her işte karışıklık hâkimdi. Lenin'in istediği barış, toprak sahiplerinin mülkleri kadar kolay elde edilemezdi. Almanya, mağlup Rusya'yı geniş ölçüde talan etme ve bilhassa Ukrayna'da toprak bakımından tatmin edilme ümidinden kolay kolay vazgeçemezdi. Brest-Litovsk'da görüşmeler devam ederken, Bolşevikler kendilerini dövüşerek geri çekilme durumuyla karşı karşıya bulmuşlardı. Lenin Trotsky de dahil olmak üzere üyelerinin birçoğu kabulü imkânsız bir sulh yerine harbe devam etmeyi tercih eden Bolşevik Merkez Komitesi'nde azınlıkta kalmıştı. Fakat, Lenin inatçı idi. Yeni devlete bir araya gelebileceği ve eski haline kavuşabileceği bir teneffüs sahası temin etmek için, Bolşevik rejiminin gerçekten yıkılışı demek olan şartlar haricinde diğer şartların kabulü ona göre mümkündü.

Sonunda, Bolşevikler, Almanya ile Brest-Litovsk barış anlaşmasını imzalamışlardı. Bu anlaşma Rusya'nın büyük bir kısmını Almanya'ya kazandırıp - bu toprakların tamamı, Almanya'nın çöküşünden sonra tekrar elde edilmişti - askerlerinin büyük bir kısmını Rus hududundan Batı Avrupa'ya aktarma imkânını sağlarken, Bolşevik rejiminin yaşaması, bu geçici barış devresi onlara kendilerini toplama ve bir araya gelme fırsatı vermemiş olsa idi, imkânsızdı. Zira, Rusya'nın birçok yerinde, birkaç ay içinde, Almanlar ve Müttefiklerinden yardım gören mukabil ihtilâller çıkmıştı. Zengin toprak sahipleri ve tacirlerle, Bolşeviklerin İçtimaî İhtilâlciler ve Menşeviklere kadar bütün solcu hasımlarıyla birleşen Çarlık ordusu kalıntıları, genç Sovyet Cumhuriyeti'ne karşı silâhlanmışlar ve memleketin büyük bir kısmını ele geçirmişlerdi. Bunlar, yabancı askerler, silâh ve para tarafından desteklenen bir «Beyaz Terör» getirmişlerdi. Bolşevikler de bunlara karşı çıkmıştı. İç Harp Müdahale Harbi halini almıştı ki, bunun hâtırası Rusya'da bugün dahi dış ilişkilerin dostça olmasını engelleyen bir faktör olmakta devanı etmektedir.

Bir ara, Bolşeviklerin elinde, Petrograd ve Moskova civarlarında Rusya'nın nisbeten küçük bir kısmı bulunuyordu. Bolşeviklerin ezilmesi kaçınılmaz gibi idi. Fakat bu olmamıştı. Kuvvetli disiplinleri rejimi bir arada tutmuştu; şayet galip gelirlerse yeni bir toplum kurma şansları olacaktı. Kaybederlerse - ifrata kaçan tekliflerine karşı pek az sempatisi olan birçok kimse tarafından da kabul edildiği gibi - Rusya sür'atle felâkete sürüklenecek ve eski aristokratlar ile toprak sahipleri, peşlerinde Bolşeviklere karşı harp eden Beyaz Ordular ve kapitalist kuvvet-

ler olduğu halde, geri döneceklerdi. Bu itibarla, marksistlerin vadettiği belirsiz ve pembe istikbal, eski sefaletten daha iyi idi. İşte bu ümit ve çaresizliktir ki, Rus halkı ve baskı altındaki milletleri bir araya getirmiş ve Kızıl Ordu'yu onyedi farklı cephenin hepsinde birden ayakta tutmuştu. Bolşevikler bir süre için askerî komünizmi tesis etmişlerdi. Bu sistemde hayatın her veçhesi, varlığı devam ettirebilmek için, merkezi otoriteye terkedilmişti.

Beyazlara ve müdahale eden İttifak Kuvvetlerine karşı girişilmiş olan savaş kazanıldıktan sonra, Rusya geçen yedi yılın korkunç kayıplarını telâfi etmek için nefes alacak bir zamana ihtiyaç göstermişti. Bolşevikler, yeni iktisat politikası ile küçük işyerleri ve özel çiftçilik üzerindeki tahditleri gevşetmişler, fakat büyük endüstrileri yine devlet mülkiyet ve kontrolunda bırakmışlardı.

Harp sırasında bütün bunlar istikbale terkedilmişti. Rus halkının pek azı, vuku bulacak olayların seyri hakkında bilgi sahibi idi. Bolşevikler Batı'da bir avuç haydut olarak görülmekte ve çok muhtemelen toprak sahiplerini geleneksel marksist program gereğince mülklerinden eden Almanlardan yardım aldıkları sanılmaktaydı. Bu endişeler, halâ harp içinde bulunan devletlerin işçilerine, Bolşeviklerin devamlı olarak hitap etmeleri onları Rusya'yı örnek almaya ve tam bir barış kurabilmek için kendi idarecilerini devirmeye çağırmaları dolayısiyle, gittikçe kuvvetlenmekte idi.

O sıralarda Lenin, ihtilâlin yapılacağı kanısındaydı. O, Rusya'daki zaferi, sanayide daha ileri memleketlerde ortaya çıkacak şiddetli ve büyük mücadelelere bir başlangıç telâkki etmekteydi. Rusya, bu kaçınılmaz mücadele için bir üs vazifesi görecekti. Kapitalist dünyayı bir arada tutan bağlar en zayıf noktalarından kopmuştu. O'na göre, çok geçmeden bütün dünya işçileri, Enternasyonalde sık sık tekrar ettikleri son savaş için, birleşeceklerdi. Abluka altındaki Rusya ile diğer Avrupa ülkeleri arasında pek az temas olmasına rağmen, ihtilâl hakkında diğer memleket işçilerinin kâfi bilgisi vardı. Bu bilgi meslektaşlarının büyük bir ülkenin efendisi olduklarını, harbin sebebiyet verdiği sefaleti sona erdirmenin ve aynı zamanda iktidara gelmenin pratik bir yolu bulunduğunu anlatmağa yeterdi.

Harbe muhalefet etmiş olan ihtilâlci gruplar, tabii olarak, Bolşevik zaferini alkışlamışlardı. Bunun yanısıra, bir ara, her memlekette hararetle desteklemiş oldukları harpten gittikçe rahatsız olan mutedillerde de yankı uyandırmıştı. Bunlar Bolşevik metodlarını sevmeme-

lerine ve benzeri faaliyetlere dahil olmak istememelerine rağmen, ilk başarılı sosyalist ihtilâlin çökmesine razı olmamışlardı.

Lenin bu dış sempatiyi Bolşeviklerin başlıca servetlerinden biri telâkki ediyordu. Bunların koordinasyonunu sağlamak ve gitikçe büyüyen ihtilâl hareketini bir arada tutmak için Bolşevikler Üçüncü Enternasyonali kurmuşlardı. Üçüncü Enternasyonal, ikincisinden farklı olarak bütün dünya proleteryası için bir genel kurmay vazifesi görmek amacındaydı. Kuvvetli bir disiplini olacaktı; ona bağlı bütün partiler hiç itiraz etmeksizin marksizmin Lenin tarafından yapılan yorumuna istinad edeceklerdi ve Enternasyonale sadece, eski reformcu partilerle ilişkilerini kesmiş fert ve gruplar alınacaktı. Çünkü, Lenin'e göre, eski reformcu partilerin emperyalist bir harbi desteklemeleri, onlar için bir yüz karası idi.

Bolşevikler, mutedilleri acı bir dille, işçileri çıkmaza yöneltmekle itham etmişlerdi. Onlara göre, mutediller barışçı yollarla değişiklikler yapmak hayalini teşvik etmişler, kendilerine itimat etmiş olan işçilere, kapitalistlerle birlik olup diğer memleketlerdeki işçi kardeşlerine karşı yüz karası bir ittifak kurmak suretiyle, ihanette bulunmuşlar ve nihayet büyük fırsat geldiğinde ona sarılmakta çok gevşek ve çekingen davranmışlardı. Sosyalizmi istiyorlar mı idi, istemiyorlar mı? Tarihin en büyük sosyal değişmesinin, iktidardan uzaklaştırılması icap eden bir sınıfla anlaşmak suretiyle güçleştirilebileceğini mi tasavvur etmişlerdi? Harp kötü bir tesadüf değildi. Emperyalist rekabetin kaçınılmaz sonucu idi. Kapitalist sistem ortadan kaldırılmadıkça, bu kabil bir seri dünya harbi çıkacaktı ve harplerin her birini daha vahim iktisadî buhranlar takip edecekti. Sosyalizmi tesis etmek için şüphesiz kan dökülecekti; fakat, kapitalizmin devam etmesine müsaade edildiği takdirde ortaya çıkacak cefa ve çöküntüye kıyasla, sosyalizmin maliyeti düşük olacaktı. Eski toplum düzeni parçalandığına göre işçi sınıfı hareketi sorumluluklarından kaçmamalı idi.

Bolşeviklerin gayretleri çok geçmeden semere vermeğe başlamıştı. Fransa'da sosyalist partinin önemli bir grubu, sistematik harp tedbirleri aleyhine oy vermeğe, barış için kompromi istemeye ve Rus İhtilâlini desteklemeğe başlamıştı. Askerî isyanların peşi sıra fabrikalarda grevler olmuştu. Aynı şeyler daha geniş ölçüde olmak üzere Almanya için de doğruydu. Sosyal Demokrat Parti'nin müfrit unsurları hemen hemen Bolşevik statüsüne kaymışlardı. İngiltere'de bile, bilhassa «Red» Clyde'de. yaygın bir sınaî huzursuzluk vardı. Hatta Bolşevik ih-

tilâlinden önce, fakat ilk (Şubat) ihtilâlinden sonra, Sovyet modelinde millî meclisler kurma teşebbüsü olmuş ve akamete uğramıştı. Her muharip devlette derin bir yorgunluk ve harbin devamına karşı gittikçe artan bir muhalefet vardı. 1917 yılı sonu geldiği zaman, ihtilâlciler artık izole bir grup olmaktan çıkmışlardı.

1918 yazı sonlarında, Almanya, kaynaklarının sonuna gelmeye yaklaşmıştı. İşçilerden başka köylülerin büyük bir kısmı ve orta sınıfın bazı kısımları da barış istiyordu. Hükümet aşırı solun, hazırladığı mühimmat endüstrilerindeki grevleri kontrol altına alamıyordu. Bununla beraber, Sosyal Demokrat Parti liderleri, harbi devamlı olarak bazı şartlar karşılığında desteklemelerine rağmen, mücadeleye devamı bir vazife telâkki ediyorlardı. İleri sürdükleri şartlar bazı reformların derhal yapılması, Belçika'nın bağımsızlığı ve Brest-Litovsk'ta Bolşeviklerle yapılan antlaşmaya göre, Rusyadan alınan toprakların iadesini temin edecek bir barışın sağlanması idi.

Lâkin Kasım ayı geldiğinde Almanya'yı hiçbirşey kurtaramazdı. Müttefikler Hindenburg'un ordusunu yarmıştı. Askerler ve denizciler isyan hâlinde idi. Hatta mütareke yapılmadan ve Kayser hükümdarlıktan çekilmeden önce ihtilâl başlamış ve silâhlı birlikler Berlin ve diğer merkezlerin sokaklarında işçilere katılmışlardı. İki üç gün aşırı sol vaziyete hâkim olacak gibi olmuştu. Ancak, mutedil sosyalistlerin Rus modeli bir ihtilâle müsaade etmeğe niyetleri yoktu. Bunlar derhal ihtilâlin başına geçerek ihtilâlin kapsamını sınırlama yollarını aramışlardı. Hatta liderleri Ebert, krallığın sonunu ilân etmeğe bile istekli değildi. Fakat, arkadaşı Phillip Scheidemann, Karl Liebknecht ve ihtilâlci marksistlerin komünist bir cumhuriyet ilân etmek üzere olmalarından korkarak, onlardan önce davranıp kırallığın yerini demokratik cumhuriyetin aldığını ilân etmişti. O, bunu kendi inisyatifi ile yapmış ve Ebert'i öfkelendirmişti. Zira, Ebert Kayser'in küçük oğullarından biriyle meşruti monarşi kurulması için müzakerede bulunmaktaydı.

Önceleri, mutediller soldan sağa nazaran daha fazla korkmuşlardı. Almanya'nın önemli bir kısmında, mahallî iktidar, ihtilâlci Sovyetlerin elinde idi. Komünist gruplarla Bolşevik olmayan fakat radikal olan unsurları, sosyal demokratik teşkilâttan kendi saflarına çekmiş bulunan bağımsız Sosyalist Partisi, hâkim sınıf iktidardan uzaklaştırılıncaya kadar ihtilâlin devam etmesini istiyordu.

Bu mutedillerin istediği son şeydi; zira, tıpkı Rusya'da Kerensky'

nin bir kenara itilidiği gibi kendileri de bir kenara itilebilirlerdi. Onlara göre şayet Almanya komünistlerin eline düşerse, Müttefikler bütün memleketi işgal edip yıkıcı bir barış dikte edeceklerdi. Almanya sosyalizm için henüz olgun durumda değildi; şimdi istedikleri muazzam oy, kapitalistleri mülklerinden atmak için değil, sadece sosyal reformları yapmak içindi. Ekonomik düzenin bütününü bozmadan yapılabilecek bütün şey, monopollerin faaliyetlerini sınırlamak ve demokratik bir kapitalist devlet kurmak olabilirdi.

Bazı değişiklikler şüphesiz lüzumlu idi; ancak, derhal nizam ve asayiş iade edilmez ve reaksiyoner partiler ihtilâlin mevcut başarılarında fikir birliğine varamazlarsa, iç harp, açlık ve karışıklık kaçınılmaz hâle gelebilirdi. Bu argümanlar, tabii olarak, bir çok işçiyi öfkelendirmekten başka birşeye yaramamıştı. İşçiler sosyal demokrat liderlerin, Bolşevikler tarafından daha önce belirtildiği üzere, çökmekte olduğu bir sırada kapitalizmin müdafii ve müttefiki olarak hareket ettiklerini görmüşlerdi. Bu itibarla, grevler, gösteriler ve hatta sokak kavgaları birbirini takip etmekteydi.

Cumhurbaşkanı olan Ebert kendisini desteklemeleri için muhafazakârlar ve militarizm taraftarlarına dönmüştü. Gerçekten de Feld Mareşal Hindenburg ile, komünistlere karşı müştereken hareket etmek üzere, gizli bir ittifak yapmıştı. Yüzlerce eski memur, Nazi kuvvetlerinin öncüleri, ihtilâl hareketini bastırmak için düzene sokulmuşlardı. 1919 yılında bu müfrezelerden birisi hem Karl Liebknecht'i hem de Rosa Luxemburg'u öldürmüştü. Bolşevizmden korkan mutedil sosyalistler, demokrasi ve sosyalizminden nefret eden insanların kucağına atılmışlardı. Bunlar, Junkerlerin veya muazzam kapitalist tröstlerin nüfuzunu kırmak için hiçbirşey yapmış değillerdi. İşçi sınıfını bir araya gelmesi imkânsız iki kısma bölmüşlerdi. Bu bölünme hiçbir zaman giderilememiş ve şüphesiz Nazileri 1933 yılında iktidara getiren yolun açılmasını sağlamıştı.

Mutedil sosyalistlerin bu güçlüklerle dolu yıllardaki davranışları, sosyalizm tarihinin en trajik ve acı olaylarından birini teşkil eder. Aşırı sol kusursuz değildi. O da bir takım ciddi hatalardan sorumlu idi. Komünistler, açıktı ki, mutedillerle ve Almanya'da hâkim sınıfların ittifakına karşı başarılı bir ihtilâl hazırlama imkânı hususunda aşırı bir ümide kapılıyorlardı. Fakat, hiç olmazsa, sosyalist hareketinin temel prensiplerine ihanet etmemişlerdi. Sosyal demokratların sol kanatları meydan okumasa bile, yine de radikal olacaklarına dair hiçbir belirti yoktu.

Avrupa'nın diğer yerlerinde harp, ihtilâlci ayaklanmalarla son bulmuştu. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu parçalanmış ve İmparatorluğa dahil milletler bağımsız birer devlet haline gelmişlerdi. Avusturya'da akim kalan bir komünist ayaklanması olmuştu. Macaristan'da ise, bir ara Bela Kun idaresinde bir Sovyet Cumhuriyeti kurulmuştu. Fakat bu rejim, müttefiklerce desteklenen Romanya orduları tarafından, derhal yıkılmıştı. Polonya nihayet bağımsızlık elde etmişse de, Bolşeviklere karşı harbetmek zorunda kalmış ve ihtilâl hareketini bastırmıştı. Rusya haricinde hiçbir yerde komünistler Bolşevik başarısını tekrarlıyamamışlardı. 1920 'de Lenin durumun değişmiş olduğunu ve proleter ihtilâlini Batı'ya hemen yaymak ihtimalinin mevcut olmadığını anlamıştı.

Ne var ki, Avrupa işçilerinin Rusya'yı takip etmeğe muvaffak alamamalarına rağmen, Bolşevikler hiçbir surette yalnızlığa mahkûm olmuş değillerdi. Merkezi Moskova'da olan Komünist Enternasyonali ihtilâlciler tarafından çeşitli ülkelerde bilinçli bir şekilde Bolşevik modelini esas alan disiplinli partiler kuruldukça, daha büyük bir ehemmiyet kazanmakta idi. Bu tip partilerin sadece Avrupa'da bir milyondan fazla üyesi bulunduğu iddia edilmekteydi. Eski Sosyalist partilerden bir veya ikisi bütünüyle Komintern'e bağlanmıştı; bazı yerlerde de büyük bir grup yeni bir komünist teşkilâtı kurmak üzere ayrılmıştı. Komünizm, geçici olarak ne gibi engellerle karşılaşmış olursa olsun, varlığını devam ettirmişti.

Bu bütünüyle sosyalist hareketi değiştirmişti. 1914 yılına kadar, mutedil ve ihtilâlci marksistler, ismen birleşik gruplar halinde, huzursuz bir şekilde, bir arada çalışmışlardı. Harbin sona ermesinden sonra, bunun imkânsız olduğu anlaşılmıştı. Bu iki eğilim arasında, sosyalizmin doğuşundan Avrupa'ya yayılışına kadar, daima ayrılık hâkim olmuştu. Harbin kazandırdığı tecrübe ve ortaya çıkardığı sonuçlar, bu ayrılığı açık bir anlaşmazlık haline getirmişti. Marksistlere göre, mutediller artık hatalı görüşleri olan yoldaşlar değil, kütleler üzerine tesirleri, proleteryanın amaç edindiği zafere ulaşılmasında karşılaşılacak en ciddi engel teşkil eden, birer haindiler.

Buna mukabil sosyal demokratlar, Bolşevizmi bir istibdat, komünizmi de yıkıcı ve bozucu bir taktik olmakla itham ediyorlardı. Bunlar, sosyalizmin, liberal demokrasi ile, Doğu'da yaratılan acaip ve geçici sistemlerle olduğundan, daha çok müşterek özelliğe sahip bulunduğunu iddia ediyorlardı. Şayet, kuvvet yoluyla iktidarı elde etmek ile ka-

pitalist bir toplumda radikal bir muhalefet olmak arasında tercih yapmak durumunda olsalardı, ikincisini seçerlerdi. Zira reformcularla komünistler arasında yer alan sosyalistler haricinde, sosyal demokratlar kapitalizmin bir buhran devresine girdiğini ve bundan sosyalizm dışında hiçbir kurtuluş yolu olmadığını iddia eden marksist tezi, halâ, kabul etmiyorlardı. Herşeyin harpten önceki gibi devam etmemesi için hiçbir sebep görmüyorllardı. Sosyalistlerin oyları muntazaman artmakta ve Devletin özel teşebbüs üzerindeki kontrolu gittikçe genişlemekteydi. Yegâne tehlike, komünist faaliyetlerinin, sosyalist hareketin bütününü ve sendika hareketine karşı girişilecek tehdit ve tazyik edici faaliyetleri haklı gösterecek bir sebep telâkki edilme ihtimaliydi. Bunlar, komünist politikasındaki değişikliği, Rusların Komintern kanalıyla küçük üye partiler üzerine tesis ettiği kontrola atfediyorlardı. Onlara göre bu kontrol, komünizmi, Moskova'nın ihtiyarına göre, Stalin rejimi dostlarına yardım eden ve düşmanlarına da hücum ederek huzursuzluk veren, bir Sovyet dış politikası aleti haline getirmişti. Yılların acı tecrübeleri öğretmişti ki, komünistler, kendilerine (Sosyal Demokratlar) kollarını açtıkları zaman esas gayeleri boğmaktı. Bu şüpheli görüş birçok sosyalistler tarafından reddedilmekle beraber, sosyalist partilerdeki hâkim gruplar, komünist politikasının her yeni gelişmesiyle birlikte kritik olan tezleri için taze deliller bulmuşlardı.

Böylece, Birinci Dünya Harbi'ni takip eden yılarda sosyalizmin tarihi, kapitalizme karşı bütün sosyalist hareketin giriştiği büyük mücadele yanında komünizm ve sosyal demokrasi arasındaki husumetin kayıtlarından ibaretti. Artık, sosyalizmin geniş prensiplerinde mutabık olmak kâfi değildi. Politik zihniyetli işçi iki türlü iktidara gelme yolundan birini tercih etmek durumundaydı.

BUHRAN YILLARI

Almanya ile müttefikler arasındaki harbin bitiminden itibaren iki üç yıl içinde, sosyalizm hareketi, her yerde barış, demokrasi ve sosyalizm için dünya çapında ciddi bir tehdit teşkil eden kuvvetli faşist tertiplerinin gelişmesine kadar, nisbeten devamlılık gösteren bir model içinde kalmıştı. Devletlerin Rusya ile ticarî ve diplomatik ilişkiler kurması ancak bir süre sonra mümkün, olmuştu. Fakat, Sovyet rejiminin dış müdaheleler ile düşürülemiyeceği ve bu rejimin kendiliğinden de çökmeyeceği anlaşıldıktan sonra, Bolşevikler, yeni sosyal sistemlerinin kurulmasında yalnız bırakılmış, ancak, onları tecrit etmek için mümkün olan herşey yapılmıştı. Bununla beraber Bolşevikler, doğrudan doğruya Komintern ve ona bağlı guruplar vasıtasıyla ve dolaylı olarak da, Rusya'yı halk tarafından idare edilen ilk devlet telâkki eden birçok sosyalistlerin -bunlar Marksist doktrinin Lenin tarafından yapılan yorumunu kabule hazır olmasalar dahi- sempatisini kazanarak, diğer memleketlerin işçileri üzerine önemli ölçüde tesir etmeye çalışmışlardı.

Almanya'da, aşağıda göreceğimiz gibi, bir duraklama devresi olmuştu. Bu devrede sol, birbiriyle kavga eden iki kampa bölünmüş olmakla beraber tenkil edilemiyecek kadar kuvvetli, fakat iktidarı elde edemeyecek kadar da zayıf durumda idi. Finlandiya, Polonya ve Balkanlar'da parlamenter kurumlar arkasına gizlenmiş sağ diktatörlükler vardı. Habsburg İmparatorluğu yıkıntıları üzerinde kurulmuş olan Çekoslovakya, tipik bir kapitalist demokrasi şeklini almıştı.

Harpten, ciddi iç karışıklıklara maruz kalmaksızın, fakat iktisadî yapıları sarsılmış olmakla beraber bütünlüğünü kaybetmemiş olarak çıkan Fransa ve İngiltere'de, Sosyalistler, kendilerini 1914 yılından önce hakim olan siyasî şartlara çok benziyen bir durum içerisinde çalışır halde bulmuşlardı. Ancak, umumî vaziyet itibariyle daha kuvvetli durumda idiler. Belli başlı devletler arasında, sadece İtalya'da, işler kesin bir şekilde kötüye doğru yönelmişti.

En zayıf ve geri kapitalist devletlerden biri olan İtalya, harpten hiçbirşey kazanmamış, fakat bir seri feci mağlubiyetlere uğramıştı. İtalyan sosyalistlerinin çoğunluğunca üzerinde ittifak edilen yegâne nokta, harbe muhalefet edilmesi idi. Bütün Avrupa'da olduğu gibi burada da iki Marksist eğilim arasında ayrılık vardı. İlâveten, İtalyan işçi hareketi, anarşizm ve sendikalizmin tesiri altında idi. Harbin hemen akabinde bir ihtilâl krizi ortaya çıktığında, bu çeşitli grupların hiçbiri kendi başına liderliği yürütecek durumda değildi ve hiçbiri de rakipleri ile işbirliği yapmayı arzu etmiyordu. Kuzeydeki işçiler kısa bir süre için meselelerin hâllini kendi üzerlerine almış ve fabrikaları işgal etmişlerdi. Fakat merkezi bir liderlik mevcut değildi ve ayaklanma daha başlangıç safhasında hızını kaybetmişti. İtalyan Sosyalist Partisi önce Komintern'e katılmış, fakat sonra hemen ayrılmıştı. Herkes tarafından işçilerin iktidara gelmesi beklenirken, sol karışıklık içinde bulunuyordu.

Bu durum, eski sosyalist gazeteci Mussolini ve yeni kurulan Faşist Partisi için ideal bir fırsattı. İtalyan orta sınıfı -toprak sahipleri ve kapitalistler bir yana- ihtilâl ihtimali karşısından korkuya düşmüş ve mülkiyeti korumaya muktedir görünen kütle hareketini kuvvetle desteklemişlerdi. Faşistler bir yandan da harpte müttefiklerle birlik olmalarına rağmen hakları olan mükâfattan mahrum edilmek suretiyle kandırılmış olduklarına inanan halkın milliyetçilik hislerine hitap etmekteydiler. Sonraları Naziler'in Almanya'da yapmış oldukları gibi, Faşistler, sahte sosyalist sloganlarla, sol kanat partilerinin kavga ve kifayetsizliğinden hayal kırıklığına uğramış olan işçilerin dahi desteğini sağlamayı başarmışlardı. Hâkim sınıfın müsamahası ile, Mussolini, iktidarı hiçbir güçlüğe uğramaksızın ele geçirmiş ve faşist rejime karşı olanları tenkile muvaffak olmuştu. Bunda, bir ara ciddi sosyalist tehlike ile karşılaşmış bulunan ve demokrasiden pek hoşlanmayan İtalyan kapitalistlerinin tam bir desteğini görmüştü. Faşistler amansız bir diktatörlük kurmakta hiç vakit kaybetmemişlerdi; zira bu varlıklarını garanti altına alacak yegâne yol gibi görünüyordu.

Bu şartlar altında, sosyalistler için, barışçı yollarla reform yapmak veya ihtilâle başvurmanın karşılıklı avantajlarını tartışmak mânasızdı. Onlar için mesele sona ermişti. 1925 i takiben faşist rejim kuvvetli bir birliğe kavuştuktan sonra, uzun yıllar gayrı meşru bir mücadeleye girişmek durumuyla karşılaşmışlardı.

İlk önceleri, faşizm, sadece İtalya'ya has bir olay gibi görünmüştü. Ancak, Almanya'da da benzer bir hareket doğmaya başlamıştı. Bavyera'daki mütevazi ilk yıllarında, Gregor Strasser ve Adolf Hitler'in liderliği altındaki Alman Millî Sosyalist İşçi Partisi, Weimar Cumhuriyeti içinde kurulmuş olan ve esas itibariyle demokrasi, komünizm ve yahudilerden aynı derecede nefret eden harp mütekaitlerini muhtevi bir sürü partiden, pek farklı görünmüyordu. Bunlar, Almanya'nın bu üç kuvvetten (demokrasi, komünizm ve yahudiler) ihanet gördüğünü ve bunların memleketi mağlûbiyet, iktisadî çöküntü ve siyasî karışıklığa sürüklediğini söylüyorlardı. Bunlar silâhlı guruplar teşkil etmişlerdi. Bu guruplar kendilerini herkesin, hatta kendilerine büyüyen komünizm hareketi mensuplarını öldürmek veya korkutmak fırsatını veren sosyalist Bakan Noske'in dahi, emrine vermişlerdi.

Harbin, hemen akabinde, şüphe götürmez bir hakimiyet kurmuş olan Sosyal Demokrat Parti liderleri, bir süre sonra kendilerini Milliyetçiler, Katolik Partisi ve Muhafazakârlarla koalisyona sürüklenir halde bulmuşlardı. Bir defa kompromi ve telif politikasını benimsedikten sonra, belirli bir noktada yer almakta güçlük çekmişlerdi. Devamlı bir komünist isyanı -bu şartlar altında başarısızlığa mahkûmdu ve Alman işçilerinin daha da parçalanması neticesini verecekti- tehdidi mevcuttu. Sosyalistler sendika faaliyetlerinin Almanya'nın canlanmasını önlemesinden korkarak bu faaliyetleri baskı altında tutmak istedikçe, polis ve Reichswehr'i grev ve nümayişlerin dağıtılması için yardıma çağırdıkça ve Almanya'yı bir sosyalist devlet haline getirmek için kesin tedbirler almaya müktedir görünmedikçe komünistlerin işçiler arasındaki nüfuzu artmıştı.

Reaksiyonerler devamlı olarak kuvvet kazanıyor ve monopoller de devletin yardımı ile milli ekonomi üzerinde daha geniş alana yayılıyorlardı. Birçok Sosyal Demokrat ise hâdiselerin gidişinden çok memnundu ve Almanya'nın demokratik sosyalizme doğru muntazam adımlarla ilerlediği kuruntusu içinde yaşıyorlardı. Fakat 1931 yılında, bir grup, partilerinin artık çekilmez hale gelmiş olduğunu idrak etmişti. Bolşevik korkusu içinde, aşırı sağın en kuvvetli hareketi haline gelmiş olan Naziler, işsizlerin karşılaştıkları güçlükleri halletmek ve aşağı orta sınıfın hayal

kırıklığını gidermek suretiyle, muazzam bir mekanizma kurmuşlardı. Bunlar hâlâ iktidarı ele geçirebilecek durumda değillerdi; fakat, Alman demokrasisini gülünç hâle getirmeğe muvaffak olmuşlardı.

Bunların ilerleyişini durdurabilecek yegâne kuvvet, iki işçi partisinin meydana getireceği birleşik cephe olabilirdi. Komünist Partisi birçok defa bu amacı güden tekliflerde bulunmuşsa da, Sosyal Demokratlar, bu teşebbüsün, bütün işçi sınıfı hareketine hâkim olmak üzere komünistler-tehlikeli durumlarda yaptıkları hatalar şüphesiz affedilemezdi- tarafından girişilen bir manevra olmasından korktukları için, böyle birşeye yanaşmamışlardı. Naziler iktidara geldikten sonra iki tarafın da birbirinden karşılıklı olarak şikâyet etmesi, işçi hareketinin her iki kanadının da hatalı hareket etmiş olduğuna delâlet eder. Komintern'in 1935 yılı kongresinde itiraf ettikleri veçhile, komünistler, birleşik cephe kurulmasını sadece «aşağı kademede» aramışlar ve sosyalist liderlere karşı çok şiddetli bir tavır takınmışlardı. Bu hatanın kaynağından Komintern'in Avrupa Stratejisi ve sosyalist alt kademelerin liderlerine olan bağlılığı yanında, faşist ve milliyetçi canlanışın kuvvetinin yanlış tahmin edilmesi gibi hatalar yatıyordu. Bununla beraber, Sosyalistler, harp sonunda ellerinde fırsat varken Alman reaksiyonunu kırmaktaki başarısızlıklarının semeresini görmüşlerdi. Bunlar kapitalistler ve toprak sahiplerini, mülklerinin mutlak sahibi olarak bırakmışlardı; bunun karşılığında sanayiciler Versay Antlaşması'nı reddeden ve Almanya'nın tekrar silâhlanmasını isteyen milliyetçilere, yani Nazilere, açıkça malî yardımda bulunmuştu ve bütün reaksiyoner partiler, Komünistlerle silâhlı sendika hareketinin bastırılmasında ısrar etmişlerdi.

Sosyal Demokratların bütün ümitlerini bağlamış oldukları Weimar Cumhuriyeti, 1931 yılı dünya iktisadî buhranı öldürücü darbeyi vurduğu sıralarda, esasen, sendelemekteydi. İşsizlerin sayısı arttıkça Naziler ve Komünistler kuvvetlenmekte ve rejimin mirasına konmak için birbirleriyle yarış etmekteydiler. Ayaklanmalar, sokak kavgaları her zaman görülen olaylar hâline gelmişti. Sosyal Demokrat Parti ve merkez grupları, yavaş yavaş, iki üç grup arasında parçalanmaktaydı. İnisiyatifi tamamen kaybetmişlerdi. Artık geçen son yılın hatalarını tamir etmek imkânsızdı. Yeni bir ihtilâl krizi çıkması halinde, 1918 yılında olduğu gibi, kopacak fırtınaya katlanacak durumda değillerdi. Geçmişte yaptıkları gibi itidal tavsiyesinde bulunabilirlerdi; fakat, tavsiyeleri pek fayda temin edeceğe benzemiyordu. Almanya'da parlâmenter demokrasi başarısızlığa uğramıştı ve bunun sorumluluğu Sosyal Demokrat Parti liderleri üzerine yük-

lenmişti. Komünistler tarafından reaksiyoner partilerle işbirliği yapmak ve kapitalizmi yıkmaya çalışmak yerine müdefaa etmek suretiyle, tıpkı harp sırasında yaptıkları gibi, işçi sınıfına bir defa daha ihanet etmek suçuyla itham edilmişlerdir. Buna cevap olarak, Sosyalistler, Komünistleri, Cumhuriyeti parçalamakla suçlamışlardı; zira, Sosyalistlere göre, onlar, Weimar Anayasası ile yaratılan demokratik kurumlara devamlı bir şekilde sahte hücumlarda bulunmuşlar, memleketi daimi bir huzursuzluk içinde tutmuşlar ve proleter ihtilâli hayalini ortaya atarak ülkeyi tehdit eden mukabil ihtilâli teşvik etmişlerdi. Sorumluluk gerçekte kimin üzerinde olursa olsun, bu karşılıklı suçlamalar, işçilerin bölünmesini kendi lehlerine istismar etmiş olan Nazilerin, maharetli gösterileri ve tahriklerine karşı, bir savunma teşkil edemezdi.

Sosyal Demokrat ve Liberaller, ayakta tutmak için uğraştıkları demokrasinin son kalıntılarını ortadan kaldırmakla itham edilmekten korktuklarından, Nazileri tenkil için gerekli fevkâlâde kuvveti bulmakta gecikmişlerdi. Komünistler tek başlarına ve kendileri de polis takibatı altında olduklarından, Nazilerden önce davranamamışlardı. Buna ilâveten, bazı Komünistler, Naziler iktidara geldikleri vakit, Sosyal Demokratların tesiri altında bulunan işçilerin reformizmin faydasızlığını anlayıp Komünist Partisi'ne katılacaklarını ve bundan sonra başarılı bir ihtilâl yapılabileceğini hayal ediyorlardı.

1933 başlarında Naziler Reichstag'ın en kuvvetli partisi idi ve Adolf Hitler de Şansölye olmuştu. Bir komünist ayaklanmasının yakın olduğunu ileri süren -bunun âlâmetlerini sadece kendileri görebilmekteydi- Naziler, iktidarı tamamiyle ellerine geçirmişlerdi. Naziler önce Komünist Partisi'ni kapatmışlardı; çok geçmeden Sosyal Demokrat Parti ve hür sendikalar da aynı âkibeti paylaşmışlardı. Bu arada, bazı Sosyal Demokratlar Hitler'in dış politikasını şartlı olarak desteklemek suretiyle kendilerini kurtarmak istemişlerdi. Kısa bir süre içinde, müessir Alman işçi sınıfı hareketi parçalanmış ve liderleri ya kaçmışlar veya Naziler tarafından kurulan yeni toplama kamplarına gönderilmişlerdi. Komünist ve sosyalistler, birlikte, son seçimde oniki milyondan daha fazla oy toplamışlardı. Buna rağmen 1933 buhranı gelip çattığında bir genel grev dahi tertipleyememişler ve kendi başlarına Nazilere karşı silâhlı mukavemet kuramamışlardı. Üstelik de işçilerin çoğu, Sosyal Demokrat Parti'nin hiç teşebbüs etmediği ve Komünist Partisi'nin de başaramadığı anti-kapitalist ihtilâli Nazilerin yapacakları şekildeki faşist propagandaya inandırılmışlardı.

Almanya'nın faşist oluşundan kısa bir süre sonra, Dollfuss tarafın-

dan, Avusturya sosyalistleri üzerine paralel bir hücum yapılmıştı. Viyana işçilerinin kahramanca mücadelesine rağmen, mukavemette bunlar da çok gecikmişlerdi. Avusturya'daki solcuları ezmek suretiyle ruhban reaksiyonerler, memleketlerinin 1938 yılında Almanya tarafından ilhak edilmesine sebep olan yolu açmışlardı.

Böylece, demokratik geleneğin hiçbir vakit kuvvetli olmadığı Orta ve Doğu Avrupa'da, reaksiyoner sosyal kuvvetler, 1918 yılı akabinde kaybetmiş oldukları mevkilerini tekrar elde ediyorlardı. Bunlar 1930 ların büyük iktisadî buhranından önce dahi önemli bir gelişme kaydetmişlerdi; fakat iktisadî buhranın başlamasından sonra hücuma geçmişler ve demokrasinin tabyaları birbiri arkasından düşmeye başlamıştı.

Bununla beraber, bazı ülkelerde olaylar böyle üzücü bir seyir takip etmemişti. Meselâ İskandinavya'da sosyalist partiler her seçimde daha çok oy toplamakta idiler. Bunlar, ne şiddet tehdidinde bulunmakta, ne de rakiplerinden böyle bir tehdit görmekteydiler. Şiddetli sınıf kavgalarını öngören Marksist doktrini çok önceden reddetmişlerdi; zira, işçilerin yüksek bir hayat seviyesine ulaşmış oldukları, zengin ve suiistimalci bir kapitalist sınıfın bulunmadığı ve nüfusun büyük bir kısmının geçimini topraktan elde ettiği memleketlerde, Anayasa reformlarının hem arzuya şayan, hem de tatbiki mümkün olduğuna inanıyorlardı. Bunun yanında, bazı özel meselelerde, diğer büyük partilerle aynı kanaatı paylaşmakta olduklarının farkındaydılar. Sendika veya kooperatifçilik hareketine karşı kızgın bir muhalefet mevcut değildi; eğitim, tıb ve diğer sahalarda bedava ve etkili bir sosyal hizmet isteğinde yalnız değillerdi; sırf doğmatik prensiplerin tatmini için, toprak sahipleri ve Kapitalistleri mülklerinden etmeyi arzu etmiyorlardı. Kısacası radikal reformcu olarak çalışmaktaydılar.

Bunlar, Fabianlar ve Bernstein'in hayal ettiği tip sosyalist partilerdi. Barışçı, saygı değer ve idarî teferruata dikkat etmekte titiz olan hüviyetleri ile bunlar, İskandinav memleketlerini, devlet kontrolu ve özel teşebbüsün yer aldığı sıhhatli ve müterakki bir demokrasi modeli haline getirmekte haklı bir itibar kazanmışlardı. Sosyalistler 1914 - 18 katastrofuna dahil olmamışlardı ve böylece barışçılığı vatanseverlikle bağdaştırmışlardı. Endüstriyi etkili bir şekilde idare eden, işçilere iyi muamelede bulunan işverenlere, kötü söz söylemek için, hiçbir sebep görmüyorlardı. Tarımsal meselelerle pek uğraşmamışlardı, çünkü, toprak bölüşümü için bağıran geniş bir tarımsal proleterya mevcut değildi ve çiftçilerin kendileri, kooperatif metodlar lehine tercihte bulunmuşlardı.

Tam bir sosyalist toplumun henüz uzak olduğu bir gerçekti; fakat Sosyalistler aceleye hiç lüzum görmüyorlardı. Memleketleri iktisaden müreffeh ve siyaseten de istikrarlı idi. İki nesil boyunca girişilen gayretli çalışmanın başarılarını neden tehlikeye düşürsünlerdi? Zamansız bir sosyalizasyon, geniş bir reform programını desteklemek isteyen, fakat, hem elâstiki, hem de başarılı olan kapitalist sistemi küçümsemek istemeyen kimselerin muhalefetini çekmekten başka bir işe yaramıyacaktı.

İskandinav devletlerinin özel durumları dolayısiyle, bu telif ve tekâmül politikası, sosyalist hareketi ciddi güçlüklere sürüklemişti. Geleneksel sosyalizm hedeflerine doğru esaslı bir ilerleme yapılmamış olsa bile, İskandinav sosyalistleri hiç olmazsa mesken yapımı ve işsizliğin giderilmesi gibi sosyal problemleri başarılı bir şekilde ele almışlardı.

İsviçre'de de çok benzer bir gelişme olmuştu. Her ne kadar Belçika ve Hollanda sosyal demokratları, yeni tip bir siyaset takip etmek istemişlerse de, onlar için bu kolay değildi. Her iki ülke de, büyük müstemleke imparatorluğuna sahipti ve ekonomileri dünya ticaretindeki dalgalanmalara karşı hassastı. Keza, her iki memlekette de önemli ölçüde dinî azınlık vardı ve işçi hareketi, diğer partiler gibi, sosyal bakımdan olduğu kadar dinî bakımdan da bölünme eğilimindeydi. Bilhassa Belçika'da, devamlı bir gizli sınaî huzursuzluk vardı ve Belçika işçilerinin içinde bulundukları şartlara tamamen aykırı olduğu gerekçesiyle, kapitalizmin marksist analizini reddetmek, mümkün değildi.

Fransa ve Almanya'nın kenarında yer alan Belçika ve Hollanda, büyük komşu devletlerde neler cereyan ettiğini de dikkate almak zorunda idiler. Yeni bir harp tehdidi ortaya çıkar çıkmaz, tarafsızlıklarını korumak, iç politika farklarına nazaran öncelik kazanmıştı. Sosyal Demokratların, Hollanda veya Belçika'da, seçimlerle kesin bir çoğunluk elde etmeyi başarsalar bile, hiç olmazsa bir mühim Avrupa devleti radikal şekilde sosyalizme kaymadıkça, bir veya iki endüstriyi millileştirmek ve birkaç reform gerçekleştirmekten daha fazla birşey yapabilecekleri şüpheliydi. Çünkü daima kendi kontrolleri altında olmayan olayların gölgesinde yaşamaktaydılar.

Rusya gibi muazzam kaynaklara sahip bir ülke, yalnız kalma ve harp riskini göze alabilirdi. Büyük kapitalist ülkelerin dostluk ve ticaretine dayanan küçük bir memleketin ise, kendi yolunu kendisinin çizmesi bakımından tam bir serbestisi yoktu. Sosyalistlerin beklemesi gerekiyordu ve aşırı soldaki bir azınlık haricinde, bunlar kaydedilen ilerlemeden memnundular.

Avrupa'nın büyük bir kısmında, Dünya Harbi, karışıklık, ihtilâl ve ayaklanmalarla sona ermişti. Fakat, İngiltere, ihtilâftan, iktisadî bünyesi zayıflamış olmakla beraber, bütünlüğünü muhafaza eder bir hâlde çıkmıştı. İşçilerin bir kesimi gayet militan bir tavır almakla beraber, endüstrideki kaynaşmalar asla bir isyan hazırlığı mahiyetini almamıştı. Fakat, harp İngiliz politik hayatının çehresini değiştirmişti. Kıta Avrupasında çok fazla bahsedilen sola kayma, Liberal Parti'nin İngiltere'de, o zamana kadar ilerici fikirlere hâkim olmuş bulunduğu inancını yıkmıştı. Harp devresi, koalisyon Hükümetinin üçüncü ve en küçük ortağı olan İşçi Partisi, işçi çoğunluğu ve orta sınıfın bir kısmını cezbetmeğe başlamış ve düzenli Anayasa reformlarının şampiyonu olarak Liberalleri yerlerinden etmişti. Onun için Liberal Parti'nin sağ kanadı Muhafazakârlara kaymıştı; zira, Muhafazakârlar, mülkiyet menfaatlarını, muhtemel tecavüzlere karşı daha iyi koruyabilirlerdi.

Aynı zamanda, uzun zamandan beri yapılan sosyalist propaganda meyvelerini vermeğe başlamıştı. Sendikalar da artık fonlarıyla destekledikleri İşçi Partisi'nin ismen bir sosyalist program benimsemesine itiraz etmiyorlardı. Halbuki, daha önce gördüğümüz gibi, harpten önceki sendikalist gösteriler sırasında, bazı sendikalar açıkça kapitalizmin devrilmesini istiyorlardı. 1918 yılında İşçi Partisi nihayet resmî bir program hazırlamıştı. «İşçiler ve Yeni Sosyal Düzen» adını taşıyan bu program, sosyalizm kelimesini hiç bir yerde kullanmamakla beraber, sosyalizme angaje olmuştu. Bu programla birlikte partiye ferdi üyelerin kabulü ve mümkün olan her seçim bölgesinde şubeler açılması karar altına alınmıştı. O zamana kadar Parti, sendikalar veya küçük sosyalist dernekler kanalıyla bağlanan üyelerden teşekkül etmekteydi. Bu yeniden düzenleme tamamlandıktan sonra Parti, Parlâmento'da çoğunluk talep etmek için hazırdı.

İşçi Partisi artık tam manasıyle kendi ayağı üzerinde duruyordu. Fakat, resmî politika olarak kabul ettiği sosyalizm, gene Fabian Derneği'nin damgasını taşımaktaydı. Harp ve Rus ihtilâlinin bir sonucu olarak Marksistlerin nüfuzu artmışsa da, bunlar, ayrı bir parti, Komünist Partisi, içinde toplanmışlardı ve mutedil sosyalistleri şiddetli bir şekilde tenkid ediyorlardı ve onlar tarafından da tenkid ediliyorlardı. Birbirine, böyle, kuvvetle muhalefet eden bu iki gurubun bir arada yaşamalarına imkân yoktu. Onun için çok geçmeden Komünistler İşçi Partisi'nin bünyesinden atılmışlardı. MacDonald ile arkadaşlarının reformcu politikalarına karşı koyabilecek tesirli bir muhalefet merkezi artık mevcut değildi. MacDo-

nald ile arkadaşları partiye arzu ettikleri şekli vermekte ve Avrupa'da durum ne olursa olsun, İngiltere'de sosyalizmi tedricen yerleştirmek için bilinen Anayasa mekanizmasını kullanmakta tereddüte düşecek hiç bir sebep olmadığını ısrarla savunuyorlardı. Gerçekten de, Fabianların en tanınmış teorisyenlerinden Sindney Webb, İşçi Partisi'nin felsefesini ikilemek için «tedriciliğin kaçınılmazlığı» ibaresini icat etmişti.

1923 yılında, İşçi Partisi ikiyüze yakın üyelik alarak, resmî muhalefet hâline gelmişti. Ocak ayında, Muhafazakâr hükûmet, Liberal ve İşçilerin müşterek oylarıyla düşürülünce, Ramsay MacDonald, Liberallerin desteği-fakat iştiraki olmaksızın- ile bir azınlık İşçi Hükûmeti kurmaya razı olmuştu. Bu hükümet, John Wheatley'in İskân Kanunu ve işsizliğe karşı açtığı mücadele gibi bazı müsbet icraatta bulunmuşsa da ömrü uzun olmamıştı. MacDonald kabinesi dokuz ay Liberallerin iyi niyetlerine bağlı olarak yaşamış, bu kalkınca çökmüştü. Müteakip seçimlerde Muhafazakârlar, Zinoviev Mektubu'nun yarattığı «Kızıl tehlike» den azami derecede istifade ederek, dörtyüzden fazla sandalye elde etmişler, işçi milletvekilleri sayısı -İşçi Partisi'nin topladığı oy bir milyondan fazla bir artış göstermesine rağmen- yüzelliye düşmüş ve liberaller ise, hemen hemen silinmişlerdi.

Çok geçmeden, seçimdeki bu mağlubiyetin bütün işçi hareketine karşı girişilen genel hücuma bir başlangıç olduğu anlaşılmıştı. İngiliz kapitalizmi son derece güç bir durumdaydı. Harbin direkt neticesi olarak, dünya pazarlarındaki eski üstünlüğünü kaybetmişti. Borç içinde idi ve tesislerinin modası geçmişti. Yeni rakiplerinin rekabetlerine karşı koyabilmek için tekniğin iyileştirilmesi gerekiyordu; bunu yapamamıştı. Şayet kaybının büyük bir kısmını tekrar kazanmak istiyorsa, mâliyetleri her ne şekilde olursa olsun düşürmesi lâzımdı. Bunun en basit açık yolu işçi sendikalarına baskı yapmak ve ücret taleplerini kontrol altına almaktı. Sinaî manzara şüphesiz iç açıcı değildi. Sankey Komisyonu tarafından başkanın lehte kullandığı oyla çoğunluk temin edilip tavsiye edildikten sonra, 1919 yılında kömür ocaklarının millileştirileceğini uman maden işçileri, patronlarıyla uzun süren gerilla mücadelesine girişmişlerdi. Diğer endüstrilerde de gittikçe büyüyen grevler yapılmaktaydı. Ve her büyük şehirde, iş ve işçi bulma kurumları kapılarında uzun işsiz kuyrukları vardı.

Bu durum 1926 yılında bir buhrana varmıştı. Sendika hareketi maden işçilerini desteklemek üzere bir genel grev hazırlamaya karar vermişti. Bununla beraber, sendika liderleri grevin nelere yol açabileceği

hususunda pek az bilgiye sahiptiler; onlar grevi sadece bir iktisadî alet olarak görüyorlardı. Grevin gayesi proleter dayanışmasının belirtilmesi idi ve Mayıs ayında grev fiiliyata intikal edince, bahis konusu sınırlı amaç gerçekten de yerine getirilmişti. Ancak, hâkim sınıflar sonuna kadar mukavemet etmeğe ve lüzum hasıl olursa grevi bastırmak için kuvvet kullanmaya kararlı olduğundan, liderler işi ihtilâle kadar götürmeğe hazır olmadıkça, grev başarısızlığa mahkûmdu. Grevden sorumlu tutulunca, sendika liderleri, derhal çekilmişler ve madencileri kendi kaderlerine terketmişlerdi.

Barış temin edilmişti, fakat fiyatı yüksek olmuştu. Çünkü, 1927 yılı İş İhtilâfları Kanunu'nda yer alan işverenlerin arzu ettiği tahdit edici mevzuat için, yol açılmıştı. Bu kanun üstelik iki gayeye hizmet etmekteydi. Kanun, sendikalarca siyasî fonların toplanması yollarını değiştirmek suretiyle, İşçi Partisi'nin malî imkânlarına kuvvetli bir darbe indirmişti. Kanun, 1945 yılı İşçi Partisi zaferine kadar yürürlükte kalmış, zaferden sonra ilga edilmişti.

Bu tecrübenin, İngiliz sosyalistleri tarafından devlete karşı takınılan tavırda, herhangi bir temel değişiklik meydana getirmemesi hayreti muciptir. Bir defasında, kapitalistlerin mülkiyet hakları ve mülk güvenliklerine karşı önemli bir meydan okumada bulunmuşlar ve bunun üzerine mümkün olan her baskı aleti aleyhlerine seferber edilmişti. Buna rağmen, 1926 yılından sonra MacDonald ve arkadaşları krizden ders aldıklarına dair hiçbir belirti göstermemişlerdir. Tam aksine gözlerini iktidara gelme amacına dikmeye devam etmişler ve faaliyetlerini istinad ettirdikleri varsayımları, hiçbir zaman tekrar gözden geçirmemişlerdi.

Şayet İşçi Partisi 1920 lerin sonlarında durumunun bir envanterini yapmış olsaydı, kendisi için çok iyi olurdu ve ikinci bir fiyasko önlenebilirdi. Fakat, ne 1924 mağlubiyeti, ne Genel Grev, ne de 1920 ile 1929 arasında sendika üyelerinin sayısının sekiz milyonun üstünden dört milyonun altına düşmesi, MacDonad ve arkadaşları tarafından takip edilen siyasete müessir bir ikazda bulunamamıştı. MacDonald'ın kendisi süslü cümleler sarfetmek sevdasına kapılmış ve sahip olduğu bütün gerçekçilik duygusunu kaybetmişti. Partiyi sosyalizm yerine, yavaş yavaş felâkete sürüklemesi şaşılacak bir şey değildir. Çünkü ona göre, işçi sınıfının kapitalizmle olan mücadelesiyle sosyalizmin hiçbir ilgisi yok idi; zira, sosyalizm «sosyal birlik ve büyümenin organik bütünlüğe doğru yükselmesi» idi ve bu, ancak, işçi sınıfının sınıf kavgasını reddetmesi ile başarı kazanabilirdi.

1929 yılı başlarında İşçi Partisi seçimlerden en büyük parti olarak çıktığında ancak parlâmento'da halâ çoğunluğu temin edememekte idi. MacDonald, libarallerin yardımı ile, iktidarı, kuvvetli olmamasına rağmen, kabul ederek 1924 ün feci tecrübesini tekrarlamakta tereddüt etmemişti. İşçi Partisi içinde şiddetli bir tenkide yol açan işsizlikle mücadelesindeki başarısızlık haricinde, Hükümet, bazı değerli kanunlar çıkarmış ve dış meselelerde lehte puvan kaydetmişti; lâkin, mevkii asla emniyette değildi. Büyük iktisadî buhran başladıktan sonra, artık yapacak birşey kalmamıştı. Arzu etmesine rağmen, İngiliz topulumunun bünyesinde esaslı değişiklikler yapacak kadar kuvvetli değildi ve bu değişiklikler buhranın kötü tesirlerini önlemek için tam zamanında yapılamazdı. Bunun neticesi olarak, zamanla ortadan kaldırılmak istenilen buhran içindeki kapitalist sistemin, bütünlüğünü koruma teşebbüslerine sürüklenmişlerdi. Bunu yaparken, tabii olarak, kendi menfaatlerinin Muhafazakâr Parti'deki kendi temsilcileri vasıtasıyla daha iyi korunacağına inanan işverenlerin, husumet ve engelleriyle karşılaşmışlardı. Panik içinde bulunan MacDonald, fazla güçlüğe uğranılmaksızın Partisi'ni terketmeğe ikna edilmişti. Partisi'ne önceden haber vermeden MacDonald yeni bir Millî Hükümet kurmuştu. Parti'nin ancak birkaç üyesini peşine takabilmesi Parti mensuplarının çoğunluğu tarafından artık şüpheyle karşılanmasına bir ölçü teşkil etmekteydi.

Bununla beraber, sosyalist prensiplere sadakat, İşçi Partisi'ni mütekip seçimlerde feci bir mağlubiyete düşmekten kurtaramamıştı. 1931 'de ancak 1918 deki kadar miletvekiline malik bulunuyordu. Muhafazakârlar tekrar tam bir çoğunluk elde etmişlerdi ve mevcut buhran bir defa atlatıldıktan sonra, bunlar kendilerini, İngiliz endüstri ve tarımını geniş yerdımlarla ve monopollerin teşvik edilmesiyle, desteklemeye vakfetmişlerdi. Müteakip ekonomi hamlesinde, sadece ücretlerin düşünülmesi ile kalınmamış, sosyal hizmetlere yapılan harcamalar da önemli ölçüde azaltılmıştı. Her ne kadar işçi hareketinde yeni bir harp hali-milyonlarca işsizin yaptığı sokak gösterileri ile takviye edilmişti- meydana gelmişse de, artık işçi sınıfının yapabileceği bir şey kalmamıştı. Zira, partileri yalnızlık işindeydi ve dünyanın her tarafında kapitalizmin içinde bulunduğu ve faşist tehdidinin, her ülke sosyalistleri için yeni ve karışık problemler çıkardığı, kritik devrede de böyle kalacaktı.

FAŞİZME KARŞI MÜCADELE

Dünya iktisadî buhranı ve faşizmin meydana çıkması milletlerarası sosyalizm hareketine karşı tutumu değiştirmişti. 1929 un altın günlerinde, kapitalizm, harbi takip eden karışıklık ve durgunluktan kurtulmakta başarılı görünürken, Marksistlerin kaçınılması mümkün olmayan çöküntü kehanetlerini, bir doğmatik sesleniş olarak kabul ediyordu. 1931 tecrübesinden sonra, canlanmanın esasdan mahrum bulunduğu ve kapitalizmin bundan daha kötü bir duruma düşmemiş olduğu açığa çıkmıştı. Bununla beraber, derhal ve toptan bir çökme ihtimali yoktu. Bazı memleketlerde, endüstride monopolcü kontrolun arttırılması, dış ticaretin iç müstehlikler aleyhine de olsa teşvik edilmesi ve hayat şartlarının mümkün olduğu nisbette düşürülmesi suretiyle, geçici çözümlemeler yapılmıştı. Diğer ülkelerde, bu tedbirler mantıkî sonuçlarına, diktatörlük kurulması şeklinde götürülmüştü. Diktatörlükler işçi hareketlerine son vermiş, milli ekonomiyi bir düzene koymuş, harp hazırlığı yaparak işsizlik önlenmiş ve ekonomik emperyalizmi garantiye almak için kuvvet kullanmakta tereddüt etmemişlerdi. Kapitalist ülkeler, ümitsizce kendilerini toplamağa çalıştıkça, diğer kapitalist memleketlerle rakip hale gelmişlerdi.

Bunun yanında, eskiden geri kalmış durumda olan bazı devletler iktisadî olgunluğa erişmeğe başlamış ve artık büyük devletlerin dümen suyunu takip etmekten hoşlanmaz olmuşlardı. Hatta koloni imparatorluklarında bile iktisadî ve siyasî bağımsızlık için gittikçe şiddetlenen bir

arzu belirmişti.

Kapitalizm, nasıl bir geçici istikrara kavuşursa kavuşsun, hiç kimse, 1929 dan önce olduğu gibi, kesin bir şekilde, onun istikbalinin emin ve belirli olduğu iddiasında bulunamıyordu. Gerçekten de sınaî toplumların, tam bir monopolcü kapitalizmin kurulması -şüphesiz bununla birlikte bir faşist siyasî düzene geçilecekti ve bu, harp tehlikesi bir yana, daha büyük iktisadî buhranlar demek olacaktı- ile, halkın hayat standardını yükseltmek için toplumun kaynaklarını düzenleyen plânlı ekonomiye geçme arasında tercih yapmak durumunda olduğunu iddia ettikleri vakit, Sosyalistlerin ellerinde yeteri kadar delil bulunduğu anlaşılmıştı. Ancak, Sosyalistler, lüzumlu plânlama şekli ve bunun nasıl başarılacağı hususlarında önemli farklılıklar arzeden çeşitli kamplara bölünmüşlerdi.

Yirminci asır ekonomik ferdiyetçiliğinin yuvası Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, iktisadî buhran Roosevelt'in New Deal'ine yol açmıştı. Rusya'da Yeni İktisat Politikası'nın nefes almak imkânı vermesinden sonra, Bolşevikler, ziraatın kollektifleştirilmesini ve iki tane Beş Yıllık Plânın hazırlanıp tatbik edilmesini başarmışlardı. Bu iki plân, Sovyetler Birliği ekonomisini müessir bir şekilde sosyalize etmiş ve müteakip gelişmeler için bir üs vazifesi görecek ve şayet ihtiyaç hasıl olursa, Kızıl Ordu için ikmal kaynağı olarak hizmet edecekti. Rusya hakkında bilinenler ve korkular ne olursa olsun, dış dünyada halâ ciddi bir şekilde komünizmin işlemeyeceğine ve kapitalizme herhangi bir şekli ile dönüşün kaçınılmaz olduğuna inananlar pek azdı. Bolşevik metodlarından hoşlanılmayabilirdi; fakat, hiç kimse onların işleyen bir sosyalist sistem kurduklarını ve Sovyetler Birliği'ni dünyanın altıncı devletini zayıf ve geri kalmış tarımsal bir ülke olmaktan çıkarıp- en başta gelen devlerden biri haline getirdiklerini inkâr edemezdi. Bu gerçek başlı başına muazzam bir psikolojik önemi haizdi.

1917 yılında Rus komünistleri işçilerin devleti ele geçirebileceklerini göstermişlerdi; bu olaydan beri de, kendi sosyalizm şekillerinin çökmesi için herhangi sebep olmadığını bu şekilde bilfiil ispat etmeğe çalışmışlardı. Böylece, kapitalist ülkeler güçlüklerle uğraşırken, devamlı olarak ilerleme kaydeden ilk sosyalist devletin, işçiler, entellektüeller ve bir dereceye kadar da buhrandan önemli zarar gören orta sınıf üzerine artan bir tesirde bulunması tabii idi. Üstelik, Ruslar tarafından geri kalmış müstemleke halklarının problemlerine getirilen çözüm tarzı, halâ emperyalist ülkeler tarafından kontrol edilmekte olan ve okuma yazma

nisbeti düşük ve sivil hürriyetlerden mahrum olmaları dolayısiyle, tekâmülcü sosyalizm için zeminin müsait bulunmadığı kolonilerdeki kurtuluş hareketi üzerine, önemli etkide bulunmaktaydı. Kaldı ki bu koloniyal ülkelerde, komünistler yanlarında genç milliyetçiler, devamlı olarak emperyalizmi itham eden, ırkî ve millî eşitliğe inandığını ilân eden büyük bir devlete karşı, sempatilerini açığa vurmaktan kaçınmamaktaydılar. 1930 lar boyunca Bolşeviklerin yıldızı parlamış ve birçok memleketlerde kurulan çeşitli komünist teşkilâtların gelişmesi bunu yansıtmıştı. Hattâ İngiltere'de bile bir hayat felsefesi olarak marksizm, dünya iktisadî buhranından sonra tutunmaya başlamıştı.

Ancak, bu komünist partileri, artık şiddetli ihtilâl taraftarları olmadıkları gibi, vakitlerini mutedil sosyalistlere karşı sert bir polemik açmakta da gecikmiyorlardı. 1930 lar boyunca Sovyetler Birliği'nde Trotsky ve taraftarlarına karşı girişilen şiddetli bir iç kavga hüküm sürmüştü. Trotsky ve taraftarları, Stalin'in sosyalizmin bir tek ülkede kurulabileceğinde -bilhassa bu ülke potansiyel bakımdan Rusya gibi zengin ve genişse- ısrar etmesinin, Bolşevikler'in açtığı çığırı en azından bir veya iki önemli sanayileşmiş memleketin takip etmesi hâlinde, Rusya'da tam bir sosyalizmin kurulabileceğini belirten Bolşevik prensibini tersine çevirdiğini iddia etmekteydiler.

Devamlı ihtilâl teorisi denen bu nazariyeden, şayet ihtilâl diğer ülkelerde muaffak olamazsa Sovyetler Birliği'nde tatbik edilen sistemin sosyalizm olduğunun söylenemiyeceği, neticesi çıkmaktaydı. Onun için Trotsky ve arkadaşları rejime ve özellikle Stalin ve onun etrafındaki komünist liderler gurubuna karşı, açıkça muhalefet etmeye başlamışlardı. Yapılan mücadele bir iktidar mücadelesi değil, prensip farkından doğan bir mücadele idi. Stalin, en uzak bir proleter ihtilâli dahi yokken, diğer ülkelerin işlerine müdahale etmenin lüzumuna inanmıyordu; zira, böyle bir teşebbüsün, mahalli komünistler veya muhtemelen de Sovyetler Birliği için, bir felâkete yol açabileceği kanısındaydı. O, Rusya'yı bir hücum ihtimaline karşı mümkün olduğu kadar kuvvetli bir hale getirmek istiyordu. Aynı zamanda, tatbik edilmekte olan bu yeni sosyal sistemin, başarıya ulaştırılması yollarını aramaktaydı. Böylece, diğer ülke işçilerince, bahis konusu sistemin avantajlarının idrak edileceğini ummaktaydı. Trotsky'nin, sosyalizmi diğer ülkelere Kızıl Ordu'nun süngüsüyle yaymak istediğini söylemek hatalı olmaz. Stalin, ayrı şeyin, müessir bir örnek durumuna gelmekle yapılabileceğine inanmaktaydı.

Bununla beraber, parti içi kavgalar geliştikçe, mesele, aynı zaman-

da, şiddetli bir liderlik ve hakimiyet yarışı halini almıştı. Bu mücadeleyi daha sonraları, kapsamı bugün dahi pek bilinemiyen bir seri tasfiye takip etmişti. Trotsky taraftarları, Stalincilikten ayrılan sağ ve sol kanattakiler, inatçı, serkeş köylüler ve muhteris askeri liderlere karşı yöneltilmiş olan bu tasfiyeler, Rusya'daki fiili potansiyel muhalefet merkezlerini ortadan kaldırmak suretiyle, vakti geldiğinde Nazi istilasına karşı rejimin karşı koyma kapasitesini kuvvetlendirmişti. Ancak, söz konusu tasfiyeler sadece Stalin'in iç ve dış güvenlik bakımından hassasiyetini yansıtmamakta, aynı zamanda Sovyet rejiminin daha rijit bir siyasî istikamete -çok defa benzetildiği gibi «Thermidor» reaksiyonunadoğru kaydığını gören Batılıların birçoğunun, husumetini çekmekteydi. Tasfiyeler belki lüzumlu idi; fakat, gerek içerde yarattığı problemler ve gerekse dünya efkârı umumiyesinde yarattığı menfi tesirler bakımından fiyatı yüksek olmuştu.

Nazi rejiminin ortaya çıkmasıyla, Stalin, Rusya'nın faşist tehdidiyle yalnızca karşılaşmasından korkmuş ve bunu önlemek istemişti. Eğer, faşizmin gelişmesi ile korkuya kapılan diğer kapitalist demokrasiler, Almanya'ya karşı müşterek bir cephe halinde birleşeceklerse, bunlara ihtilâl bayrağı açmak ve böylece sosyalizm ve demokrasiye karşı cephe alan Naziler tarafından, her yerde kurulmakta olan koalisyonun arkasında yer almak isteyen reaksiyonerleri kuvvetlendirmek manâsızdı.

Bütün bunlar, tabii ki, Komintern'e bağlı teşkilâtlar tarafından söylenilmekteydi. Bu teşkilâtların çoğu kendi içlerindeki Trotskycileri atmış ve yeni, mutedil bir istikamet üzerine oturmuşlardı. Avrupa'nın büyük bir kısmında Komünist ve Sosyalistler gayri kanunî olarak faaliyette bulunmakta ve benzer bir takibata uğramaktaydılar. Eğer faşizmin gelişmesi önlenecekse, dışarda faşizm tecavüzüne, içerde faşizmin müttefiklerine karşı direnmeyi organize edecek ve temel hürriyetleri savunacak şekilde demokratik müesseselerini koruyabilmiş olan memleketlerde, ilerici grupların hepsinin müşterek bir mücadeleye sevk edilmesi gerekmekteydi. Dış politika bakımından, bu, Sovyetler Birliği'nin kapitalist ülkelerle antlaşma ve ittifaklara girmesi -1934 yılında Cemiyeti Akvam'a girmişti- kollektif güvenlik fikrini kabul ve desteklemesi ve Komintern'in millî guruplarını kendisine dostluk eli uzatmak isteyen hükümetleri şartlı olarak desteklemeye teşvik etmesi, gerektiği mânasını taşımaktaydı. İç politika bakımından ise, işçiler arasındaki en radikal unsurlar haricinde, herkesin husumetini çekmek suretiyle yalnız kalmalarına sebep olacak taleplerde bulunmaktan komünistlerin kaçınacakları, manâsına gel-

mekteydi. Vazifeleri anti- faşist birliğe temel teşkil edecek bir sosyal reform programı hazırlamaktı. Onlar, böyle bir programın kapitalizmin temel mahiyetini pek değiştirmiyeceği kanısındaydılar.

1935 yılındaki Komünist Entrnasyonali'nin Yedinci Dünya Kongresinde, bu değişiklik hakkında karar alınmıştı. Dünyanın her tarafından gelen komünist liderlerin katıldığı bu toplantıda, 1933 yılındaki Naziler'in Reichstag Yangını Duruşması'nda gösterdiği başarılı mukavemetten sonra Komintern'in Genel Sekreterliğine getirilmiş olan Bulgar komünisti George Dimitrov, yeni politikanın yol gösterici noktalarını belirtmişti. Bütün komünistleri faşizme karşı mücadeleye davet eden Dimitrov, onları imkân buldukça sosyal demokratlarla ittifak kurmaya teşvik etmişti; zira, Alman katastrofunun birçok yerde birbiri arkasından tekerrür etmesini, ancak birleşik bir işçi hareketi önleyebilirdi. Dimitrov, birçok ülkede derhal sosyalizme geçilmesi meselesini ortaya atmanın hata olacağında ısrar etmiş ve gerekçe olarak, faşistlerin Avrupa'da sür'atle kuvvetlenmekte olduğunu göstermişti. Eğer, faşistler demokrasiyi yıkmaya muvaffak olurlarsa, ilerici hareket için pek az şans kalacak ve hiçbirşey mahvolmaktan kurtarılamayacaktı. Böylece Halk Cephesi fikri ortaya atılmıştı.

Faşist ülkelerde, Sosyalistler yoldaşları Komünistlerden de eziyet çekmişlerdi. Bu ülkelerde, İşçi ve Sosyalist Enternasyonali, faşizmin meydana çıkmasının yarattığı değişiklikleri değerlendirmek bakımından, Komintern'den daha yavaş hareket etmekteydi. Üstelik daha gevşek ve daha az disiplinli bir teşkilâttı ve kuvvetlerini süratle toplamağa muktedir değildi. Komintern'in yeni politikasından Sosyal Demokratlar da son derece şüphe duymakta ve onu Komünistlerce işçi sınıfı liderliği elde etmek için girişilen yeni bir manevra olarak kabul etmekteydiler.

Mihver Devletleri kuvvetlendikçe, her memlekette Halk Cepheleri kurulmakta ve bunlar, Liberaller, Sosyalistlerin bir kısmı ve fikrin mucidi olan Komünistler tarafından desteklemekteydi. Bununla beraber eski düşmanlık zor unutulmuştu. Bazı yerlerde, özellikle İngiltere'de Sosyal Demokratlar herhangi bir antlaşmayı boşa çıkaracak kadar kuvvetli idiler. İki Entrnasyonal müşterek harekette bulunmak için gerçekten de müzakerelerde bulunmuş ar ve müşterek imza ile bir iki bildiri yayınlamışlardı; fakat, burada kalmış, öteye gidememişlerdi.

Maamafih, bazı hususlarda Halk Cephesi meydana getirilmişti.

Fransa, Ren Nehri ötesinde yeni bir Alman tehlikesi, içeride tehlikeli bir faşist tertibi ve ciddî bir iktisadî buhran ile tehdit edilmekteydi. Her ne kadar 1918 i takip eden onyedi yıl içinde sol hiçbir zaman Millet Meclisi'nde çoğunluğu sağlayacak kadar kuvvetlenmemiş ve parlamento içi kuvvetlerle durdurulmuşsa da, Sosyalistler, Radikaller ve Komünistler arasında seçimlerde ittifak tesis edilmesi, 1936 yılında bir Sosyalist ve Radikal Koalisyonunu iktidara getirmiş ve bu iktidar Komünistlerce de desteklenmişti. Aynı zamanda iki millî sendika, ki bunlardan biri siyaset dışında, idi ve diğeri Komünistlerin liderliği altındaydı, C.G.T. adıyla birleşmişlerdi. 1934 te Fransa bir faşist darbe eşiğindeydi; 1936 yılında mülk sahibi Fransızlar, ihtilâlin hazır olmasından korkuyorlardı. Memleketin her tarafında birbirini takip eden grevlerde, işçiler, fabrika ve daireleri işgal ederek, arzuları yerine getirilinceye kadar buraları boşaltmayı reddetmişlerdi.

Bu sola kayış, özellikle sosyal mevzuatta, tavizler koparmıştı, Fransız kapitalizmi, mukabil bir hücumda bulunmakta gecikmemişti. Bankalar ve sermayedarlar bir para buhranı yaratmağa muvaffak olmuşlar ve sol, sosyal programını yumuşatmak ve koalisyonun yönetimini Radikal - Sosyalistlere teslim etmeğe razı oluncaya kadar, bu buhranı giderecek tedbirler almayı reddetmişlerdi. Bu açıdan sol, radikal müttefiklerinin esiri idi, Radikal - Sosyalistleri, reaksiyonerlerin kollarına itme tehlikesini göze alamazdı. Şayet dışardan faşist tehdidi olmasaydı Fransız solcuları, sağ ile direkt olarak karşılaşmayı deneyebilirlerdi, ancak, bunların Mihver Devletleri ile açık bir ittifak teşkil etmesi gibi ciddi bir tehlike vardı. Açık olmayan bir ittifak mevcuttu. Böylece 1930 ların sonunda Fransa bir politik çıkmaz içindeydi ve her iki kanat da üstünlük sağlıyacak kadar kuvvete sahip değildi.

1938 geldiğinde Faşist Devletlerin saldırgan niyetleri artık şüpheye yer bırakmıyacak şekilde açığa çıkmıştı. Habeşistan ve Mançurya teslim olmuştu. Almanya, Avusturya'yı ilhak etmişti. Avrupa'nın her tarafında aşırı sağ, demokrasiye karşı faşist tertiplerde bulunmaktaydı. Hattâ Fransa ve İngiltere gibi parlementer demokrasinin hâlâ mevcut olduğu ülkelerde bile, solun faaliyeti durmuştu ve muhafazakâr partilerde, Hitler ile Alman Ordusu'nun Doğu'ya, Rusya'ya yöneltilmesi için bir anlaşma yapmayı isteyenler pek çoktu. Ayakta kalan sosyalist ve komünist partileri devamlı olarak büyümekteyseler de, yeni harbin sür'atle yaklaşması ve solun kapitalist demokrasinin müdafaası ödevini artık ona ihtiyacı kalmayan kapitalistlerin elinden almak zorun-

da kalışı, bu kazancı bertaraf ediyordu.

Fransız Halk Cephesi'nin başarıları kararan gökte parlayan bir ışık gibi idi. Fakat, Fransa'daki sosyalist ilerleyiş kontrol altına alınmadan önce, sol, İspanya'da gelişen daha ciddi bir durumu dikkate almak zorundaydı. 1931 yılında Krallık devrildikten sonra, İspanya'da Sosyalist Parti, en kuvvetli siyasî kuruluş haline gelmişti. 1936 Martında yapılan seçimde, İspanyol Halk Cephesi ezici bir zafer kazanmıştı. Bu sıralarda Komünist Partisi pek az destek görmeleri ve Sosyalistlerin yeni hükûmetine girmemiş olmalarına rağmen, tarımsal ve sosyal reform ihtimali İspanyol idareci sınıfını korkuya düşürmüştü. Temmuzda Monarşi taraftarı generaller Alman ve İtalyan desteği ile, üç yıl sürecek olan iç harbi başlatmışlardı. Dünyanın her tarafında ilerici kuvvetler meşru İspanyol Hükümeti lehine birleşmişlerdi; zira, general Franco lehine faşist devletlerce açık ve kuvvetli bir müdahalede bulunulmasına rağmen, meşru hükümetin İspanya dışından askeri malzeme ve teçhizat temin etme hakkı reddedilmişti. Dünyanın her tarafından Milletlerarası Birlik saflarında savaşmak üzere İspanya'ya gönüllü gitmiş ve diğer demokratik ülkelerdeki sendikalar ve solcu partiler sıkışık durumda olan Cumhuriyet Hükümetine yiyecek ve sıhhî malzeme göndermişlerdi. Özellikle Fransa'daki sol kanat kendisinin İspanyol Halk Cephesi ile aynı durumda olduğunu görmüş ve faşist Almanya ile faşist İspanya arasına sıkıştığı takdirde, Fransa'nın, daha büyük bir tehlikeye maruz kalacağını anlamıştı. Lâkin, pek az yardımda bulunabilirdi; zira, sağın sabotaj ve engellerine karşı durmak zorunda idi ve aynı zamanda, İspanya'ya yardım ettiği takdirde, Fransa'nın, genel bir Avrupa harbine katılmış olacağı şeklindeki yaygın korku -barışçı menşeli idi- da buna mâni idi.

İspanyol problemi her yerde siyasî sadakatın mihenk taşı haline gelmişti. Faşizm ve demokrasi arasındaki mücadelede hangi tarafı tutacaklarına karar verirken, halk, gerçekte kapitalizm ve sosyalizm arasındaki daha büyük mücadeledeki yerlerini tayin etmekteydi. Faşizm galip geldiği takdirde, beşeri terakki şüphesiz karanlığa düşecekti. Mağlup olduğu takdirde ise, temsil ettiği köhne kapitalizm parçalanacak ve sosyalizm hareketi, mücadeleden kazanılan tecrübelerle ve önündeki başlıca engel, faşist diktatörlüğünün tamamen ortadan kalkması ile çok kuvvetlenmiş olacaktı.

İşte bu sebepten İspanyol harbi, hükümet ve asîler arasındaki alâlede bir muharebeden farklı idi. Bu harp İkinci Dünya Harbi'nin öncüsü

idi ve iki rakip sosyal sistemin karşılaştığı ve hâkimiyet için döğüştüğü bir noktayı temsil etmekteydi. Bunun içindir ki, o kadar şiddetli cereyan etmiş ve iki yıldan fazla bir süre milletlerarası siyasette en önemli mesele olarak kalmıştı. Bu durum, Cumhuriyet Hükümetinin zaferini, Sosyalist ve Komünistlerin neden bu kadar çok arzu etmiş olduklarını da izah etmekteydi.

Bu olaylar, şüphesiz İngiliz politik hayatının seyrinde de yankı görmüştü. İşçi Partisi liderleri mutedil politikaları için güzel sebepler bulabilmekteydiler. Ancak, kendilerini güvenilir ve sorumlu bir alternatif hükümet olarak tanıtmaya devam ettikleri takdirde çoğunluğu kazanabileceklerinde ısrar diyorlardı. Belirttiklerine göre, kuracakları hükümet, iktidara geldiği takdirde, kapitalizmin üzerine yüklenmekle meşgul olmayacak, fakat sosyalist aleme doğru tedricen ilerlemek üzere birbirini takip eden reformlar yapacaktı. Bu reformlar, çekingen olan yüzen oyları korkutmayacağı gibi, fakirliği, fırsat eşitsizliğini ve iktisadî yetersizliği azaltacak bir vasıta olarak kabule mazhar olacaktı. Dış meselelerde parti içindeki kuvvetli barışçı geleneği -bu gelenek, Avam Kamarası'ndaki sevilen ve sayılan lider George Lansburg tarafından temsil edilmekteydi- nazarı dikkate almakla beraber, Cemiyeti Akvam tarafından düzenlenen kollektif güvenlik fikrini desteklemekteydiler. Bu barışçılık ve hatta silâhlanmanın İngiliz emperyalizmini takviye ettiği şeklindeki yaygın kanaat, milletlerarası alanda İngiltere'nin daha sağlam bir tutum benimsemesinde ısrar edenler için büyük bir güçlük teşkil ediyordu.

Bu ihtiyatlı politika, 1935 yılı seçimlerinde pek iyi netice vermemekle beraber gittikçe kötüleşen milletlerarası durum, işçi liderlerine, Parti'deki barışçı unsurlara karşı kullanılacak önemli bir argüman sağlamıştı. Liderler, aynı zamanda, büyüyen Komünist Partisi ile yapılmakta olan işbirliğini daima iyi idare etmeği başardıklarından, orta sınıf oylarına kur yapma teşebbüsüne, bunların ciddi engeller çıkarmalarını önlemiş oluyorlardı. İspanyol harbi başladığı zaman, İşçi Partisi'nin hâkim liderleri, Cumhuriyetçilere yardım için girişilen gösterileri, önce, yatıştırmağa muvaffak olmuşlardı; ancak, sendikalar, mahalli guruplar ve Komünistlerle girişilen işbirliği, parti liderliğini, Chamberlain Hükümetine karşı daha harpçi bir tutumun benimsenmesi ve anti-faşistlere pratik ve moral destekte bulunulması için zorlamıştı. Fakat, etkili birşeyler yapabilmek için vakit çok geç idi.

1937 yılında yeni bir parti programı hazırlanmıştı. Bu program İşçi

Hükümeti'nin seçimdeki zaferden sonra alacağı tedbirleri tayin etmekte ve daha önceki programlarda yer alan sınırlı ve mütevazi reform şeklindeki sosyalist tekliflerini programdan çıkarmaktaydı. MacDonald'ın çekilmesinden sonra işbaşına gelen yeni liderler, MacDonald siyasetinin faydasızlığına karşı, radikal bir safhadan geçen reaksiyon göstermişlerdi. Fakat bu 1930 ların sonlarına doğru cereyan etmişti. Particiler tekrar gözlerini seçim zaferine dikmişlerdi ki, bu da kapsamlı ve mutedil bir program gerektirmekteydi. Bu Attlee'nin «Uzun Vadeli Olarak İşçi Partisi'nin Görünüşü» adlı programından gerçekleştirilmekteydi ve 1945 İşçi Partisi siyasî programından esas itibariyle farklı değildi.

Bununla beraber, beklenen seçim hiçbir zaman gelmemişti. İşçi Partisi Chamberlain Hükümetini devirecek veya hiç olmazsa, onu, faşist saldırısına karşı samimi bir mukavemette itebilecek kadar kuvvetli değildi. Buhranlar birbirini takip ettikçe, protestodan başka hiçbirşey yapamamıştı. Çok geçmeden yatıştırma politikasının daha fazla uzatılamayacağı açığa çıkmıştı. İngiltere'nin önünde iki tercih imkânı vardı: Ya mukavemet ve harp edecek veya faşizme teslim olacaktı. Hangi alternatif tercih edilirse edilsin, demokratik ve sosyalist hareket, sırf yaşayabilmek için, korkunç bir mücadele ile karşılaşmıştı. Faşizmi zamanında durdurma fırsatı kaçırılmıştı ve Sosyalistler, bütün kaynaklarını, son bir ümitle, demokrasiyi müdafa etmeye harcamak zorunda idiler, eğer başarırlarsa, harpten sonra toplumun müstakbel yapısını, ortaya çıkacak şartlara göre kurmak için kâfi vakit olacaktı. Eğer başaramazlarsa, Sosyalizm nesiller boyunca unutulacaktı.

Neticede, mücadele, 1939 yılında hiç kimsenin ümit etmediği kadar şiddetli ve uzun olmuştu. Harp, işgal edilen ülkelerdeki hâkim sınıfları ve Nazilerle işbirliği yapmalarından sonra Nazi peyklerindeki hâkim sınıfları 1914 — 18 harbindeki kadar parçalamış ve buna ilâveten, Avrupa kapitalizmini zayıflatmıştı ve netice olarak sola doğru olan hareketi hızlandırmıştı. Almanya ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan 1939 saldırmazlık andlaşması, Rusya dışındaki komünistleri huzursuzluğa sevketmişti. 1939 yılına kadar, bunlar faşizmin amansız hasmı idiler. Şimdi kendi sloganlarını çiğnemek, gelip çattığı bir zamanda anti-faşist harbi önlemek ve ona karşı cihat açmak zorunda bırakılmışlardı. Ezici bir sosyalist çoğunluk harbi daha başlangıçta tasvip etmişken, Komünistler harbin faşist Almanya ile kapitalist Fransa ve İngiltere arasındaki bir mücadele olduğunu iddia etmekte ve işçilerin böyle mücadeleyi desteklemekle hiçbirşey kazanamıyacaklarını, bu iki muharip gurubun Rusya'ya

karşı müşterek bir cihat açmalarını önlemenin başlıca gayeleri olması gerektiğini, söylemekteydiler. Rusya'nın esas politikası şüphesiz harbi Rus sınırlarından uzak tutmaktı ve bu gaye komünistlerin bu devrede tekrar «ihtilâl yoluyla galibiyet» prensibine döndüklerini göstermekteydi. Bu değişme çeşitli komünist partilerinden ayrılmalara sebep olmakla kalmamış, aynı zamanda demokratik sosyalizm ile komünizm arasındaki ayrılığı genişletmişti. Birçok Sosyal Demokrat için, bu durum, her memleketteki komünist siyasetinin, Rus menfaatleri ve dış politikasına bağlı olduğunu gösteren nihaî bir delil idi.

Fakat İngiltere ve Fransa'nın Rusya ve Almanya'ya karşı derhal savaşmaya hazırlandıkları «sözde harp» devresi, çok geçmeden sona ermişti. Fransa 1940 yılında işgal edilmişti; aynı zamanda anti-faşistlik bakımından samimiyetinden şüphe edilen Chamberlain Hükümeti düşmüş ve yerini Churchill- İşçi Koalisyonu almıştı. Naziler 1941 yılında Rusya'ya hücum eder etmez, Rusya içinde ve dışındaki komünistler, Avrupa faşizmine karşı, eski mücadeleye dönmek için hazırlığa başlamışlardı.

O zamana kadar bir avuç barışçı dışında herkes vaziyet almıştı. İşgal altındaki ülkelerde gayri meşru karşı koymalar başlamıştı. Bazı hallerde bu mukavemetler Komünistlerin liderliği altında idi; zira, onlar yeraltı çalışmalarına uygun teşkilât, metod ve tecrubelere sahiptiler. Diğer partiler -her ne kadar kendilerine mahsus mukavemet şebekeleri kurmuş ve önemli işler yapmışlarsa da- Nazi işgalinden önce, böyle bir mekanizmaya malik değillerdi. İş adamları ve mütefessih politikacıların, işbirliği yapmak bakımından en kötü kişiler olduğu ortaya çıktıkça, işçiler ve diğer sınıflara mensup guruplar sola, Sosyalist ve Komünistlere daha çok kaymışlardı. Komünistler aynı zamanda Kızıl Ordu'nun prestijini paylaşma avantajına da sahipti. Bunların harbin ilk anlarındaki siyasetleri, mukavemet hareketindeki fedakârlıkları dolayısiyle bu sıralarda unutulmuş yahut affedilmiştir.

Bütün Avrupa heyecan içindeydi. Zafer ve kurtuluşun tarihe karışmış olan eski sosyal ve siyasî yapının temellerini ortaya koyacağı açıklığa kavuşmuştu. 1941 den sonra işçi sınıfı hareketinin esas gayesi Nazileri mağlup etmekti. Omuzlarına bu vazifenin ağırlığı binmişti. Bu hareket önceki harpte olduğu gibi bütünlüğünü muhafaza etmekteydi; ne karıştırılmış, ne de bölünmüştü. Vatanperverlik ve sosyalistlik, âcil bir gayede birleştirilebilir, bir düşmana yöneltilebilir ve işgal altındaki ve serbest ülkelerdeki milyonlarca insan tarafından paylaşılabilirdi.

Harp Avrupa'nın birçok yerinde, kaçınılmaz bir şekilde, sosyal ihtilâle doğru ilerlediği gibi -her ne kadar bu ihtilâl 1918 den sonra başarısızlığa uğramış olandan farklı bir şekil alacak ve muvaffak olacak idiyse de- İngiltere'yi de muntazaman sola doğru itmekteydi. Her zamanı olduğu gibi harpte de, daha iyi ve emin istikbal ümidi, zahmet ve emeklerinde kitlelere teselli olmaktaydı. Bu defa, hayallerin gerçek olması için hakiki bir şans mevcut gibi görünüyordu. Çünkü, yıllarca süren muntazam bir sosyalist propaganda yapılmıştı ve kapitalizmin parlak devrinin geride bırakıldığı açıktı; İngiliz halkı 1931 buhranı, İspanyol İç Harbi, Muhafazakâr Hükümetin dışardaki faşizm ve içerdeki demokrasiye karşı davranışı harp sırasında meydana gelen görüşmeler ile ciddi bir siyasî eğitim geçirmişti; her şeyin üstünde, İşçi Partisi'nde bir siyasî mekanizma vardı ki, bu radikalizm dalgasından faydalanabilir ve kendisini harpte çarpışmış bir kadroyla, alternatif hükümet olarak takdim edebilirdi; üstelik de İşçi Partisi Parlâmeto'da çoğunluk sağlayarak iktidara hiç gelmemiş ve bu haliyle hiç denenmemişti. İşte 1945 yılında İşçi Paritisi'ne fırsat verilmesinin başlıca sebepleri bunlardı.

BÖLÜNEN DÜNYADA SOSYALİZM

On yıllık harp ve onu takip eden milletlerarası gerginlik devresinden, bütün siyasî çevreler ciddi surette müteessir olmuştu. Bununla beraber, birincisinin yarattığı muazzam problemler halledilmeden bir diğer harbe doğru sürüklenen bir dünyada, yeni hâl tarzları arama teşebbüslerinden daha acil birşey olamazdı. Bu günün Sosyalistlerinin, buhranlar için basit çözüm metodları yoktur. Basit kararlara müsaade etmek genellikle çok zor, karışık ve hayal kırıklığına uğratıcıdır. İlk Sosyalistler -ister Marx ele alınsın, ister Keir Hardie- köksüz, bir araya geldiği takdirde yenilmez bir kuvvet hâlinde ve ahlâki bakımdan hatalı, siyasî bakımdan sonu kötü olduğuna inandıkları kapitalist sisteme karşı kazanılacak nihai zafere doğru amansızca ilerleyen, muazzam bir ordu hayal etmekteydiler. Bir gurup veya insanı bu açıdan değerlendirmekte ve bir siyasete de bahis konusu zafere yardımcı veya engel olmasına göre, kıymet biçmekteydiler. Bugün ise gelişen dünya buhranlarının, sol kanattaki geleneksel bölünmeleri arttırdığı açığa çıkmıştır. Bu kitapta izah ettiğimiz gibi birçok değişik şekilleri daha olmakla beraber, mutediller ve radikaller şeklindeki bölünme, kökünü sosyalist teori ve hareketlerin tarihinden almaktadır. Zamanımızda temel bölünme, komünistlik ve sosyal demokratlık şeklindedir. Bu bölünme, bunlardan her biri daha büyük mes'uliyetler ve kuvvet iktisap ettikçe ve komünizm lehine veya aleyhine cephe almak zorlayıcı bir nitelik kazandıkça, daha geniş bir hal almaktadır. Bir zamanlar işçi hareketi içinde birbiri-

ne zıt taktikler olan bu cereyanlar, sonradan milletlerarası siyasette de birbirinin hasmı olmuşlardır. Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki açıklık dünyayı iki kuvvet merkezine böldükçe, Sosyal Demokratlar ve Komünistler farklı kampların taraftarları haline gelmektedir. Sosyal Demokratlar, genellikle, komünizme karşı Amerikan kapitalist demokrasisiyle işbirliği yapmakta, Komünistler ise, Sosyal Demokratların, kapitalizmin mağlup edilmesi ve yerine gerçek ve etkili sosyalizmin kurulmasına doğru hiçbir kesin adım atmadıklarını ısrarla belirterek, Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ülkeleri, Çin Komünistleri ve bütün dünyadaki komünist veya radikal milliyetçi hareketlerin, sosyalizm için yapılan geleneksel mücadeleyi tevarüs ettiklerini ve Amerika Birleşik Devletleri'nin önderlik ettiği anti-komünist milletlerin, bu devamlı ilerlemeyi durdurmak üzere ümitsiz çabalarda bulunduklarını, ifade etmektedirler. Amerika Birleşik Devletleri'nin bir «emperyalist tehdit» teşkil etmediğine, bilâkis komünistlerin daha fazla ilerlemelerini önliyen bir barikat vazifesi gördüğüne inanan Sosyal Demokratlar, Komünistlerin yukarda belirtilen tezlerini reddetmektedirler.

Harp sona erince, müşterek bir mücadele içinde tesis edilmiş olan işçi birliğinin, harap olan yerlerin tamiri, iktisadî canlanmayı hızlandırma, Almanya, Japonya ve İtalya'yı demokratik yola getirme, milletlerarası işbirliğini sağlayacak yeni kurumlara vücud verme ve herşeyin üstünde, yeni bir harbi önleme gayretlerini devam ettireceğini ümit etmek makul bir hareketti. Başlıca müttefikler arasında, bazı harp devresi anlaşmazlıkları mevcut olmakla beraber, -harp sonrası gayeleri bakımından önemli derecede karşılıklı şüphe ve endişeler vardı- Sovyetler Birliği'nin, İngiltere, Amerika ve diğer Birleşmiş Milletler üyeleri ile barış içinde ve yukarda belirtilen gayretler için işbirliği yapması şansı ilk defa ortaya çıkmıştı. Adı geçen ülkelerde, Sovyetlerle işbirliği yapılması için açık ve dürüst bir denemede bulunulması lehine, şüphesiz, gerçek ve iyi niyetle dolu bir arzu vardı. Hiç kimse, bunun için bütün ilgililerin çok sabırlı olması ve uyuşmaya yanaşması gerektiğinden şüphe etmiyordu ve bu, harp yorgunluğu ve iktisaden yoksulluk içinde bulunan dünya için, yegâne makul ve makbul hareket gibi görünüyordu. Diplomatik birlik kurulmasını takiben, tabii olarak, dünya sendikacılık hareketinde birlik kurulması ve özellikle Nazi işgaline uğrayan memleketlerde, hürriyet hareketine katılanlarla ona mukavemet edenler arasında işbirliği yapılması yolları açılmıştı. Harbin şiddetli olduğu memleketlerde sola doğru devamlı bir hareket olmuştu ve sosyalist plânlama fikri, yeminli Sosyalistler ve komünizm taraftarları dışında, birçokları

tarafından yegâne müessir imar ve tamir vasıtası olarak desteklenmişti.

Kolonilerde milliyetçi hareketler süratle gelişmişti ve bunların çoğu, karakterleri itibariyle, bir dereceye kadar sosyalisttiler. Amerika Birleşik Devletleri özel teşebbüs sistemine sadık kalmakla beraber, bir çok ülkelerde, kalkınma devresini sosyalizme geçişin ilk safhası olarak kullanma ümidi çok parlak görünüyordu. Avrupa'da endüstri ve tarımı kalkındırmak ve müstakbel güçlüklerle dolu günlerde, ticaret politikasına yön vermek için gerekli kaynakların temin edilmesini ve merkezden yönetilmesini ancak yaygın bir devlet kontrol ve mülkiyetinin sağlayabileceği açıktı. Gerçekten de Batı Sosyalistleri, nakliyat, enerji temini ve ticaret politikası gibi müşterek problemleri koordine edecek devletler üstü teşkilâtların kurulmasını teklif etmeğe hazırdılar. Bu gibi ümitler utopik olabilirdi; Fakat, bunlar sosyalist fikirlerin mantıkî ifadesiydi. Milletlerarası mahiyetteki, Gıda ve Tarım Teşkilâtı, Dünya Sağlık Teşkilâtı ve Birleşmiş Milletler tarafından kurulan çeşitli sekreteryalar, «fonksiyonel» meselelerin rasyonel bir şekilde tartışılabileceği, lüzumsuz ve egoist milliyetçilikten çok çekmiş olan dünyaya bir nizam getirebilecek tatminkâr antlaşmaların yapılabileceği birer vasıta olarak görünmekteydiler.

Bu durum, harp sonrasının kısa balayı devresinde, ümit dolu görünen bir ruhu ifade etmekteydi. O sıralarda, birkaç ülkede, koalisyon hükümleri kurulmuş ve bu hükümetlerde komünistler, harbi müteakip yapılan seçimlerde aldıkları oy nisbetinde, temsil edilmişlerdi. Komünist niyetlerinden duyulan kuşku devam ediyorsa da -ki ediyordu-, bu, durum, komünistlerin mukavemet hareketinde oynadığı rol, Sovyetler Birliği'nin prestiji ve o sıralarda onlarsız hükümet etmenin hemen hemen imkânsız olması fakat onlara karşı hükümet etmenin ise çok tehlikeli görülmesinin yarattığı lehte puanlar gibi unsurlarla kat kat bertaraf edilmişti. Komünistler -alt kademelere kuvvetli baskı yapmalarına rağmen- Batı Avrupa'da ağırlıkta kalmak ve Sostalist partilerle birleşmeğe muvaffak olmamakla beraber daha başlangıçtan itibaren Kızıl Ordu'nun işgal etmiş olduğu memleketlerde başarılı olmuşlardı. Bu son ülkelerde durum farklıydı. Çok sıkıntı çektikleri halde, Batı Avrupa milletlerinin kuvvetli siyasî gelenekleri vardı ve bunlar aylar geçtikçe kendilerini daha kuvvetle hissettiriyordu. Yeniden imar ödevinde ortak olarak kabul edilen Komünistlere, koalisyonda hakim roller verilmiyordu; bununla beraber, bu devrede komünistler, o sıralarda benimsemiş oldukları millî refah için bütün anti-faşistlerle işbirliği siyasetini takip ederek, kalkınmaya

önemli ölçüde yardım etmişlerdi. Parlâmentolardaki davranışları en şüpheci tenkitçileri dahi şaşırtmıştı. Siyasî şartların çok değişik olduğu Doğu ve Güney Doğu Avrupa'nın eski Nazi ülkelerinde, Komünistler, farklı bir yol tutmak zorunda kalmışlardı.

Macaristan, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerde, eski hâkim sınıf, Naziler ile birlikte kovulmuştu. Kızıl Ordu müessir bir işgal kuvveti haline gelmiş ve geniş kaideli koalisyon hükümetleri kurulmuştu. Bu hükümetlerde, o sıralarda nisbeten küçük olan komünist partileri, sayı itibariyle azınlıkta olmalarına rağmen, kilit noktaları ellerinde bulunduruyorlardı. Seçilen bu önemli noktalar arasında güvenlik ve polis kuvvetlerini kontrol eden işçişleri Bakanlıkları da vardı. Bütün bu memleketlerde köylü nüfus hâkim durumdaydı ve harpten sonraki ilk yıllarda seçimler itibariyle en kuvvetli partiler, köylü partileri idi. Bununla beraber Komünistler, kabinedeki mevkilerini ve ihtilâlci ayaklanmalara iştiraklerinin kazandırdığı hâkim durumlarını, hem hükümetteki kontrollerini arttırmak, hem de diğer partileri bölmekte kullanmasını biliyorlardı. Bunu bazı hallerde diğer partilerin liderlerini tevkif etmek veya sürgüne göndermek suretiyle, diğer bazı hâllerde ise komünist sempatizanı olmayan ve komünist programını desteklemek istemeyen orta sınıf ve köylü partilerinin isim ve fonksiyonlarını alan, rakip parti ve guruplar teşkil etmek suretiyle başarıyorlardı.

Bu durumun Komünistlerce izahının iki cephesi vardı. Onlara göre, ilk olarak, söz konusu memleketler burjuva demokrasisine lüzum olmaksızın (bu ülkeler burjuva demokrasisinin nimetleri olan adalet ve hürriyet geleneğinden zaten haberdar değillerdi) sosyalizme derhal geçebilecek durumdaydılar ve bu geçiş yoğun bir sanayileşme ve geniş bir toprak reformuna ihtiyaç göstermekteydi. Bu fikre muhalefet edenler, terakkinin ve bu devletlerin -şimdiki ismiyle «Halk Cumhuriyetleri»nin- düşmanı sayılabiliyorlardı. İkinci olarak ,sözü edilen muhalifler, sosyal ihtilâle dahildeki normal siyasî vasıtalarla karşı koymağa muvafak olamayınca, Batı ile birlikte entrikalar çevirmeğe ve mağlûp edilmiş olan dahili reaksiyonerlere ve Batı emperyalizmi lehine mukabil ihtilâl hazırlayan bir merkez ve casus topluluğu vazifesi görmeye başlamışlardı. Bu üç memleketin hükümetleri gerek açık olan ekonomik sebeplerle, gerekse Sovyetlerin harp tamiratı taleplerini karşılamak üzere, merkezden idare edilen ekonomilerini Sovyetler Birliği ve ona bağlı devletlerin ekonomileriyle birleştirmişlerdi.

Sovyetler Birliği camiası, şüphesiz, bu üç devletin ötesine uzanmak-

taydı; fakat, olaylar Yugoslavya, Polonya ve Çekoslovakya'da farklı şekiller almıştı. Yugoslavya'da uzun ve şiddetli bir hürriyet mücadelesinden sonra, Maraşal Tito liderliğinde, komünist bir hükümet kurulmuştu. Tito rejiminin, komünistlikde rijit bir ortodoks olması, Sovyet Rusya'yı diplomatik alanda desteklemesi ve içeride sür'atle, bir sosyalist program tatbik etmeğe çalışmasına rağmen, Moskova ve Belgrad arasında ciddi farklılıklar ortaya çıkmıştı. Hayretler içinde kalan dünyaya Rusların ilân ettiğine göre, Tito, partizan hareketin başarıları dolayısiyle gurura kapılmış, Sovyetler ile ihtilâfa düşmüş; Yugoslav Komünist Partisi içinde serbestçe tartışma yapılmasını yasak etmiş ve Sovyetler Birliği memurlarının peşine gizli Yugoslav polisi takmaktan tuttuğu yolu değiştirmesi için yapılan kardeşçe tavsiyeleri reddetmeğe kadar uzanan bir sürü suçlar işlemişti. İki devlet arasındaki bu açıklık, Rusya tarafından iktisadî baskıda bulunulmasına rağmen, Yugoslav'ya'nın Amerikan emperyalizmine yaptığı hücumlarda veya Stalin'in mümtaz marksist liderliğini övmesinde bir azalma, hasıl etmemişti. Yugoslevya rejim itibariyle komünist kalmakla beraber, daha önce birleşik hâlde bulunan komünist hareketinden heretik bir ayrılış göstermişti.

Bu, komünist saflarında, Trotskyci bölünmeden sonra meydana gelen muhakkak ki, en önemli ayrılma idi. Ancak, Trotskyci bölünmeden farklı olarak, bu ayrılmayı, diğer komünist partileri içinde hasıl olan şiddetli gurup kavgaları takip etmemişti; fakat, bazı partiler, 1948 lerde, üyeleri arasındaki «sağ kanat» ve «milliyetçi» sapmaları düzeltmek zorunda kalmışlardı. Komünizm kuvvet kazandıkça büyük siyaset farklarının ortaya çıkması tabii idi; zira, çeşitli komünist partileri önemli farklılıklar arzeden şartlar içinde çalışmaktaydılar. Meselâ Çin'de, komünistlerin kazandığı askeri zaferler muazzam idarî ve siyasî problemler yaratmıştı. Tarımsal özelliğin hâkim olduğu sahaları idare etmekte, yılların tecrübelerine sahip olmak ve Kuomintang'ı felâkete sürükleyen istismar ve bozulmayı tasfiye etmekte dikkate değer başarılar sağlamakla beraber, Çin Komünistlerinin elde ettikleri başarıların tarihi önemi ve şumülü, Doğu'daki iktidar şeklini, Ekim ihtilâlinin Doğu tarihinin seyrini değiştirmesindeki kesinlik kadar kat'i bir şekilde değiştirmişti. Çin'in büyük bir kısımının komünist kampa geçişi, bütün Asya'da ve Asya ile Avrupa arasındaki ilişkilerde birçok değişiklikler meydana tirmişti. Çin'in büyük bir kısmının komünist kampa geçişi, bütün Asya'mesele, çeşitli gurupların, az veya çok, bir arada tutulması ile birlikte mahalli şartların gerektirdiği elâstikiyete izin verilmesi probleminin nasıl çözümlenebileceği idi.

Batı geleneklerinin birazcık bulunduğu Çekoslovakya ve Polonya'da aşırı sol hükümetlerin kurulması zaman almıştı. Polonya'da önce sol ve köylü partileri koalisyonu kurulmuştu. Köylü partileri, Rusya'nın himayesinde geçici bir hükümet kuran gruplarla işbirliği yapmak üzere sürgünde bulunduğu İngiltere'den dönmüş bulunan Mikolajczyk'in liderliği altında idi. Fakat Mikolajczyk sonunda tekrar sürgüne gönderilmiş ve hükûmet Birleşik İşçi Partisi'nin eline geçmişti. Bu parti, sosyalistler, Komünistlerle, Muhafazakâr ve anti-Rus liderlerden «temizlenmiş» Köylü Partisi'nin birleşmesi sonunda meydana gelmişti. Çekoslovakya da koalisyonla idare edilmekteydi. Bu koalisyon Batı nazarında prestij sahibi idi; zira, Nasyonal Sosyalist (yani liberal) Eduard Benes Devlet Başkanı ve Çekoslovak Devletinin kurucusunun oğlu olan Jan Masaryk Dışişleri Bakanı idi. Hızlı bir sosyalizasyona razı olan, fakat, Batı'da kabul edilmiş ferdi hürriyetleri muhafaza etme yollarını arayan bu iki şahıs, memleketlerini Doğu ile Batı arasında bir köprü haline getirmek istiyorlardı. Şubat 1948 kadar, teşebbüs başarılı olacak gibi görünüyordu ve Komünistler, Liberaller ve Sosyalistler aynı şartlarla işbirliği yapabilmişlerdi. Ancak Çekoslovakya «soğuk harbin» kurbanı olmuştu. Şubatta komünistler fiilen hâkimiyeti ele geçirmişler ve nasyonal sosyalistler de onların yanında yer almıştı. Çekoslovakya âniden komünist memleketlere katılmıştı. Jean Masaryk bilinmeyen bir şekilde ölmüş, Benes çok geçmeden hastalanarak ölüm döşeğine yatmış ve komünist liderlerden Gottwald Devlet Başkanı olmuştu.

1948 yılı sonu geldiğinde, Rusya tarafından iki defa mağlûp edilmiş olan Finlandiya hariç - kesin olarak anti-komünist kalmıştır - bütün Doğu Avrupa memleketleri komünist hâkimiyeti altına geçmiştir. Bu memleketlerde Komünistler şu veya bu şekilde hükümetleri ele geçirmişlerdir. Şurasını da açıkça belirtmek lâzımdır ki, süratli ve sert siyasî gelişmelere rağmen, bütün bu memleketler mühim ölçüde iktisadî ilerleme kaydetmişler ve sınaı istihsallerini harpten önceki seviyeye, hatta bunun daha da üstüne çıkarmışlardır. Tatbik ettikleri sosyalizm nevi Batı'nın sosyal demokrasisinden daha radikal ve sertti; çeşitli halk tabakalarının hepsi tarafından tutulmuyordu. Fakat, hayret verici bir müessiriyetle işlemeğe başlamıştı.

Avrupa'da her devletin siyasî gelişmesi «Büyük Devlet» münasebetleri şekline bürünmüştü. Milletlerarası seviyede, şüphesiz, bölünmeler başlamıştı. Bölünme büyüdükçe, kendisine, Sovyet Rusya taraftarları ve komünistler ile komünist olmayan devletler yanında yer alanlar şek-

linde göstermeğe başlamıştı. Rusya ile Batı arasındaki münasebetler kötüleştikçe Komünistler ekseriyette oldukları memleketlerde daha sıkı bir dayanışmaya, azınlıkta oldukları memleketler de ise muhalefeti arttırmaya yönelmişlerdi. Bu durum, tabii olarak, bilhassa İtalya ve Fransa'da büyük gerginlik yaratmış ve her iki memleket de 1948 başlarında Komünistlerin liderliği altında yapılan büyük grev dalgalarıyla sarsılmıştı. Marshall Plânı'nın kabulünden sonra komünistler bu plâna, Amerikan kapitalizminin Avrupa'daki kontrolünü arttırmaya çalışan, ve Amerikan ekonomisinin problemlerini çözmeğe yarayan bir vasıta olduğu iddiasıyla, hücum etmeğe başlamışlardı. Neticede, bu durum Komünistlerle Sosyalistler arasındaki açıklığı daha da artırmıştı; çünkü, Sosyalistler bütün ağırlıklarını Avrupa iktisadî kooperasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliğine vermişlerdi. Böylece, içeride olduğu gibi milletlerarası seviyede de, birleşik işçi sınıfı hareketi, Sosyalist ve Komünistler iki zıt kampa ayrılınca, çözülmüş ve Sosyalistler Komünistleri bozuculuk, yıkıcılık ve iktidarda oldukları yerlerde tiranlıkla itham ederken, Komünistler de onları, temsilciliğini kendilerine mal etmeğe çalıştıkları işçiler aleyhine kapitalizmle işbirliği yapan, gericilerin müttefiki olmakla suçlamaktaydılar.

1947 yılında, Avrupa'daki komünist faaliyetlerini yönetici bir merkez olarak Komünist Enformasyon Bürosu'nun (Kominform) kurulması ile kuvvetlenen bu bölünme, hiçbir yerde Almanya'da olduğu kadar şiddetli değildi. 1948 yılında, Almanya, iki bölgeye bölünmüştü. Rus işgali altında bulunan Doğu'da, sosyal demokratlar faaliyetten men edilmişlerdi ve mensupları komünist liderliğindeki Sosyalist Birlik Partisi'ne aktarılmıştı. Bu Parti Rus Bölgesi'ndeki kilit mevkileri elinde tutmakla beraber, Bölge, sıkı bir Sovyet kontrolu altındaydı ve kaynakları ağır tamirat masraflarına tahsis edilmişti. Sosyalist Birlik Partisi devamlı olarak, İngiliz ve Amerikalıları Almanya'yı bölmek ve bölgelerinde gericiliğin canlanmasına müsaade etmekle itham etmişti. Almanya'nın yeniden kurulmasının sosyalist düşünceye göre olmasını garanti altına almak ümidi, bu millet böyle parçalanmış halde tutulduğu sürece, şüphesiz, gerçekleşmemeye mahkûmdu. Almanya'nın sosyalist düşünceye göre kurulması, Alman militarizminin canlanmasını önleme imkânını temin edecek ve harbin fizikî ve iktisadî yıkıntılarını tamir etmenin yegâne vasıtası olacaktı. Üstelik, Almanya parçalanmış halde kaldığı ve üç büyük devlet düşmanlığı devam ettiği sürece, her iki taraf da «soğuk harp» taktiklerinde azami avantajı sağlayacak ve açık ihtilâflarda en iyi durumu temin edecek bir Alman politikası düzenleyeceklerdi. İşlerin

memnuniyet verici olmayan bu hali, en çok, Alman milliyetçilerinin işine yaramıştı. Bunlar, muzaffer müttefiklerin, Almanya'yı ilk defa olarak sulh ve refah içinde bir devlet haline getirecek müşterek bir siyaset üzerinde anlaşmaya varmalarını önledikleri takdirde kuvvetli bir Almanya kurabileceklerine inandıklarından, büyük devletleri birbirlerine karşı oynamaktaydılar.

Böylece harp sonrası yılları, Ren Doğusu'nda, Sosyalistlerce beklenenden farklı değişiklikler meydana getirmişti. 1948 yılı sonunda, Almanya'nın sosyalistleşmesi veya tesirli bir sosyalizmin gerektirdiği birliği temin etmesi imkânı pek azdı. Harp sırasında, önce Almanya, sonra da Rusya tarafından çiğnenen ülkelerde, Sovyet Rusya'ya kesin bir şekilde bağlı ve hemen hemen aynı politikayı takip eden devletler meydana gelmişti. Bu devletlerde, Batı'daki şekliyle demokratik sosyalizm, artık gerçekleşmesi imkânsız bir ihtimal gibi gözükmekteydi.

«Amerika Birleşik Devletleri dünya meselelerinde çok büyük rol oynadığına göre ve kuvvetli bir işçi sendikaları federasyonu ile liberal geleneklere sahip olmasına rağmen, neden henüz söz konusu edilecek kadar bir sosyalist harekete sahne olmamıştır,» diye bir soru sorulabilir. Bugün Sosyal Demokrat ve Komünistler arasındaki temel farklardan birinin, Amerikan kapitalizminin amaç ve karekteri-reaksiyoncu emperyalizm midir, yoksa bilinen demokratik hayat tarzını kabul ettiği için Avrupa'nın kalkınması arzusu mudur? - hakkındaki anlaşmazlık olduğu dikkate alınırsa, Birleşik Amerika'da kuvvetli ilerici eğilimlerin bulunup bulunmadığı hayatî bir problem olacaktır.

Amerika'da işçi sendikaları ve sosyalistlerin Avrupa modelinde bir işçi partisi yaratmamış olmalarının birçok izahı vardır ve mesele o kadar karışıktır ki, kısa bir özet içerisinde gereği gibi tartışılması imkânsızdır. Bununla beraber tarihî bakımdan kaydedilmesi gereken bazı önemli noktalar vardır.

Ondokuzuncu asırda, Avrupalı göçmen dalgası Amerika'yı doldurduğu günlerde, birçok sosyalist de gelmiş ve Avrupa'daki teşkilâtlar modelinde küçük teşkilâtlar kurmuşlardı. Ancak bunlar Amerikan işçileri karşısına, «bir sınıf olarak çıkamamışlardı; bu sosyalistler çok defa büyük endüstri merkezlerindeki Amerika dışında doğmuş olanlardan destek görmüşlerdi. Şimdi dağılmış olan Sosyalist Parti 1912 ve 1920 seçimlerinde hemen hemen bir milyon oy toplamıştı. Fakat, bu parti sür'atle zayıflamış ve ne kendisi, ne de Komünist Partisi, hiç bir zaman, peşlerine kütleler takamamışlardı. Bir nesil öncesine kadar, Ba-

tı'ya gidildiği takdirde bedava toprak ve yeni imkânların bulunduğu, işgal ve yerleşme seyyaliyetinin yüksek olduğu bir ülkede, mahrumiyet içinde bulunanlar şanslarını başka yerde aramak imkânına daima sahipti. Üstelik İngilizce konuşan hünerli işçi kıtlığı, yakın zamana kadar, fakir göçmenler diğer memleketlerde ekseriyetle işçi hareketine liderlik yapmış olan işçi «aristokrasisi» arasında bir ayrılığı teşkil ediyordu. Bütün bunlar ve «katı sınıf ayrılıkları olmayan bir topluma girmek için bir kimsenin ihtiyacı olan yegâne şey çok çalışmaktır,» şeklindeki, uzun yıllar yaşamış olan inanç, Amerika'da, Avrupa'da olduğu gibi militan ve sınıf bilincine sahip bir proleteryanın meydana gelmesini önlemiştir. Amerika sanayii de sür'atle gelişmekte idi ve Batı'daki geniş kaynaklar öyle işletilmekteydi ki, sık sık tekerrür eden buhranlara rağmen, gittikçe artan hacimde mal ve hizmet üretmek kabil oluyordu.

Hiç kimse mevcut iki siyasî partinin mâlik olduğu desteği küçümsememelidir. Her ikisi de, büyük sanayicilerden çiftçilere ve sanayi işçilerine kadar halkın her gurubuna yer vermekte ve bunların sadakatlerini, seçmenleri himaye yoluyla memnun ederek yaşayan mahalli siyasî mekanizmalar vasıtasıyla, birbirine bağlamaktadır. Bu iki partinin kompozisyonu, hatta siyasî görünüşü, şehirden şehire, bölgeden bölgeye farklılıklar arzeder; fakat, değişen halk hissiyatını kanalize eden ve ona tesirli bir ifade veren yarı resmî müesseseler olarak vazife görürler. Yeni bir partinin bu iki parti ile rekabet etmesi çok zordur. Bunların kontrolu altındaki sahaya nüfuz etme teşebbüsleri olmuştur; fakat, hepsi de başarısızlığa uğramıştır. En son olarak Henry Wallace'ın liderliği altındaki Komünistler ve onlarla birlikte çalışmaya hazır solcu guruplar tarafından desteklenen Terakki Partisi, 1948 yılı seçimlerinde, üç eyalet hariç, diğer bütün eyaletlerde seçimlere katılmağa muvaffak olarak bir teşkilâtlanma mucizesi yaratmıştır. Hiçbir azınlık partisi, daha önce, böyle bir başarıya ulaşmamıştı. Fakat, bu yeni partinin elde ettiği oy sayısı, ancak bir milyonu bulmuştu, bu bütün oylar toplamının yüzde ikisinden daha azdı. Amerikan liberalleri ve terakkiperverleri, siyasî alanda, mevcut partilerle çalışmayı tercih etmişler ve 1932 den sonra, Roosevelt'in liderliğinde bir sosyal reform müessesesi haline gelen ve işçilere yakınlık gösteren Demokrat Parti ile işbirliği yapmışlardır. Liberallerin çoğu, sendika haklarını garanti eden kanunların çıkarılmasını, çiftçilere hükümetin yardım etmesini, Tennessee Vadisi Teşkilâtı gibi büyük sosyal teşebbüslere devam edilmesini, sosyal hizmetlerde bulunulmasını iskân projeleri yapılmasını ve hidro-elektrik tesislerinin kamu mülkiyetinde olmasını istiyorlardı. Bu isteklerinde

ısrar etmenin siyasete atılıp bir azınlık partisi halinde radikal tedbirler istemekten daha tesirli olacağına ve daha fazla kazanç sağlayacağına inanıyorlardı.

Bu durum Amerikan sendikacılığı bakımından da doğrudur. Uzun zamandan beri bağlı oldukları ve Amerikan İşçi Federasyonu kurucusu Samuel Gompers'in temsil ettiği «iş sendikacılığı» felsefesi, sendikaların kendilerini işverenlerle kollektif pazarlık yapmaya hasretmesi lâzım geldiği inancıyla, kapitalist mülkiyetin mevcudiyetini ve devamını kabul etmişlerdi. Kollektif pazarlıkta devletin rolü, her iki tarafa da âdil ve eşit muamele yapılmasını temin için müdahalede bulunmaktır. Bu davranış, ondokuzuncu asrın sonlarında, bağımsız işçi sınıfı partisi fikrinin kabul edilmek istenmediği devirde, İngiliz sendikacılığı tarafından benimsenen tutumla hemen hemen aynıydı ve sosyalistlerin başarılı kapitalist sistem görüşünü teyit etmekteydi. Sendikalar Amerika Birleşik Devletleri'nde şiddetli muhalefetle karşılaştıkları zaman -yıllarca lâflarla karşı karşıya gelişmişlerdi- önemli sayılabilecek derecede siyasete kaymamışlar ve mücadeleyi sınaî plânda tutmayı tercih etmişlerdi. Depresyonla karşılaştıkları zaman, mümkün olduğu nisbette, geleneksel resyonla karşılaştıkları zaman, mümkün olduğu nisbette, gedı. Bununla beraber 1930 lardaki büyük buhran ve ekonomiyi canlanmaya çalışan Roosevelt'in New Deal programı sırasında, ücretlilerin büyük bir çoğunluğu, hareketle Demokratları desleklemişlerdi. Sendikalar ve bilhassa daha yeni ve militan Sınaî Organizasyon Komitesi, (Congress of Industrial Organisation) 1936 ları takiben politikaya girdikten sonra, New Deal ile işçilerin durumlarını düzeltmiş olan Demokrat Parti'ye yardımcı olmuşlardı. 1948 yılında sendikalar Wallace'i yeni siyasî macerasında desteklemeyi reddederek, bütün kuvvetleriyle Cumhuriyetçi Parti'yi mağlup etmeğe çalışmışlardı. Çünkü, bu Parti sendikalara hücum eden ve Roosevelt'in başlatıp Truman'ın devam ettirmeğe söz verdiği sosyal reform programını bertaraf etmeye çalışan kanunları himaye etmişti.

Sendikalar ve liberallerin çoğunluğu hayret ve sevinç içinde, Başkan Truman ve Demokrat Partinin çoğunlukta bulunduğu bir Kongre'nin iktidara gelmesine yardım etmiş olduklarının farkına varmışlardı. Bu hükümetin programı Amerika tarihinde hiçbir hükümetin programıyla mukayese edilemiyecek kadar radikal idi. Şayet bu program tatbik edilebilirse, işçi ve liberaller Demokrat Parti'yi destekleme stratejilerinin

mükâfatını görmüş olacaklardı. Dış meselelere gelince, her iki parti de üzerinde ittifak edilen bir politikaya taraftardılar. Bu politika Sovyetlere karşı sert bir tutum, Avrupa'ya iktisadî yardım, yeniden silâhlanma ve komünizmin yayılmasını önleme gayretlerinin liderlerin tevkif ve muhakeme edilmesinden sendikalar içindeki komünist grupların iskan edilmesine kadar uzanan şiddetli baskı yapılmasını öngörmekteydi. Amerikan liberal ve işçi teşkilâtları ittifakla programı destekliyorlar ve böylece Avrupa Sosyal Demokratlarıyla hemen hemen aynı statüyü paylaşıyorlardı. Her iki grup da A.B.D. kapitalizminin Cumhuriyetçi Parti'de görülen reaksiyoner cephesini sevmiyorlardı. Bununla beraber, Komünistlerce iddia olunan Birleşik Amerika'nın böyle bir reaksiyoner anlayışla idare edildiği şekildeki propogandanın gerçek duruma tekabül ettiğine inanmıyorlar, aksine son seçimlerde büyük şirketlerin kurulmasını ve sınırsız serbest teşebbüsü müdafaa edenlerin uğradıkları mağlûbivete dikkati çekiyorlardı. Onlara göre Amerika anti -komünist olabilirdi; fakat bu hâl onun emperyalizmin savunucusu haline gelmesi demek değildi.

Kömünistler buna karşılık, Amerikan kapitalizminde istikrarsızlığın hâkim olduğunu sık sık buhranlara maruz kalındığını, bu buhranların önlenebilmesi için devletten silâhlanma masrafları ve dış yardımı artması gerektiğini ve bu iki çarenin de özel sermaye yardım demek olduğunu ileri sürüyorlardı. Sonra, «bu sistemin temelindeki ihtiraslar, onu, iktisadî genişlemeye, diğer devletleri Amerikan menfaatlerine ram etmeye ve dünyayı hakimiyeti altına almak için geri kalan yegâne engel komünizme karşı her yerde düşman kesilmeye itmektedir,» diyorlardı.

Komünistlere göre, ileri sürdükleri söz konusu argümanın doğruluğunu, Sovyet Rusya'nın her yanını kuşatan Amerikan hava üsleri; Amerika'nın müdafaa silâhı olarak atom bombasına dayanması; Amerika'nın Çin'deki çürümüş Kuomintang rejimini, Türkiye ve Yunanistan'daki reaksiyoner hükümetleri ve Almanya ile Japonya'da monopolcü kapitalizmin kaydettiği canlanışı desteklemesi; İtalya'nın siyasî işlerine müdahale etmesi; Amerika'nın Avrupalı müttefiklerinin, işlerine karışması; Amerika'nın Avrupalı müttefiklerinin, Vietnam ve diğer yerlerdeki müstemlekelikten kurtulma hareketlerini bastırmaları, ispat etmekteydi.

İngiliz İşçi Partisi 1945 genel seçimlerinde çoğunluğu alınca, aynı zamanda, beş yıllık iktidar devresinde, İngiiz hükümetlerinin kanun-

laştırmaya teşebbüs ettikleri geniş neticeli sosyal programı, demokratik yollarla gerçekleştirmek için yetki almış oluyordu. Üstelik, bu program, gerek İngiltere ve gerekse bütün dünya için bahis konusu olan iktisadî kalkınmanın gerçekleştirilmesi icap ettiği bir sırada tatbik edilecekti. İşçi Partisi, sür'atli bir sosyal ilerleme ile İngiliz ekonomisinin eski durumuna kavuşması ve yeniden düzenlenmesini başarabildiği takdirde, büyük devletlerde iktidarı elde edip tekâmülcü metodlarla sosyalizme geçişi sağlayan ilk sosyal demokrat parti olacaktı. Elde edilen başarılar demokratik sosyalizmin kuvvetini gösteren önemli bir gelişme olmuştu. Teori ve tatbikatta yaratılan çeşitli sosyalizm şekilleriyle, bir bütün olarak, ferdi hürriyet ve iktisadi plânlamanın, telif edilebileceğini daima iddia etmiş olan İşçi Partisi, bu görüşünü ispat etmek üzere işe başlamıştı.

Halledilmesi gereken iki problem vardı. İlki, seçim kampanyası programı «Geleceğe Bakalım» (Let us Face the Future) da özetlenen tedbirlerin yerine getirilmesi idi. İkincisi ise, istihsali arttırmaktı. İngiltere'nin sınaî mal istihsaline dayanan bir devlet olması onu ekonomi için çok önemli olan yiyecek ve ham maddeleri de meydana gelebilecek fiyat artışlarını önlemek için ihracat çeşidini ve hacmini artırmaya zorlamakta ve Yeni Dünya'dan yapılan ithalâtın yarattığı açığı kapamak üzere ticarî durumu daha önceki en yüksek seviyenin epeyce üstüne çıkarmaya mecbur etmekteydi. Bu problemler tabiatiyle birbirinden ayrı değildi. Herbiri diğerinin başarısına bağlıydı. Eğer bunlardan biri önemli ölçüde başarısızlığa uğrarsa, İşçi Hükûmetinin bütün muvaffakiyetleri tehlikeye düşerdi.

İşçi Partisi'nin plânlı ekonomi anlayışı Doğu Avrupa veya Sovyetler Birliği'ndekinden çok farklı idi. İlk olarak ihracat ve ithalât üzerinde merkezi bir kontrol tesis etmek istiyordu. Bu kontrol olmazsa kıt olan döviz, hayati olmayan maddelere harcanmak suretiyle israf edilebilir, yoklukları İngiltere'de sanayiin durmasına sebep olabilecek malların ithali imkânsızlaşabilir, tam istihdam üzücü bir başarısızlığa uğrayabilirdi. İkinci olarak, Hükümet, kıt olan malların en önemli endüstriler tarafından temin edilebilmesi için, lisans ve öncelik sistemini kurmuştu. İşçi Partisi ilân ettiği millileştirme programını tamamen tatbik etse dahi İngiliz ekonomisinin beşte dördünden fazlası yine özel mülkiyette kalacağına göre, düşünülen tip plân uygulanabilirse, özel ve kamu kesimleri arasında lüzumlu işbirliğini sağlamak için, Kabine'nin, yön vermeğe yarayan genel kuvvetleri elinde tutması gerekiyordu. Bun-

ların bir kısmı ihracat imkânını arttıran ve ithalâtı azaltan dahilde tüketimi kısma (veya «sadelik») politikası ile Hükümetin Maliye politikası ve özel teşebbüs ile Hükümet arasında işbirliği sağlayacak oldukça karışık düzenlemelerdi. Bu düzenlemeler sermaye ihtiyacı içinde bulunan endüstrilere işçi temininden, devletin malî yardımlarda bulunmasına kadar uzanabilirdi. Üçüncü olarak İşçi Partisi, reorganizasyon argümanı veya ancak devlet tarafından temin edebilecek çapta sermayeye ihtiyaç gerekçesiyle millî ekonomideki önemi dolayısiyle devlet tarafından işletilmesi mecburiyet haline gelen bazı temel endüstri ve hizmetleri kamu mülkiyeti altın da almaya başlamıştı.

Bununla beraber, endüstri ve ticarette, fark gözetmeyen toplu bir sosyalizasyon yapılmış değildi. Aksine, ekonominin özel teşebbüse bırakılan sektörlerinde, üretimi arttırmak, yüksek prodüktivite (sınaî müessiriyetin anahtarı) temin etmek ve özel sermayeye adil ve makul kazanç sağlamak için mümkün olan tedbirleri almak, İşçi Partisi'nin siyasetine esas olmuştu. Nihayet, bu Parti, mülkiyeti kaldırmak veya müsadere gibi radikal fikirleri kesinlikle reddetmiş ve teşebbüsler kamu mülkiyetine aktarılırken oldukça cömertçe tazminat vermişti. Bütün bu program, Fabianların sosyalist aleme doğru yavaş ve muntazam adımlarla ve parlamenter metodlarla ilerleme felsefesinden ilham almaktaydı. İktisadî bakımdan Keynesci teorilerin bugünkü İngiliz sosyalistleri üzerindeki kuvvetli etkisini yansıtmaktadır. İngiltere'deki ilk sosyalistler klâsik iktisatçıları Marx'a tercih etmiş olduğu gibi, onları takip edenler de Marksist fikirlerden ziyade Lord Keynes'den (klâsik iktisat teorisini muasır şartlara uydurmak için geliştirmiş ve adapte etmiştir) etkilenmişlerdir. Bunlar, Lord Keynes'ten -Lord Keynes'in kendisi sosyalist olmamakla beraber- devletin, kamu mulkiyetine ekonominin ancak sınırlı bir kısmını almak suretiyle, ekonominin işleyişinde kesin bir rol oynamasını sağlayan, elâstikî bir teknik öğrenmişlerdi.

Kömürden nakliyata kadar millileştirilen çeşitli endüstri ve hizmetlere verilen şekiller pek az fark göstermekteydi. Hepsi de ilgili Bakanlara karşı sorumlu fakat hükümet dairelerinin direkt tesirlerinden uzak oldukça müstakil kamu şirketlerinin idaresine verilmişti. İngiliz Yayın Korporasyonu (BBC) ve Londra Limanı İdaresi bunlara birer örnektir; fakat, Posta İdaresi bunlara benzememektedir. Böylece endüstrinin kendine mahsus, ayrı ve tam bir yapısı oluyordu ve Devletin bunlar üzerindeki yetkisi daha genel mahiyetteydi. Bu şirketlere bazı tenkitler yöneltilmiştir. Tenkitçiler, aşağı kademelerde ihtiyaç duyulan elâstiki-

yetin teminini önleyici bir merkeziyetin mevcudiyetini ve işçilerin idareye katılma şeklindeki geleneksel taleplerinin yeter derecede dikkate alınmadığını söylemektedirler. Sendika liderlerinin kontrol kurullarına tayin edildikler doğruydu; ancak, bu, daha geniş bir «işçi iştiraki» tedbirleri şeklindeki açık olmayan ve memnuniyetsizlik ifade eden talepleri karşılayamamıştı. Bununla beraber, «işçi iştiraki» yahut «işçi idaresi» ibaresinin numarası ve taşıdığı fikrin nereye kadar götürülmesi gerektiği hususlarında genel bir anlaşma yoktu. Dört yıllık iktidardan sonra İngiliz sosyalizminin hala çözümlemek zorunda olduğu en önemli problemlerden biri, şüphesiz, işçilere, idareye daha fazla katılma şuuru ve daha fazla sahip olma gururunun nasıl verileceğiydi. İstihsal ve müessiriyetin artırılması kadar ilgili endüstrilerde işgücü münasebetlerinin tatmin edici olması da, önemli ölçüde, bulunacak çözüme bağlı idi. Üstelik daha prodüktif bir ekonomi yaratma gayretleri de millileştirilmiş olan endüstrilerin başarılı çalışmalarına tâbiydi.

Yüksek istihsal, İngiliz hayat standardı ve kurulan sosyal hizmetler şebekesinin ilerlemesinde bir anahtar vazifesi görecekti. Bir millet daha fazla istihsalde bulunmadıkça, bütçesi genel bir sağlık hizmeti, geliştirilmiş ve genişletilmiş bir eğitim sistemi, cömert bir milli sigorta ve yüksek seviyede günlük mal tüketimi ve dünyanın gergin durumu dolayısiyle o zamana kadar barış devresinde görülmemiş derecede askerî harcama yüküne, katlanamazdı. Milli serveti temsil eden pastadan kesilecek parçaların toplamı, pastanın kendisinden daha büyük olamazdı. Bundan dolayı İngiltere'deki demokratik sosyalist programın esas kısmını, sınaî, istihsali, İngiltere'nin deniz aşırı yatırımlar ve kuvvetli bir ticarî duruma sahip olduğu müreffeh günlerdeki seviyenin üzerine çıkartma tedbirleri teşkil edecekti. Ancak, bu artışın tahripkâr bir harpten sonra, deniz aşırı sermayenin çoğunun kaybedildiği, İmparatorluk'un ve Commonwealth'in birçok kısımlarında iktisadî ve siyasî bağımsızlığa doğru bir gidişin bulunduğu bir devrede gerçekleştirilmesi gerekiyordu. O halde bundan çıkan sonuç İngiliz sosyalizmi liderlerinin istihsal meselesine herşeyin üzerinde dikkat etmeleri gerektiği idi. Bir başka netice de Amerika Birleşik Devletleri tarafından Avrupa'nın kalkınması için verilen yardımın, Hükümet'in gayet güç olan harp sonrası düzenlemelerini başarmak için giriştiği mücadelenin, memnunlukla karşılanan vazgeçilmez bir unsuru olmasıydı; zira, Hükümet, bu düzenlemeleri yaparken dahili reform tekliflerini feda etmek veya İngiliz halkından yapılması güç bir gayret talebinde bulunmak ve halkın çok çalışması dolayısiyle 1945 ten beri görmekte olduğu mükâfatı reddetmek is-

temiyordu.

İşçi Partisi'nin görüşleri bunlardı ve Hükümet onları Muhafazakârlar ve aşırı solun tenkitlerine karşı savunmuştu. Aşırı sol, Amerikan yardımının, çürümekte olan İngiliz kapitalizmini, gelişen ve dinamik Amerikan emperyalizmiyle kurulacak ortaklığın genç bir üyesi haline getirmek isteyen bir âlet olduğunu iddia etmekteydi ve alternatif olarak Sovyetler Birliği ile daha yakın ilişkiler kurulmasını savunmaktaydı. İşçi Partisi'ne göre aşırı sol'un bahsettiği şekilde bir tehlike mevcut değildi ve bir komünist hücumu görüşü, en az, sosyal demokrasinin İngiliz kapitalizmi için fazla yumuşak olduğu ve İngiliz emperyalizmini güç bir devreden kurtarmaya çalışan geçici bir vasıta gördüğü iddiası kadar, asılsızdı.

İşçi Partisi gerçekten sosyalist olmakla beraber bölünen dünyada komünist kanat saflarında yer almayı tercih etmemiştir; zira ekonomik bakımından sosyalist İngiltere ile komünist memleketler arasında, sosyalist İngiltere ile kapitalist Amerika arasında olduğundan daha fazla müşterek taraf bulunmasına rağmen Amerika tarafında yer almıştır; çünkü, komünist totaliterliğinin demokrasiyi tehdit ettiği görüşündedir. İşçi Partisi, İngiliz sosyalizminin Amerika Birleşik Devletleri'nden gelecek herhangi bir tehlikeye maruz olmadığını iddia etmekteydi. Aksine, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa sosyal demokrasisini, hâkim kuvvetler arasında yer alan ve sosyalizme barışçı ve demokratik usullerle ilerleyen «üçüncü kuvvet» haline getirmek için, önemli yardımlarda bulunmuştu.

Sosyalizm ve komünizmin artan kuvvetleri tarafından yaratılan problemlerin, kolay bir şekilde çözümlenmesini beklemek ütopyacılık olur. Bugün, bunlar, dünyanın her tarafına yayılmıştır. Sosyalist ve Marksist fikirlerden geniş ölçüde etkilenen büyük milliyetçilik hareketleri, Asya'da ilerleme halindedir. Çin'de komünizm halihazırda hâkim durumdadır. Güney Afrika hariç İngiliz dominyonlarında kuvvetli veya büyüyen sosyal demokrasi hareketleri vardır. Hatta Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, olaylar farklılık arzetmekle beraber, Avrupa sosyal demokrasisine benzer kesin bir liberal eğilim gelişmektedir. Ve nihayet bu sosyalist gelişmenin karşısında duran ve Sovyet Rusya'da temerküz etmiş, fakat taraftarları bütün dünyaya yayılmış bir komünizm vardır.

Gerek sosyalizm ve gerekse komünizm, nisbeten kısa olan hayatlarında, uzun bir yol katetmişlerdir. Sadece iki nesil önce, dünya bir refah

ve liberal hürriyetler devresine doğru hareket ediyor gibi idi. Ancak müthiş harplerle iki defa parçalanmıştır ve bugün de halâ büyük sosyal sarsıntılardan geçmektedir. Sosyalizmin katettiği yol ilk sosyalistlerin inandığı gibi pürüzsüz ve dolaysız olmamıştır. Binlerce kilometre taşı geride bırakılmıştır; daha bir çoğu da önümüzde durmaktadır. Çünkü bu yolculuğun sonu yoktur.

SEÇİLEN BİBLİYOGRAFYA

Sosyalizmin tarihçe ve felsefesinin çeşitli yönleri ile ilgili çok sayıda kitap vardır. Aşağıda tavsiye edilenler daha önemli ve kolay bulunur olanlarıdır. Bunların bir çoğu daha derin etütler için bibliyografyalar ve rehberler ihtiva etmektedir.

Kapsamlı ders kitabı olarak hazırlanmış olanların içinde en önemlisi, Harry Laidler'in «Social Economic Movements» adlı kitabıdır.

İngiltere'de sosyalizm ve işçi sınıfı hareketinin gelişmesi için, bakınız:

Max Beer : History of British Socialism,
David Petegorsky : Left-Wing Democracy in the English Civil War.
G. D. H. Cole : Life of Robert Owen.
G. D. H. Cole : Chartist Portraits.
T. Rothstein : From Chartism to Labourism.
J.L. and Barbara Hammond: The age of Chartists.
H. M. Hyndman : The Historical Basis of Socialism in England.
G. B. Shaw (ed). : Fabian Essays (1889)
Edward R. Pease : The History of Fabian Society.
Beatrice Webb : Our Partnership.
G. B. Shaw : Early History of Fabian Society (Bir broşür)
G. D. H. Cole : The World of Labour.
G. D. H. Cole : British Working-Class Politics, 1832-1914.
N. Carpanter : Guild Socialism.
J. Ramsay MacDonald : Socialism, Critical and Constructive.
Hugh Dalton : Practical Socialism for Britain.
Clement Attlee : The Labour Party in Perspective.
Allen Hutt : Post-War History of the British Working Class.
G. D. H. Cole : Fabian Society.
G. D. H. Cole : Short History of the British Working-Class Movement 1788-1937.
J. Strachey : A Programme for Progress.
A. L. Rowney : Mr. Keynes and the Labour Movement.
R. H. Tawney : The Acquisitive Society.
R. H. Tawney : Equality.

Alman sosyalist hareketi üzerine yazılmış en bilgi verici ve güvenilir kitap olan Franz Mehring'in «Geschichte der Deutschen Sozial-Demokratie» nin İngilizce tercümesi yoktur. Edvard Bernstein'in «Evolutionary Socialism» adlı kitabı «revizyonist» argümanı izah eden klâsik bir eserdir. Evelyn Anderson'un «Hammer or Anvil» adlı kitabı Alman Sosyalist hareketinin 1918 den sonraki tarihi hakkında etraflı bilgi vermektedir. Paul Frölich'in «Rosa Luxemburg» ismini taşıyan kitabı, biyografiye yakın bir açıdan Alman ve Polonya sosyalist hareketlerini izah

etmektedir.

Bu kitabın metin kısmında bahsedilen orijinal kaynaklar yanında, Fransız sosyalizmi ile ilgili bazı kitaplar şunlardır :

H. J. Laski : The socialist Trodition in the French Revolution (Bir Fabian broşürü).
E. Dolléans : Histoire du Mouvement Duvrier.
Louis Levine : Syndicalism in France.
Paul Louis : Histoire du Socialisme Française.
F. Ehrmann : The French Labour Movement.

Marx ve Engels'in eserlerinden bilhassa mühim olanları şunlardır :

K. Marx : The Poverty of Philosophy.
K. Marx : Critique of Gotha Programme.
K. Marx : The Civil War in France.
K. Marx : Capital.
K. Marx ve Engels : The Communist Manifesto.
F. Engels : Anti-Dühring (veya Socialism, Utopian and Scientific).
F. Engels : Ludwig Feuerbach.

Marx ve Engels'in en iyi bibliyografyaları :

I. Berlin : Karl Marx
Franz Mehring : Karl Marx (İngilizce)
Gustav Meyer : Friedrich Engels (İngilizce)

Ferdinand Lassalle'in hakkında ilgi çekici bir bibliyografya :

Davit Footman : The Primrose Path.

Anarşizm hakkında, bakınız :

E. H. Carr : Michael Bakunin.
P. Kropotkin : Mutual Aid.
P. Kropotkin : Memoirs.
David Footman : Red Prelude (Bu eser Rus Norodnikler'i hakkındadır).

Lenin ve Bolşevikler hakkındaki eserlerin küçük bir listesi :

Popou : History of Ruasian Social Democratic Party. Short History of the Communist Party of the Soviet Union (Bu resmi Rus ders kitabıdır).
Marx-Engels Enstitüsü : Lenin (Resmi bibliyografya).
Krupskaya : Memories of Lenin
John Reed : Dünyayı sarsan 10 gün
A. Rosenberg : A History of Bolshevism.
Beatrice ve Sidney Webb : Soviet Communism.
W. P. ve Zelda Coates : From Tsardol to the Stalin Constitution.
L. Trotsky : The Revolution Betrayed.

Lenin'in yazılarının İngilizcesi «Selected Works» adlı seride oniki cilt halinde mevcuttur. Ayrı olarak basılmış bulunan üç küçük kitap özel bir önemi haizdir: «State and Revolution,» «Left-Wing Communism», «The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky».

Komünistlerce daha sonra yazılan eserlerin en önemlileri şunlardır:

J. Stalin : Leninism.
G. Dimitrov : The United Front.

Bu kitapta Amerikan işçi hareketi hakkında pek az bilgi vermiş bulunuyoruz. Bu konu ile ilgili eski, fakat, standart bir kitap, John Commons'un «History of Labour in the United States» adlı eseridir. Ernest Davies'in «The American Labour Movement» ismini taşıyan eserinde daha kısa, fakat daha modern bir izah vardır; ancak, bu eser hemen hemen tamamen sendikalara hasredilmiştir. C.I.O. nun Siyasi Faaliyet Komite'sinin çalışmalarının bir tasviri, Joseph Gaer'in «The First Round» adlı kitabında mevcuttur; bu kitap İngiltere'de basılmamıştır.

Selig Perlman'ın «The Theory of the Labour Movement» adlı eserinde Amerikan sendikacılığının karekterini izah eden bir teori yer almaktadır. Morris Hillguit'in «History of American Socialism» isimli kitabı, 1912 yılına kadarki olayların vesikalarla sosyalist bir izahını yapmaktadır. Harold, J. Laski'nin The American Democracy» isimli eseri de tavsiye olunur.

Çeşitli konuları ele alan bir kaç kitap daha tavsiye edilmelidir. Prof. Sir Alexander Gray'in, «The Socialist Tradition» adlı kitabı sosyalist doktrini tartışmakta ve akademik düşünürlerden, sosyalist olmayan düşünürlere kadar, seçilmiş bazı kimselerin fikirlerine yer vermektedir. Diğer kitaplar şunlardır:

E. H. Carr : The Romantic Exiles.
Edmund Wilson : To the Finland Station.
Max Beer : Fity Years of International Socialism.
Julius Braunthal : In Search of the Millenium.
Adolf Sturmthal : The Tragedy of European Labour.
J. Lee : Socialism in New Zealand.
J. Strachey : Theory and Practice of Socialism.
Bertrand Russell : Roads to Freedom.
Edgar Snow : Red Star Over China.
Stuart Gelder : The Chinese Communists.
J. O. Hertzler : The Story of Utopias.
Maurice Dobb : Studies in the Development of Capitalism.

Bazı anti-sosyalist veya tenkitçi kitaplar:

F. Hayek : The Road to Serfdom.
E. Schumpeter : Capitalism, Socialism and Democracy.
L. Mises : Socialism.
L. Mises : Bureaucracy.
J. Burnham : The Managerial Revolution.
F. Pigou : Capitalism and Socialism.
A. Zweig : The Planning of Free Societies.
N. Berdyayev : The Origins of Soviet Communism.

Sosyalizm, memleketimizde her geçen gün üzerinde biraz daha fazla konuşulan bir mesele haline gelmektedir. Ancak Sosyalizmin ne olduğu pek iyi bilinmediği gibi, gelişmeleri hakkında ciddî eserlere de pek rastlanamamaktadır.

Son yıllarda Türkiye'ye arız olan sol modası dolayısıyla çeşitli kitaplar yayınlanmaktadır ama, bunlarda hakim taraf propagandadır. Ancak, asıl öğrenilmesi gereken nokta sosyalist fikirlerin hangi şartlar içinde doğduğu, geliştiği ve çeşitlileştiğidir.

Tanınmış bir İngiliz sosyalisti olan Norman McKenzie bu kitabında sosyalizmin felsefesi ve bu felsefeden doğan olayların oldukça karışık tarihini kısa, fakat anlaşılır şekilde ortaya koymaktadır.

Bugün Türkiye'de bazı kimseler bir tek Sosyalizm olduğundan bahsetmeğe hususî bir dikkat sarfetmektedirler. Ancak kitap okunurken görülecektir ki, birbirinden bu derece farklı anlaşılmış bir başka doktrin yoktur.

Sosyalist dünya görüşünün bugün mevcut mezhepleri veya çeşitli tefsirlerinin neler olduğunu, nasıl doğup gelişerek yaygınlaştığını bu kitapta birarada bulacaksınız.

12.50 Lira